

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

MOLNÁR ZOLTÁN: *A nők szerepe a kémkedésben a nagy háború idején, 1914–1918*

FÜLEKI RÉKA: *A hagyomány szerepe a társadalomban és a Magyar Honvédség rendszerében*

NAGYNÉ CSOBOLYÓ ESZTER: *A nem kormányzati szervezetek intézményi migrációs stratégiája*

16. évf. (2023)
1. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának
tudományos folyóirata

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:
Dr. Szelei Ildikó alezredes

A szerkesztőbizottság elnöke:
Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dr. Csengeri János főhadnagy
Pavel Foltin rektorhelyettes (Csehország)
Dr. Forgács Balázs őrnagy
Dr. Hausner Gábor alezredes
Dr. Hettyey András
Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)
Dr. Jobbágy Zoltán ezredes
Dr. Molnár Anna
Dr. Négyesi Imre ezredes
Dr. Ujházy László alezredes
Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:
Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.
Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.
E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Gergely Zsuzsánna, Resofszi Ágnes
Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

BIZTONSÁGPOLITIKA

Juliana J. J. Almassri: <i>Forced Migration: The 1948 Palestinian Refugees</i>	5
--	---

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Bolek Zoltán: <i>Az Osztrák–Magyar Monarchia bosznia-hercegovinai katonái a nagy háború utolsó évében</i>	17
Ádám Majorosi: <i>The Location of the Battle of Brunanburh</i>	33
Mokánszki Zoltán: <i>A PTSD-szerű tünetek jelenléte az első világháborús Magyar Királyságban</i>	51
Molnár Zoltán: <i>A nők szerepe a kémkedésben a nagy háború idején, 1914–1918</i>	59

ÁLTALÁNOS

Füleki Réka: <i>A hagyomány szerepe a társadalomban és a Magyar Honvédség rendszerében</i>	73
Nagyné Csobolyó Eszter: <i>A nem kormányzati szervezetek intézményi migrációs stratégiája</i>	83
Ádám Péter, Ferenc Orosz, Éva Zsíros: <i>Hungarian Army Role 2 Capability</i>	99

Juliana J. J. Almassri¹

Forced Migration: The 1948 Palestinian Refugees

Abstract

During the 1948 Palestine war, more than 700,000 Palestinian Arabs fled or were expelled from their homes, accounting for roughly half of prewar Palestine's Arab population. The exodus was a central component of the Palestinian society's cracks, disempowerment and displacement, known as the Nakba, during which between 400 and 600 Palestinian villages were damaged and others were exposed to the Hebraization of Palestinian place names, and it also relates to the wider period of the conflict itself and the subsequent oppression up to the present day.

The main aim of this research is to define the causes of the 1948 Palestinian exodus, which led to the creation of the Palestinian refugee problem. It also seeks to show the ways that the Nakba has influenced Palestinian history.

This study explores the work of the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, a UN (United Nations) agency that supports Palestinian refugees' relief and human development.

Keywords: Arab, Palestine, refugees, Nakba, exodus

Introduction

This article will first address the destruction of the Palestinian society; the beginning of the refugee issue were the other significant outcomes of the 1948 war, in addition to the establishment of the State of Israel, where approximately more than 700,000 Palestinians were ejected from the areas that became the Jewish State and resettled in the territories that became the West Bank and Gaza Strip, as well as Transjordan, Syria and Lebanon. There were also small communities in Egypt, Iraq and the states of the Arabian Peninsula. At the end of the fighting, fewer than half

¹ E-mail: julianaalmassri94@gmail.com

of the Palestinian population – less than 150,000 in Israel, around 400,000 in the West Bank and 60,000 in the Gaza Strip – remained residing in their original homes.²

Some categories should be clarified, and some questions, such as: “What are refugees?” should be answered to better grasp the plight of the Palestinian refugees. How does forced migration work? Did the Palestinian Arabs emigrate “voluntarily”, under duress or coercion from Arab government officials, or because of the conditions they experienced throughout the war? What is the verified narrative of what happened on May 15 during the war? And is it a war crime?

People who are outside their country of origin because they fear persecution, conflict, widespread violence, or other circumstances that have seriously disrupted public order and require international protection are regarded as refugees, according to the United Nations’ definitions of both migrants and refugees.³ And the term “forced migration” refers to the movements of refugees, internally displaced individuals (those uprooted due to conflicts within their country of origin), as well as individuals uprooted by natural or manufactured disasters, chemical or nuclear accidents, or development projects.⁴

In general, people migrate for economic, political, cultural, or environmental reasons, and there are two types of factors that explain why communities move from one location to another. The first is called a push factor, and it includes things like war, political instability, famine and drought, among others. The second factor called pull factor for a better opportunity include political stability, many jobs, natural resources, better learning institutions and a better climate.⁵

In case of the Palestinian refugees, the rise in the complexity of the issue has been influenced by a variety of factors, including the Arab–Jewish history since 1917, the establishment of the state of Israel, the rejection of a two-state solution by both sides and the Arab fears of coming under Jewish rule. Also, it is vital to note that the Palestinian society was particularly vulnerable to collapse due to structural flaws that existed in that community before the war.⁶ Also, they were poorly organised, there were no representative leaders and there were no national institutions such as labour unions, health care, defence, tax collection, etc. Moreover, the Arab economy in Palestine had not been able to make the transition from a primarily agricultural production to an industrialised one, etc.⁷

The Palestinian Nakba

The British colonial power started carrying out its plan to establish a Jewish state on Palestinian territory when the Ottoman Empire fell after World War I and the Palestine Mandate was established. The Zionist movement was simultaneously pressuring

² MORRIS s. a.

³ UN s. a.a.

⁴ Columbia University s. a.

⁵ THET 2014.

⁶ MASALHA 2005.

⁷ MORRIS s. a.

Western governments to encourage the mass immigration of Jews to Palestine and to acknowledge the Jewish people's rightful claim to the region. In the 1917 Balfour Declaration, Britain supported the establishment of a "national home for the Jewish people" in Palestine. The statement was made in a letter from Arthur James Balfour, Britain's then Foreign Secretary, to Baron Rothschild, a prominent figure in the British Zionist movement. According to the letter, the British would "make every effort to make this object a reality". This was a resounding triumph for Zionists when on the other side tens of thousands of Palestinians were uprooted from their homes because of Jewish property purchases for Zionist settlement.⁸

When David Ben-Gurion, who is regarded as one of the three founding figures of Zionism along with Chaim Weizmann and Theodor Herzl and is the founder of the State of Israel, made the following declaration in July 1937 that at least several hundred thousand Palestinian Arabs are transferred out of the areas of the Jewish state to be, he said: "I favor the forced transfer of the Palestinian Arab population. I don't see anything unethical about that." He further remarked: "Arabs can be moved more easily than any other group. Arab states can be found all around. And it is obvious that moving the Palestinian Arabs would improve the condition rather than make it worse."⁹

While the Palestinian leadership in Jerusalem pressed for more talks with the British to ease the escalating tensions, the Zionists persisted in advancing their goal of establishing a Jewish state on Palestinian territory. Although the British encouraged large-scale Jewish immigration to Palestine, after a while, they started to restrict Jewish immigration to suppress Arab rebellion. The new immigration cap infuriated Zionists. To push them out, they carried out several terrorist attacks against the British Government. As violence got worse, the British chose to transfer control of Palestine to the newly created United Nations.¹⁰

The UN General Assembly adopted a plan in November 1947 to divide Palestine into a Jewish state and an Arab state. Jews made up only one-third of the population in Palestine, the majority of whom had immigrated from Europe a few years earlier, and they controlled less than 5.5% of the country's historic territory. However, they received 55% of the land under the UN proposal. The proposal was rejected by the Palestinians and their Arab supporters.¹¹

The Zionist movement accepted it because it gave legitimacy to the notion of a Jewish state on Arab territory. However, they refused to accept the suggested borders and waged a campaign to annex even more of historic Palestine. Even though the British Mandate was still in place, by the beginning of 1948, Zionist armies had seized dozens of towns and cities, forcing thousands of Palestinians to flee. They carried out planned massacres frequently, as the Zionist movement's message was straightforward: Either the Palestinians leave, or they would die.¹²

Zionist forces accelerated their attempts to seize Palestinian land as the British Palestine Mandate's expiration date (14 May 1948) drew near. David Ben-Gurion,

⁸ DAMEN 2008.

⁹ SHAHAK 1989: 22–37.

¹⁰ DAMEN 2008.

¹¹ DAMEN 2008.

¹² DAMEN 2008.

the President of the Zionist Agency at the time, declared the creation of the state of Israel on the same day that British forces formally departed, leaving the Palestinians without a state. The United States and the Soviet Union, the two superpowers of the world, both recognised Israel right away. Here the Nakba, Arabic for "catastrophe", as the Palestinians refer to this mass expulsion, broke out between nearby Arab nations and the fledgling Zionist state as the Zionists carried out their campaign of ethnic cleansing against the Palestinians.¹³

By 1949, the Israeli military had killed more than 13,000 Palestinians and driven more than 700,000 of them into exile. The United Nations persisted in calling for an armistice agreement to be reached between Israel and the Arab nations it was at war with, and Israel was admitted to the UN in May 1949, solidifying its control over 78% of historic Palestine. The West Bank and Gaza Strip were designated as the remaining 22%. Hundreds of thousands of Palestinian refugees waited to go home to refugee camps during this time. The term "Palestine refugees" is defined as: "Persons whose customary place of abode was Palestine during the period of 1 June 1946 to 15 May 1948, and who lost their house and means of livelihood as a result of the 1948 conflict."¹⁴

The main causes of the war

In 1948, several "international and intraregional variables" interacted to produce a complicated situation that served as the starting point for conflict. Israel emerged victorious from the conflict, but its long-lasting effects on both regional politics in the area and global ties are still evident today. It is a complicated subject that has generated much historical discussion. Four key consequences – death, the Palestinian refugee issue, Arab divides and territorial changes – as well as three primary causes – Zionism, Arab nationalism and British foreign policy – must be addressed.¹⁵

The "deep-rooted biblical tradition" of a declared "land of Israel" where Jewish independence will be restored gave rise to the Classic Zionist idea. Modern political Zionism, however, emerged amid centuries of anti-Semitism and persecution in Europe. Assimilation was rejected as neither desirable nor practicable, and the "ideological underpinning" was founded on the idea that "the Jewish people established a country, and this nationhood ought to be completely embraced". Zionism was also made popular by the idea that the only way to combat anti-Semitism was by "physical isolation from Europe and self-determination".¹⁶

Palestine was regarded as the "only realistic and permanent solution to the Jewish dilemma" due to its religious and cultural ties to the Land of Israel. Zionism thereby encouraged the idea that Jews had a right to Palestine and strengthened their resolve to strive for self-determination. Furthermore, "a newfound and fierce determination" to find a Jewish state was "produced" because of the Holocaust in Europe.¹⁷

¹³ BEAUCHAMP 2018.

¹⁴ UN s. a.b.

¹⁵ KAUR RAI 2014.

¹⁶ KAUR RAI 2014.

¹⁷ SHAHAK 1989: 22–37.

To Arab nationalist radicals, Israel was an opponent not only because of the "injustice against their brethren in Palestine", but also because of its "close association with what it perceived as Western imperialist aspirations towards the region", particularly in terms of oil reserves. As a result, their criticisms and suspicions of the West were confirmed when the United Nations General Assembly passed a resolution calling for the establishment of a Jewish state. Arab leaders were perplexed as to why they should have suffered because of the Holocaust. As a result, Arab nationalism was a major cause of the 1948 war because it provided Arab nations with a common goal, allowing them to band together and fight not only Zionism but also Western power.¹⁸

Another contested cause of the 1948 Arab–Israeli war was the impact of British foreign policy, and thus the United Nations policy in the Middle East. Following World War I, both sides (Zionists and Arab nationalists) "believed the British had promised them Palestine". As a result, there were already inconsistencies in British policy because neither side was sure where they stood. Following WWII, Britain held the mandate for Palestine. However, the situation was "completely transformed" by Nazi Germany's massacre of European Jews. Because of the "wave of sympathy" felt for Europe's persecuted Jews, as well as a sense of responsibility, "Britain came under increasing pressure to permit Jewish immigration into Palestine".¹⁹

The British found themselves in an impossible situation, caught between two opposing but understandable points of view. As a result, they decided to hand over the problem to the UN and withdrew from Palestine in 1948. The United Nations established a Special Committee for Palestine (UNSCOP), which reached the same conclusion as previous commissions: the Jewish and Arab claims had "equal validity", and "the only viable solution to the conflict was the separation of the two communities". As a result, UNSCOP devised the Partition Plan. This was, of course, problematic, and both Jews and Arabs began to arm themselves. Palestinians opposed the UN partition plan, claiming that it was "inherently biased and ignored Palestinians' legitimate rights".²⁰

The 1948 Arab–Israeli war had several major consequences. One obvious result was the destruction and loss of life. Not only did soldiers on both sides lose their lives, but innocent people were also killed. Another significant result of the 1948 Arab–Israeli war was the problem of Palestinian refugees. In more details, the Arab defeat had far-reaching consequences. First of all, it demonstrated the Arab League's lack of common goals and cooperation. The Arab governments "all pursued their own objectives", with Transjordan's King Abdullah willing to accept a Jewish state in exchange for territorial gains. As a result, Arab states were divided, with Palestine playing a passive role. Most importantly, the Arab defeat had "significant domestic ramifications". It delegitimised the existing leadership, resulting in revolutions, military coups, and insecurity.²¹

Another result of the Arab–Israeli war was territorial shifts. This was positive for Israel, as it increased its territory by 21% in comparison to the partition resolution

¹⁸ UN s. a.c.

¹⁹ KAUR RAI 2014.

²⁰ UN (s. a.c).

²¹ KAUR RAI 2014.

boundaries. On the other hand, this could be viewed negatively because it increased hostility from Arabs who believed Israel should have no land at all. The Arab states expanded their territory, with Transjordan gaining control of the West Bank and Egypt gaining control of the Gaza Strip. All of this demonstrates that the Arabs intended to expand their power and territory as well. However, due to the Arabs' or Israel's acquisition of land, Palestine "lost any possibility of having their own state".²²

The creation of the Palestinian refugees

After winning the British Government's approval for the establishment of a Jewish state in Palestine, Zionist forces proclaimed the State of Israel's existence on 14 May 1948, upon the end of the British Mandate. This action precipitated the first Arab–Israeli war. Zionist military forces struck important Palestinian cities between 1947 and 1949 and destroyed almost 530 villages. A series of mass murders, including numerous massacres followed.²³

Momentous changes occurred in the Palestinian community, which can be classified into four stages. The first occurred between December 1947 and March 1948, when approximately 75,000 Palestinians fled. These families could have settled comfortably in Cairo, Nablus, Amman, or Beirut, and most saw their exile as temporary. Hostilities between Jews and Arabs were only one manifestation of a broader breakdown in law and order in Palestine following the UN General Assembly Partition Resolution. There was also a gradual breakdown of public services and a loss of British authority. The flight of the upper and middle classes resulted in the closure of schools, clinics and hospitals, businesses and offices, resulting in unemployment and poverty. This was the context for the second stage, the mass exodus from overrun Jewish neighbourhoods and rural areas in the spring of 1948.²⁴

The primary cause of the April–June mass flight was Jewish military attacks or fear of such an attack. In no case did a population flee its homes in the face of an attack, brutal expulsion, or deliberate harassment. The decline and flight from major cities spread pessimism and despair to surrounding villages. Flight from one clan led to a flight from neighbouring clans in the countryside, and a flight from one village to a flight from neighbouring villages. Specially the echo of the massacre in Deir Yassin on April 9, augmented by Arab atrocity propaganda about what happened there, and some were intimidated by propaganda disseminated by Haganah agents, the main Zionist paramilitary organisation of the Jewish population in Mandatory Palestine between 1920 and 1948 when it became the core of the Israel Defense Forces.²⁵

The Arab commanders in some areas ordered villagers to evacuate to clear the ground for military purposes. As a result of this order, more than a half-dozen villages just north of Jerusalem and in the lower Galilee were abandoned during those months. During the second stage of the exodus, two to three hundred thousand Palestinians

²² KAUR RAI 2014.

²³ HADDAD 2022.

²⁴ MORRIS s. a.

²⁵ MORRIS s. a.

fled their homes. Later, lots of abandoned villages were razed or mined, or later filled with new Jewish immigrants; abandoned urban neighbourhoods were filled with new Jewish immigrants; fields were set on fire, landowners still in place were urged to sell out and leave, and new settlements were established on Arab sites and began cultivating the abandoned fields.²⁶

In the third and fourth stages of the mass migration, in July and October–November 1948, approximately 300,000 more Palestinian Arabs fled and not only due to the military attacks or expulsion that were the primary cause of flight, but also the exodus was the result of a cumulative process and a set of causes: months of sniping and bombing, bad business, extortion by Arab irregulars, the collapse of law and order and the gradual withdrawal of the British, Haganah attacks, fear of living under Jewish rule, isolation among clusters of Jewish settlements, a sense of being cut off from Palestinian centres.²⁷

From April 1948 until the establishment of the State of Israel in 1948, there was pressure on the Yishuv (the body of Jewish residents in the Land of Israel prior to the establishment of the State of Israel in 1948) to allow refugees to return. The pressure was exerted by Arab leaders who demanded repatriation. Furthermore, Western pressure resulted in two Israeli offers to allow some repatriation as part of a larger peace settlement. In July 1949, Israel stated that it would return “100,000” Palestinians if Arab states agreed to resettle the remainder in their own lands and reach a peace settlement. Alternatively, Israel may be willing to absorb the Gaza Strip’s population by incorporating it into its territories.²⁸

The Arabs saw the offer as far too low, and most Arab states demanded that Israel return all refugees, while Egypt refused to hand over the Gaza Strip. During the years that followed, the refugees rejected efforts to resettle them in Arab states, and the Arab states did little to absorb them. Israel refused to let them return, both because it needed the abandoned lands and houses for new immigrants and because it was concerned about the refugees’ potential for destabilisation, so the problem lingered in the Middle East, and indeed the world.²⁹

After the 1948 Arab–Israeli War, Israel and Egypt, Lebanon, Jordan and Syria formed an armistice deal in January 1949, ending the hostilities. The Green Line, also known as the 1949 Armistice Line, is the internationally recognised border between Israel and the West Bank. The (pre-) 1967 borders are another name for the Green Line. It served as the de facto border of the State of Israel from 1949 until the Six-Day War in 1967.³⁰

²⁶ MORRIS s. a.

²⁷ MORRIS s. a.

²⁸ MORRIS s. a.

²⁹ MORRIS s. a.

³⁰ HADDAD 2022.

The role of UNRWA (United Nations Relief and Works Agency)

In order to provide humanitarian aid to the more than 700,000 refugees and displaced people who had been forced to flee their homes in Palestine as a result of the 1948 Arab–Israeli war, the United Nations General Assembly established the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA) by resolution 302 (IV) of 8 December 1949. A human development and humanitarian services include emergency response, microfinance, primary and vocational education, medical services, relief and social services, infrastructural and camp development, and primary health care, especially in armed conflict circumstances, movement restrictions, the wall between the two countries, property seizures, and home demolitions are all issues that hinder UNRWA's ability to execute its job.³¹

The Agency's operations started in May 1950, despite initial predictions that it would not last long. But even though there is not a comprehensive answer to the Palestine refugee issue, the General Assembly has continuously extended UNRWA's mandate. Today, the organisation did a lot of achievements such as reaching 1M refugees in Gaza access food aid, 438K refugees impacted by the conflict in Syria, 1.9 M refugees access health services, 545K student, 400K refugees supported by social safety net and 5.8M registered refugees covered.³²

The Agency's human development, humanitarian and protection work is centred on eradicating poverty and upholding human rights, two of the key tenets of the Sustainable Development Goals (SDGs). UNRWA actively contributes to the achievement of the 2030 Agenda by making investments in the human capital of Palestine refugees. The following Sustainable Development Goals are at the heart of UNRWA's activity because it is the largest direct service provider to Palestine refugees in its operational areas, namely Jordan, Lebanon, the Syrian Arab Republic and the occupied Palestinian territory. The Sustainable Development Goals (SDGs) include No Poverty, Zero Hunger, Good Health and Well-Being, Quality Education, Gender Equality, Clean Water and Sanitation, Decent Work and Economic Growth, Reduced Inequalities, Climate Action and Partnerships.³³

UNRWA offers some degree of protection to Palestine refugees in its area of operations through its primary programs of relief and human development as well as its variety of interventions with state authorities. However, it is not part of the UNRWA's mandate and is instead the responsibility of the parties to the dispute and other political players to find a comprehensive solution to the Israeli–Palestinian conflict and the Palestine refugee crisis.³⁴

UN Member States, notably regional governments, and the European Union, generously fund UNRWA. Together, these sources account for around 93% of the Agency's funding. In addition to programs assisting Palestine refugees in other multi-sectorial sectors, sister UN agencies collaborate with UNRWA to contribute their knowledge and expertise, strengthening the UN system in the region. These partnerships have

³¹ UN 2006.

³² UN 2006.

³³ UNRWA s. a.a.

³⁴ UN 2006.

a \$15 million economic value in 2021. It also collaborates with firms and foundations, ranging from big global corporations to tiny local tech startups; each collaboration is customised to maximise the benefits for both parties and make the greatest use of our partners' skills.³⁵

Also, they collaborate closely with local NGOs and small community-based groups, utilising each group's distinct assets and skills to provide Palestine refugees with high-quality services. Operating in a resource-restricted environment, and dependent on volunteer assistance, UNRWA distributes its limited resources among the programs offered to Palestine refugees, giving the most vulnerable people's needs priority. Focusing on spending 58% on education, 15% health, 13% support services, 6% relief and social services and 4% infrastructure and camp improvements.³⁶

For several years, UNRWA has been undergoing renovation. With more than 30,000 employees spread across five operational areas, the Agency is one of the largest UN programs and is unique in that it provides services directly to beneficiaries. The Agency constantly strives to increase the effectiveness and efficiency of its operations by recognising opportunities, taking advantage of those opportunities, and mitigating risks and challenges. There are two UNRWA headquarters: one in Gaza and Amman. The Agency operates field offices in Jordan, Lebanon, Syria, the West Bank, including East Jerusalem and the Gaza Strip, as well as liaison offices in New York, Washington, Brussels and Cairo in each of its operational areas.³⁷

Two resolutions of the UN General Assembly have endorsed the humanitarian principles, which serve as a framework for all parties engaged in humanitarian action. The Humanitarian Principles not only direct the work as an organisation with a humanitarian mandate – namely, to aid and defend Palestine refugees – but also make it possible. The values of humanism, neutrality, impartiality and independence are at the core of all UNRWA operations, from safeguarding the sanctity of our shelters in times of crisis to maintaining access to the most vulnerable populations to campaigning on behalf of Palestine refugees. Centralisation, Modernisation and Transparency will be the Agency's top priorities for Humanitarian Principles programmes starting in 2020 to improve oversight and integration of these fundamental values.³⁸

Conclusion

The Middle East has suffered the most of any region on the planet. The 1948 Arab–Israeli war was the first brutal and hostile battle, triggered by Israel's declaration of independence on 14 May 1948.³⁹ Unsurprisingly, the beginning of the Palestinian refugee dilemma is remembered very differently by Palestinians and Israelis. While Palestinians perceive a years-long, deliberate Jewish plan to ethnically cleanse Palestine

³⁵ UNRWA s. a.b.

³⁶ UNRWA s. a.c.

³⁷ UNRWA s. a.d.

³⁸ UNRWA s. a.e.

³⁹ KAUR RAI 2014.

of Arabs, Israelis frequently blame Arab armies, unlucky military incidents, or spontaneous Arab fleeing.

After examining Zionism, Arab nationalism and British foreign policy as three major causes of the 1948 Arab–Israeli war, as well as three major consequences of the war, it is possible to conclude that the 1948 Arab–Israeli war was a complex conflict with origins. Also, the effects of the First and Second World Wars influenced British foreign policy in handing over the Palestine Mandate to the UN, which resulted in Israel's declaration of independence. This declaration sparked outrage among Jews and Arabs alike, triggering the war. And even today, the consequences of this war have had a devastating impact on Middle Eastern politics. According to Hinchcliffe, “while major military confrontation between Israel and its Arab neighbors has not occurred since 1982”, the “absence of meaningful peace” has persisted until the end of the century.⁴⁰

In case of the Palestinian refugees, there is still a demand in peace negotiations for justice for these refugees, most usually expressed as a “right of return” to the homes their ancestors fled in 1948. But giving up either its Jewish or democratic identity would be necessary for Israel to recognise the right of return. Therefore, one of the key concerns in negotiations is producing a solution to the refugee problem that both the Israeli and Palestinian peoples can agree on.⁴¹

Finally, according to international law, refugees have the right to return to their homes and property from which they have been exiled, and there are currently almost six million registered Palestinian refugees residing in at least 58 camps spread throughout Palestine and adjacent countries who are still hopeful about moving back to their homeland because even the Arab states did not do much to take in the refugees until this unresolved refugee issue is considered the world's longest-running case.⁴²

References

- BEAUCHAMP, Zack (2018): What Is the Nakba? *Vox*, 14 May 2018. Online: www.vox.com/2018/11/20/18080030/israel-palestine-nakba
- Columbia University (s. a.): Definitions. *Columbia University, Mailman School of Public Health*, s. a. Online: www.columbia.edu/itc/hs/pubhealth/modules/forcedMigration/definitions.html
- DAMEN, Rawan (2008): Al Nakba. *Aljazeera*, 2008. Online: <https://remix.aljazeera.com/aje/PalestineRemix/al-nakba.html#/17>
- HADDAD, Mohammed (2022): Nakba Day: What Happened in Palestine in 1948? *Aljazeera*, 15 May 2022. Online: www.aljazeera.com/news/2022/5/15/nakba-mapping-palestinian-villages-destroyed-by-israel-in-1948
- KAUR RAI, Selina (2014): What Were the Causes and Consequences of the 1948 Arab Israeli War? *E-International Relations*, 15 January 2014. Online: www.e-ir.info/2014/01/15/what-were-the-causes-and-consequences-of-the-1948-arab-israeli-war-2/

⁴⁰ KAUR RAI 2014.

⁴¹ BEAUCHAMP 2018.

⁴² HADDAD 2022.

- MASALHA, Nur ed. (2005): *Catastrophe Remembered. Palestine, Israel, and the Internal Refugees*. London: Bloomsbury.
- MORRIS, Benny (s. a.): Critical Analysis of the Birth of the Palestinian Refugee Problem. *Palestine Remembered*, s. a. Online: <https://palestineremembered.com/Acre/Palestine-Remembered/Story562.html>
- MORRIS, Benny (1989): *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947–1949*. New York: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/2622144>
- SHAHAK, Israel (1989): A History of the Concept of "Transfer" in Zionism. *Journal of Palestine Studies*, 18(3), 22–37. Online: <https://doi.org/10.2307/2537340>
- THET, Kyaing K. (2014): *Pull and Push Factors of Migration: A Case Study in the Urban Area of Monywa Township, Myanmar*. Online: www.worldofstatistics.org/files/2014/03/Pull-and-Push-Factors-of-Migration-Thet.pdf
- UN (s. a.a): Definitions. *United Nations*, s. a. Online: <https://refugeesmigrants.un.org/definitions>
- UN (s. a.b): Palestine Refugees. *United Nations*, s. a. Online: www.unrwa.org/palestine-refugees
- UN (s. a.c): History of the Question of Palestine. *United Nations*, s. a. Online: www.un.org/unispal/history/
- UN (2006): The United Nations and Palestinian Refugees. *United Nations*, July 2006. Online: www.unrwa.org/userfiles/2010011791015.pdf
- UNRWA (s. a.a): *Sustainable Development Goals*. Online: www.unrwa.org/who-we-are/sustainable_development_goals
- UNRWA (s. a.b): *How We Are Funded*. Online: www.unrwa.org/how-you-can-help/how-we-are-funded
- UNRWA (s. a.c): *How We Spend Funds*. Online: www.unrwa.org/how-you-can-help/how-we-spend-funds
- UNRWA (s. a.d): *Modernizing UNRWA*. Online: www.unrwa.org/who-we-are/modernizing-unrwa
- UNRWA (s. a.e): *Humanitarian Principles*. Online: www.unrwa.org/humanitarian-principles

Bolek Zoltán¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia bosznia-hercegovinai katonái a nagy háború utolsó évében

The Soldiers of the Austro–Hungarian Monarchy
from Bosnia and Herzegovina in the Last Year
of the First World War

Absztrakt

A tanulmány bemutatja az Osztrák–Magyar Monarchia bosznia-hercegovinai katonáinak sorsát az első világháború utolsó évében. A bosnyákokból álló csapatok bátran helytálltak a frontokon, kivívták elöljáróik megbecsülését, sokan közülük hősi halottak, sebesültek, illetve hadifoglyok lettek. A szerző külön felvázolja a Piave-fronton zajló véres ütközetek történetét, illetve az olasz és francia hadifogságba került bosnyák katonák sanyarú helyzetének alakulását. Az írás korabeli források és memoárok alapján ábrázolja az ő megpróbáltatásait.

Kulcsszavak: bosnyák, Bosznia-Hercegovina, első világháború, gyalogezred, olasz front, hadifogoly, dezertőr

Abstract

The study presents the fate of the soldiers of the Austro–Hungarian Monarchy in Bosnia and Herzegovina in the last year of the First World War. The Bosnian troops stood bravely on the fronts, earning the respect of their superiors, many of them heroically dead, wounded, and they became prisoners of war. The author separately outlines the history of the bloody battles in Piave-Front and the plight of Bosnian

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zoltanbolek@gmail.com

soldiers captured in Italian and French captivity. The writing depicts their afflictions based on contemporary sources and memoirs.

Keywords: *Bosnian, Bosnia and Herzegovina, World War I, infantry regiment, Italian front, prisoner of war, deserter*

A monarchia bosnyák katonái

Bosnyákoknak nevezzük az Osztrák–Magyar Monarchia minden katonáját, akit Bosznia-Hercegovinában soroztak be, s délszláv az anyanyelve. Ugyanis a monarchia nem nemzetiségként definiálta az ott élő népességet, hanem vallás szerint: azaz katolikusként, muszlimként és ortodoxként mint egységes államalkotó népet. Tehát, ha bosnyákokat említ a dolgozatomban, az bosznia-hercegovinai lakost jelent. A monarchia bosznia-hercegovinai katonáit egységes nemzetiségként kezelte.

Az első világháború utolsó évében, 1918 elején már a bosznia-hercegovinai alakulatoknál is tapasztalható volt a nagy élőrő-veszteség, ami a hősi halottakban, a hadifogságba esettek számában, illetve a betegségek és sebesülések miatt harcolni képtelen katonák számában mutatkozott meg. Így számos tartalékost is bevonultattak Bosznia-Hercegovinából, mint általában a monarchia többi országaiból és tartományaiból, valamint több alakulatot is áthelyeztek a birodalomra belül.

A bosznia-hercegovinai alakulatok

Az Osztrák–Magyar Monarchia 1878-ban kemény harcok után katonai erővel megszállta, anektálta a tartományt,² majd egy külön egyezmény megkötése után 1908-ban *de jure* is a birodalomhoz csatolta Bosznia-Hercegovinát. 1879-től külön uralkodói engedéllyel és jóváhagyással megkezdődött a tartomány belső védelmének megszervezése, az annak eredményeképpen létrehozott alakulatot főleg a hegyi bandák ellen vetették be.³ 1881. november 4-én hatályba lépett Bosznia-Hercegovina ideiglenes véderőtörvénye.⁴ Négy hadkiegészítő kerületben Banja Lukában, Mostarban, Szarajevóban és Tuzlában egy-egy zászlóalj felállítása kezdődött meg. 1882-ben a négy körzetben először négy századot szerveztek meg, 1885-re azok már négy gyalogos zászlóaljjá bővültek. 1893-ra a négy zászlóalj 4 gyalogezreddé alakult át, amelyből egy zászlóalj minden kerületben tartalékként szolgált.⁵ 1891-től kezdték el alkalmazni a gyalogezredek Bosznián kívüli állomásoztatását, 1896-ig e négy gyalogezred három zászlóaljjal az Osztrák–Magyar Monarchián belül az új állomáshelyére érkezett. A császári és királyi 1. bosznia-hercegovinai gyalogezred székhelye Bécs, a második

² Az okkupációban a császári és királyi csapatok mellett a magyar királyi Honvédség alakulatai is részt vettek. Vö. BALLA 2008.

³ *Provisorisches Statut für das Gendarmeriekorps in Bosnien und der Herzegowina. Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalien 1878–1880 (1881)*. I. kötet. Wien.

⁴ *Provisorisches Wehrgesetz für Bosnien und die Herzegowina (1881)*. Wien.

⁵ CZAPP 1912.

ezredé Graz, a harmadiké Budapest, a negyediké pedig Trieszt lett. A fentiekén kívül még 8 bosznia-hercegovinai tábori vadászzászlóalj is felállítottak a háború végéig.

A bosnyák katonák bevetési helyszínei

A háború első évében, 1914-ben a budapesti 3. bosznia-hercegovinai gyalogezredet a szerb frontra vezényelték, majd azt, illetve a bécsi 1., a grazi 2. és a trieszti 4. bosznia-hercegovinai gyalogezred egységeit az orosz frontra irányították.

1915-ben, az olasz hadüzenet előtt közvetlenül a 2. és a 4. bosznia-hercegovinai gyalogezredet az olasz frontra vezényelték. 1916-ban a román betörés után az első és harmadik bosznia-hercegovinai gyalogezredeket Erdélybe küldték, amelyek részt is vettek Románia megszállásában. 1917 decembere után, miután az új bolsevik kormány megkötötte a fegyverszünetet, mindegyik bosnyák gyalogezred három-három zászlóaljja az olasz fronton harcolt. Egy-egy zászlóaljuk pedig Bosznia-Hercegovinában a hadkiegészítő körzetekben teljesített szolgálatot. Az úgynevezett „Orientkorps” egységei⁶ a Balkánon harcoltak, részt vettek többek között Észak-Albánia megszállásában is.

Bosnyák katonák a magyar és a boszniai háttérországban

A bosnyák katonák helyzete és mérhetetlen szenvedése hasonló volt a monarchia bármelyik más nemzetéhez tartozó katonák sorsához. Jó példa erre az egyik vizsgálóbizottság jelentése, amely a bosnyák katonák egyik magyarországi állomáshelyén íródott. A bizottság feladata az volt, hogy 1918. január 29-én végezzen ellenőrzést a magyarországi Nagyharsányban állomásozó bosznia-hercegovinai tábori vadász tartalékos egységeknél.⁷ A zászlóaljok helyzetének vizsgálata során a bizottság 196 jelen lévő katonát regisztrált, közülük 64-en a harmadik tábori vadász tartalékos zászlóaljhoz tartoztak és a kórházból szolgálatra készen álltak. A második tábori vadász tartalékos zászlóaljhoz tartozó 724 bosznia-hercegovinai katona közül 701 ember kerülhetett ki a táborból. Az összes szolgálatra alkalmas tábori vadászból összesen 516 fő volt a laktanyában, a többiek magánházakban voltak elszállásoltatva a környékbeli településeken, mint például Siklóson vagy Németbólyban. A betegek nem voltak szállíthatók, és tuberkulózisra panaszkodtak a vizsgálóbizottságnak. A helyzetet jól jellemezte, hogy január 25-én – ebéd közben, 12:30 és 13:30 között, amikor a bizottság vizsgálatot folytatott –, hat ember halt meg a laktanyában. A halottak egymás hegyén-hátán feküdtek. A január 23–25. közötti vizsgálat és a jegyzőkönyvek elkészítése alatt 10 ember halt meg a laktanyában. Az 516 beteg ember közül, akik a szolgálatba helyezés előtt álló csoportba tartoztak, egyiküket sem tudták bevetni, mert mindannyian magas lázban szenvedtek. Sokakat nem tudtak szállítani, és esetleges szállításuk során nem

⁶ Eredetileg az Oszmán Birodalom katonai megsegítésére küldték volna a csapatokat, de a terv később megváltozott.

⁷ Németbólyban és Villányban a boszniai tábori vadászok 2. és 3. zászlóaljainak vadászai tartózkodtak, akik 1916-ra erősítést kaptak több vadászzászlóaljból Beremendre, Siklóstra, Harkányba. 1918-ra viszont a németbólyiakat és villányiakat Stájerországba helyezték át, egy kitört lázadás megfékezésére. Ezeknek a magyarországi bosnyák vadászoknak 1918–19-ben fontos szerep jutott. Többek között velük verették le az első pécsi katonalázadást az ottani laktanyában. BALLA 2011: 63.

is maradtak volna életben. Megállapították, hogy sürgős egészségügyi intézkedéseket kell meghozni. A bizottság meghatározta azokat a körülményeket, amelyeket figyelembe kellett volna venni. Kimondták, hogy a bosznia-hercegovinai egységeknek nincs élelmiszer-tartaléka, valamint, hogy sok ember tuberkulózisban szenved. Mivel, mint általában a monarchia más egységeinél is, hiányzott az élelem, a táplálkozással nem lehetett javítani a helyzeten. A cipők, ruhák és fehérneműk hiánya megakadályozta a legalapvetőbb egészségügyi intézkedések meghozatalát is. Mindemellett a bosnyák őrszolgálatot teljesítő katonáknak nagyon keményen kellett helytállniuk, és később őket használták fel az építőmunkások kiképzésére is. Még a fronton harcoló csapatoknál is nagyobb követelményt támasztottak velük szemben. A bosznia-hercegovinai állományt különösen sok betegség érintette.⁸ Különleges problémát jelentett a váltóláz, amelyben naponta három-négy katona halt meg. A jelentéstevők megfogalmazták azon követelésüket, miszerint a lehető leggyorsabban orvosokat kell küldeni ezekhez az egységekhez, mivel csapatorvosokkal nem rendelkeztek. A hadsereg ellátása, így a bosnyák katonáké is a frontokon napról napra rosszabbodott. 1918. január 9-től az étkezési só napi adagja 1 grammra redukálódott, és március 6-tól a heti étkezésekben egy nap húsmentes volt a katonáknak, augusztus elsejétől a húsmentes napok száma kettőre nőtt. A húsadag 100 grammra redukálódott. A napi adagot sem tudták azonban minden alkalommal betartani. A harcoló alakulatok kenyéradagja fejenként csak 350 gramm volt, a nem harcolóké 200 gramm.⁹

Többek között a hosszú frontszolgálat, az elégtelen ellátás és a honvágy miatt a hátországban, Bosznia-Hercegovinában is megszorodott a katonaszökevények és a szabadságukról vissza nem tértek száma. Őket „zöld kádernek” nevezték, ugyanis erdőkben bujkáltak, bandákba verődtek, s ellátásuk érdekében a környező boszniai településeket fosztogatták.¹⁰ De segítséget nyújtottak számukra a családjaik is. Több esetben előfordult, hogy az őket kereső császári és királyi csapatokkal fegyveres összecsapásokba bonyolódtak, például Avtovac közelében 1918. július 31-én a katonaszökevények megtámadtak egy falut, két helyit megöltek és elraboltak egy szarvasmarhát. Egy felderítő járőr sikeres volt a támadók felderítésében, és augusztus 7-ről 8-ra virradóra a banditákon rajtuk ütöttek, és kétórás harcot vívtak velük. Több napon keresztül üldözték őket a felfegyverzett környékbéliekkel együtt, végül a katonaszökevények Montenegró területére menekültek. 1918 augusztusában a bosznia-hercegovinai csendőrség 6800 fő dezertőrt, szabadságukról vissza nem térőt, illetőleg szökött hadifoglyot tartóztatott le.¹¹

1918 januárjában 60 osztrák és bosznia-hercegovinai kiegészítésű különleges tartalékos századot vezényeltek Magyarországra a köznyugalom fenntartása érdekében.

⁸ Kriegsarchiv Wien (KAW), Armee Bosnia-Herzegowina, Gemeinsames Finanzministerium, Präs. Bosnia-Herzegowina 1918, 187, 8. März 1918.

⁹ KAW, Manuskripte Erster Weltkrieg. Carnegie Stiftung 2. 46. Megjegyzés: A háború kezdetén a napi kenyéradag fejenként 700 gramm volt a katonák számára. BENCZE 2003.

¹⁰ KAW Armeeeoberkommando, Op. 108. 961. Resümee über die Organisation des "Zeleni Kader" aus Deserteuren und Urlaubsüberschreitern, kommandierender General in BHD an das k.u.k. Kriegsministerium, Sarajevo 5. Juli 1918.

¹¹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Armee Bosnia und Herzegowina, Gemeinsames Finanzministerium, Präs. Bosnia und Herzegowina 1918, 824. Nachrichtenresümee für den Monat August 1918, Kommandierender General in BHD an Dr. Alexander Freiherr von Spitzmüller, an den gemeinsamen Finanzminister, Sarajevo 27. September 1918.

Minden alakulat 100 katonából állt.¹² A boszniai tartalékos alakulatok a következő századokból álltak: az 1. bosnyák gyalogezred 1–4. századja, 3. bosnyák gyalogezred 3–5. századja, 2. bosnyák táborig vadászászlóalj négy századja, a 3. bosnyák táborig vadászászlóalj első századja, a 4. bosnyák táborig vadászászlóalj két százada, az 5. bosnyák táborig vadászászlóalj egy százada, a 6. bosnyák táborig vadászászlóalj első és ötödik százada, valamint a 8. bosnyák táborig vadászászlóalj két százada.

1918 júliusától megkezdődött a Galíciában lévő katonaszökevények elleni karhatalmi akció is. A przemysli katonai körzet a budapesti 3. bosnyák gyalogezred két századát, valamint a Siklóson állomásozó 7. bosnyák táborig vadászászlóalj egy századát kapta erősítésként.¹³ A krakkói katonai körzet a pozsonyi katonai körzettől kapott segítséget: a 4. bosnyák gyalogezred Győrben állomásozó két századát, valamint a grazi katonai körzetből a 2. bosnyák gyalogezred egy századát Lebringból.

1918. október végén a 2. bosnyák gyalogezred két századát Jungbunzlauba mint hátországi kisegítő erőt vezényelték át, ezenfelül két századot Győrből, a 4. bosnyák gyalogezredtől Bécsbe küldtek. Ugyanennek a gyalogezrednek két századát pedig Szombathelyre irányították.¹⁴

Az 1918. júniusi, az olasz hadszíntéren végrehajtott osztrák–magyar offenzíva során többek között a bosnyák katonák eltávozási és szabadságos engedélyeit is korlátozták. Továbbá rendszeres jelenség volt, hogy a különféle nemzetiségekhez tartozó katonák (például csehek és szlovákok) megadták magukat az ellenségnek. A dezertálás oka azonban inkább az elégtelen és gyatra ellátásban keresendő, nem pedig az ellenséges propagandában. A frontokon harcoló összes katonát az éhség gyötörte. 1918. szeptember 5-én Stephan Sarkotić vezérezredes a Császári és Királyi Hadügyminisztériumnak küldött jelentésében hangsúlyozta, hogy a katonákat általános keserűség gyöttri, elterjedt az a nézet, hogy ők feláldozták mindent, míg a gazdagok a háborúban nyereségesek lettek. Az összes katona tagadta, hogy dezertálni szándékozna, hangsúlyozták, hogy erre csak a családjaik nehéz helyzete készítheti őket.¹⁵

A bosnyák alakulatok az olasz hadszíntéren

A háború kezdetén négy bosznia-hercegovinai gyalogezred és egy táborig vadászászlóalj szolgált a császári és királyi hadseregben. Számuk a háború végére összesen kilenc gyalogezredre és nyolc táborig vadászászlóaljra szaporodott. Az 5. bosznia-hercegovinai gyalogezredet 1916 szeptemberében, a 10. hadrendi számot viselőt 1917 októberében megszüntették, katonáikat az 1918. februárban létrejött 6., 7. és 8. gyalogezredre vezényelték, ahol segítettek az újoncok kiképzésében.¹⁶ 1918 nyarától az olasz fronton, 29 bosznia-hercegovinai zászlóalj állomásozott. Ekkor már mind a tűzérési, mind a gyalogsági lőszerutánpótlás terén komoly hiányosságok keletkeztek.¹⁷

¹² PLASCHKA–HASELSTEINER–SUPPAN 1974: 89.

¹³ PLASCHKA–HASELSTEINER–SUPPAN 1974: 91.

¹⁴ PLASCHKA–HASELSTEINER–SUPPAN 1974: 117–118.

¹⁵ KAW Armeeeoberkommando, Op. Nr. 111.546. Bericht des kommandierenden Generals für BHD an das k. u. k. Kriegsministerium, Sarajevo 5. September 1918.

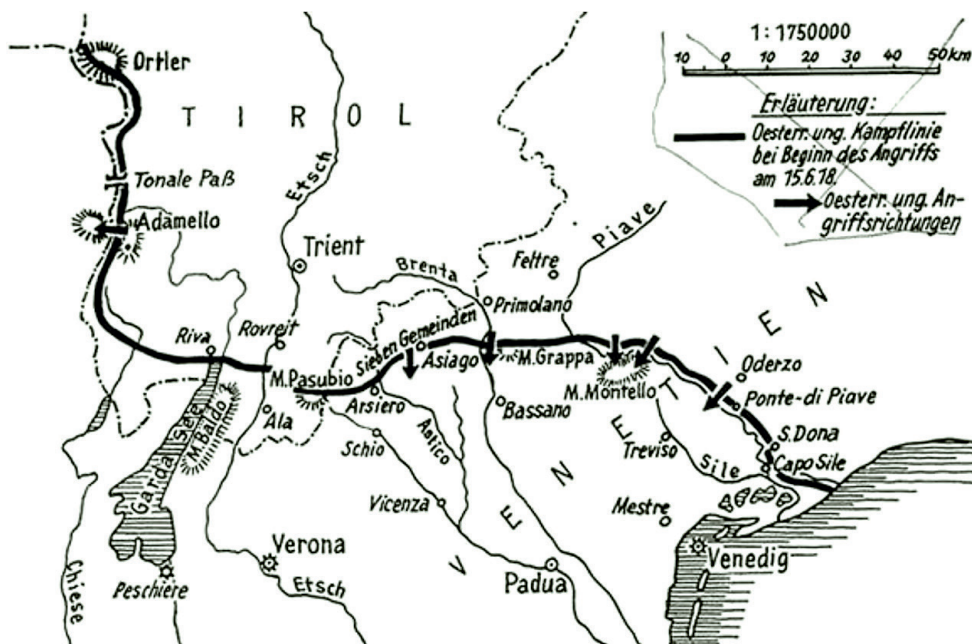
¹⁶ SCHACHINGER 1989: 348–350.

¹⁷ HECHT 1969: 581.

A boszniai katonák átlagéletkora ekkor 40 év fölött volt, és 20%-uk már legalább egyszer megsebesült. Az 1. bosnyák gyalogezred 6. zászlóaljának 40%-os volt az embervesztése, a 2. bosnyák gyalogezred 6. zászlóaljának 72%-os, a 3. bosnyák gyalogezred 8. zászlóaljának 92%-os!¹⁸ Ez utóbbi kiugróan magasnak számít, amennyiben más osztrák–magyar alakulatok veszteséglistáját tanulmányozzuk. A veszteség nemcsak a hősi halottakat, hanem a sebesülteket, a hadifogságba esetteket és eltűnteket is jelentette.

A legkeményebb harcok az olasz fronton, például a Monte Solarolo hegycsúcsnál zajlottak, ahol a 4. bosnyák gyalogezred védte az állásait 1672 méteres magasságban. A 2. bosnyák gyalogezred a jobb szárnyukon helyezkedett el, a Fontana Secca és a Monte Solarolo között. Állandó ellenséges tüzérségi tűznek voltak kitéve, továbbá a frontszakaszon 1918 szeptemberében az olaszok többször is előre nyomultak, de azután a bosnyák katonák keményen helytállva minden alkalommal visszaszorították az ellenséget.¹⁹

Októberben a 3. bosnyák gyalogezred védelmi állásai a Montellónál húzódtak, és a folyamatos olasz, illetve a többi antanterők támadásainak kilencedik napján, amely e támadássorozat utolsó napja volt, szenvedték el a legnagyobb veszteségüket. Hét tisztjük hősi halált halt, 25 megsebesült, a katonák közül 406-an haltak hősi halált, 602-en megsebesültek, 32-en eltűntek. A sebesültek elszállítása is óriási nehézségeket jelentett, így sokan még a kórházba szállítás előtt elhunytak.²⁰

1. ábra: Az olasz front 1918-ban (1)
Forrás: BENCZE 2003

¹⁸ SCHACHINGER 1989: 211.
¹⁹ GANDINI–RAGAS 1971: 59.
²⁰ BLÁŠKOVIČ 2001: 418.

2. ábra: Az olasz front 1918-ban (2)
Forrás: BENCZE 2003

1918. június elején az olasz hadszíntéren a következő bosnyák csapatok szolgáltak a császári és királyi 11. hadsereg alárendeltségében: a XV. hadtest részeként az 1. bosnyák gyalogezred az 50. gyaloghadosztálynál²¹ (20% volt a bosnyák katonák aránya a seregtesten belül), a XXIV. hadtest 31. gyaloghadosztályában a 3. gyalogezred (szintén 20% volt a bosnyák katonák aránya a hadosztályon belül), a 2., 4. és 5. bosnyák gyalogezredek az I. hadtest 55. és a 60. gyalog hadosztályában (a bosnyák bakák aránya 30% volt a hadtesten belül), a III. hadtest 52. gyalog hadosztályában a 6. bosnyák gyalogezred, a 7. bosnyák gyalogezred a hadtest 28. gyaloghadosztályában (a seregtesten belül a katonák 20%-át a bosnyákok tették ki). A bosznia-hercegovinai gyalogezredek mindegyikéből három zászlóalj harcolt az olasz fronton. A maradék egy-egy zászlóaljuk a tartományban, a hadkiegészítő területükön teljesített szolgálatot.

Mint általában a monarchia hadseregében, a bosnyák alakulatoknál is hatalmas nehézségek jelentek az egyenruha-ellátás terén. A katonáknak nem volt meleg, téli ruházatuk és ingjük. Az egyenruhájuk és a bakancsaik rossz alapanyagból készültek, a bakancsaik talpa pedig papírból, ami szintén sajnálatosan általános volt.²² Albániában és a Piavénél a malária szedte az áldozatokat, később jelentkezett a spanyolnátha is. Szerencsésnek mondhatta magát az a század, amely 100 egészséges katonából állt.

²¹ Egy gyaloghadosztály kb. 14-15 ezer gyalogost számlált az első világháborúban.

²² GLAISE VON HORSTENAU 1932: II. kötet 573.

A lehetséges vesztes háború rémképét erősítették az ellenséges röpiratok, így a harci morálra ez is hatást gyakorolt.²³

Az antantpropaganda, valamint a háborús frontnehézségek, a szinte kilátástalan harc az éhezéssel, a lerongyolódott ruházat a betegségekkel és egyéb szenvedésekkel együtt egy kisebb dezertálási hullámot is elindított az olasz fronton szolgáló boszniai katonák között. 1918 augusztusában ortodox keresztény vallású boszniai katonák szöktek át az antantcsapatokhoz. Ez a lépés már nemcsak az ellenséges propaganda számlájára volt írható, ugyanis minden eddigi mértéket meghaladó éhínség ütötte fel a fejét a frontszolgálókat között. Hiába volt ugyanis előírva az egyre csökkentett minimális kenyér- és más ételadag, így is sokszor napokig nem kaptak ételt a katonák. Reggelire és vacsorára gyakran csak kávé adtak nekik, s ez is sokszor cukor nélkül volt. A tisztek érezték a problémát, de semmit sem tudtak tenni a helyzet javítása, normalizálása végett. Ilyen körülmények között kellett a katonáknak helytállniuk, az ellenséges támadásokat visszaverniük, továbbá sokszor támadást is kezdeményezniük, hogy az elfoglalt kisebb területeket visszaszerezzék. Honvágycuk volt, vágódtak a családjaik után, ahonnan rossz híreket kaptak. A dohányellátás is akadozott, nem kaptak sem új ruhákat, sem mosószert, hogy a ruhájukat kimoshassák.²⁴ Miután a dezertációk száma megnőtt, karhatalmi különítményeket hoztak létre a hátsószög (Bosznia-Hercegovina) nyugalmának biztosítása végett, illetve a katonai vétségek, büntettek elkövetőivel szemben a saját katonai rendszertük intézkedett.²⁵

Budapesten, 1918 őszén, egészen a Károlyi-kormány létrejöttéig a bosnyák katonákat tartották a legmegbízhatóbbaknak, így őket vetették be karhatalmi egységként a tüntetők ellen. Ők október végén tették le a fegyvert.²⁶

Bosnyák katonák antant hadifogságban

A monarchia utolsó nagyobb védelmi hadművelete 1918. október 24-én kezdődött az olasz hadszíntéren. Az antanttűlerő óriási volt, az olasz erők mellett francia, brit hadosztályok és amerikai ezredek is felsorakoztak. Ellátásuk lényegesen jobb volt, mint a monarchia csapatainak. Hajnali négykor az antant megkezdte a tüzérségi előkészítést, amelyet reggel hét órakor a gyalogsági roham követett. Bár IV. Károly még a csata kezdete előtt bejelentette, hogy nemsokára békét köt, és a katonák hazamehetnek, csak tartsák fenn a fegyelmet és a rendet, ez az üzenet a frontvonalakon harcoló katonákhoz nem érkezett meg.²⁷ 1918. október 27-re a császári és királyi csapatokat jelentősen visszazorították a Piave folyótól. A francia csapatok a 3. bosznia-hercegovinai gyalogezred hátába kerültek, majd támadni kezdtek, így a bosnyákok hátrálni kényszerültek, jó részüket géppuskatűzzel leterítették, csak kevesen tudtak elmene-külni.²⁸ Pero Blašković erről így írt:

²³ GLAISE VON HORSTENAU 1932: II. kötet 574.

²⁴ KAW Armeeoberkommando, Op.111. 625. Die Polizeidirektion Sarajevo an die Landesregierung BH, Sarajevo 28. August 1918.

²⁵ HRABAK 1980: 72.

²⁶ BÖHM 1923: 96.

²⁷ HORVAT 1967: 568–569.

²⁸ Hadtörténelmi Levéltár, Personalia gyűjtemény 149/D és 385.

„A franciák a Cascia Quardán jöttek felénk, a hátunkba támadva. A Monte Perlo csúcsán már nem lehetett hallani lövéseket, szemből vártuk a támadást, a sík terepen a megerősített állásaink miatt nem tudtak előre nyomulni. Jóllehet ezekkel az állásokkal nem tudtuk volna tartani azokat a részeket, amelyek a Funeren keresztül vagy attól délre fekszenek. A franciák kerülő utakon értek Valdobbianéhez, így vágva el előlünk a menekülőutat. Minden magyar éljenezve lobogtatta a fehér zászlót, és ujjongva köszöntötték a franciákat. A bosnyákok visszafogták magukat, csendben és méltóságáteljesen viselték a történeteket. A foglyul ejtésünk 1918. 10. 18-án délután 3 órakor történt meg a francia 107. és 138. gyalogosregimentje által. Még az utolsó pillanatban is arra gondoltam, hogy mi lenne, ha megpróbálnánk kitörni, hogy legalább ezt a szégyent ne kelljen elviselni. Ez lehetett volna az egyedüli lehetőség arra, hogy elhagyjuk a Funer-szurdokot északi irányban... Ezeket a gondolataimat megosztottam szárnysegédemmel és zászlóaljparancsnokommal, Dr. Jovanovič-csal. Annak a hűségnek a láttán, amit a bosnyákok tanúsítottak, azt válaszolta: »Az igaz, hogy a mogyoróbokrok és szőlőskertek miatt egyetlen személy az ellenség szemei elől elrejtve maradhat, de a nagy számban bevett Mirailleuse-ök (megj: XIX. századi gépfegyver) még így is lemészárolhatják. Ha menni kell, hát mennek, ha arról van szó, akár az életüket is adják.« És még hozzátette: »Én is Önnel tartok, annak ellenére, hogy ez nem tanácsos.« Az embereim szemében szomorúságot láttam. [...] Az elkerülhetetlennek kellett megtörténnie. Francia tiszték és altisztek hosszú pisztolyt dugtak az orrunk alá, de hiszem azt, hogy ezzel csak minket akartak megijeszteni, és a kemény, nyers viselkedésük mögé bújtatták a gyengeségüket. Sorakoztattak minket, aztán a Piaverdeau irányába vezettek. A menet során kiéheztettek és a kimerülésig hajtottak minket oly módon, hogy ez már kínzás volt.”²⁹

Mint sokszor a nagy háború során, itt sem tartották be az 1907-es 2. hágai konferencia hadifoglyokra vonatkozó előírásait.³⁰

A túlélőket elfogták és Vicenzába, egy olasz hadifogolytáborba szállították. Az ő megpróbáltatásairól is ír parancsnokuk³¹ a memoárjában:

„Többszörös, ismételt motozások nap mint nap, és egy szempillantásnyi időre sem maradtunk megfigyelés nélkül. Állandó jelleggel szidalmaztak, gyaláztak minket, mindent, még a zsebkést is elvették, nem is említve azt, hogy az egyenruháinkról a fegyvernem és a regimentjelzéseket is letépték, és ilyen módon akartak megfosztani a kitüntetésünket is, amíg az ellenállásunkba nem ütköztek és fel nem hagytak ezzel a szándékukkal.”

A fentiek szintén súlyosan megsértik a 2. hágai egyezményt, nem is beszélve arról, hogy ezzel a teljes megalázással egyfajta pszichológiai hadviselést is alkalmaztak a hadifoglyokkal szemben. Valószínűsíthető, hogy a bosnyák katonák kemény és kitartó harca miatt, amely során igen sok veszteséget okoztak az antanterőknek, egyfajta „elégtételt” vettek rajtuk a hadifogolytáborokban. Blaškovič így folytatja: „Ez volt

²⁹ BLAŠKOVIČ 2001: 3.

³⁰ Az egyezmény 13 cikkelyből állt, 1907. október 18-án írták alá, és 1910. január 26-án lépett hatályba. A részt vevő országok megegyeztek abban, hogy a hadifoglyoknak emberi bánásmódot kell biztosítani, annak ellenére, hogy ők kiszolgáltatottak teljes mértékben az ellenségnek.

³¹ BLAŠKOVIČ 2001: 3–10.

az ötödik nap, amikor semmit sem kaptunk enni, még egy falat kenyeret sem. Az éjszaka nedves volt és hideg. Korábban a megcsonkítottak jajgatásai, az ágyúzás jelentette veszély, a gáztámadások gyakorisága és mindezek az éhségünkkel párosítva már-már a kétségbeesés határára sodortak minket.” A hadifogságban a katonák helyzete még rosszabb lett. A megaláztatás és az embertelen bánásmód folytatódott, és az olaszok nacionalizmusa is kiütközött. Az elért győzelmet az olasz lakosság számára úgy mutatták be, mintha az az olasz csapatok sikere lett volna:

„Azért, hogy felbátorítsák a népet, és megmutassák, hogy Dél-Tirolt is elfoglalták, a menetünk során az olasz csapatok méltatlan viselkedést tanúsítottak, így lehettünk szemtanúi és átélei számos túlkapásokkal és embertelen cselekedetekkel teli jelenetnek. Az olasz lovas carabinieriiket vezényelték ki, hogy bátorítsák az embereket, ünnepeljék és csodálják az olasz győzelmet. Ezeket kiáltották az utcán: »a hős olasz hadsereg katonái ezer meg ezer tisztet és 50.000 katonát ejtettek foglyul«, annak ellenére, hogy csak 107 tisztet és 4000 katonát ejtettek fogságba a franciák. A nép megkérte a carabinieriiket, hogy ránk köphessenek és kővel dobálhassanak. Kis idővel később úgy néztünk ki, mintha szemétdombon lettünk volna. A szomjúságtól szenvedő katonáinknak szigorúan tilos volt vizet adniuk az embereknek, de még ennek az embertelen kíséretnek sem sikerült megakadályoznia azt, hogy néhányan bort adjanak nekünk az útszéléről. Ennél még a frontvonal is jobb volt. Október 30-ról 31-re virradó éjjelen alhattunk néhány órát a sáros téren, amely a táborhelyünként szolgált, nedvesen leszórt szalmán. Idáig mintegy 29 órát meneteltünk és 66 km-t tettünk meg. Ez a menetelési teljesítmény borzasztóan embertelen, ha belegondolunk abba, hogy ezek az emberek a harcban kimerültek, kiéhezettek, rosszul öltözöttek voltak, és a legtöbben még ráadásul kiszakadt csizmában tették meg ezt az utat. Mindezek ellenére kitarítottunk. Akik lemaradtak a menet során, azokat a kísérő ellenséges katonák bajonettel kényszerítették a tovább menetelésre. Nyomorúságos sorsunkra például szolgál az is, hogy nekem, rangidős tisztnek kellett a második legidősebb tisztet, a magyar századost, Sztrinovich Bélát a vállamon cipelnem, mert ő a lábán sérült meg. Citadellából Vicenzáig autóbuszokkal szállítottak minket.”

Később bekapcsolódott a szerb állam képviselője is a bosnyák hadifoglyok ellenőrzésébe:

„Megérkezésünk után nem sokkal a vicenzai francia táborba, autóval jött elénk a szerb vezérkari őrnagy Hrištić Nikola, és ahogy ő mondta nekem; »ezeket az osztrák–magyar harcosokat akartam látni, akik helytálltak a francia támadásokkal szemben«. Beszédet tartott nekünk és ő mint aktív szerb tiszt, aki a politikai gondolatoktól mentes maradt, büszke volt arra, hogy katonáink közt megannyi bátor bosnyák harcos szolgált a »későbbi Jugoszlávia tagországnak fiai«.”

Az ellenség oldalán azért akadtak tiszték, akik másként álltak a dolgokhoz:

„Rögtön ezután megjelent a táborban a francia tiszt, az olaszországi francia erők parancsnoka, és engem keresett. Felszólított arra, hogy szálljak be a kocsijába, és elmentünk a már fegyverropogástól mentes, csendes harctérre. Itt megkért arra, hogy – annak ellenére, hogy a másik oldalon harcoltam – objektíven meséljem el, mi történt. Mivel

nem volt érdekem a valóságon kívül hamis, az igazságnak ellentmondó dolgokat állítani, mint ahogyan én azt tapasztaltam, amikor ezek a cselekmények zajlottak, elmeséltem neki mindezeket az én szemszögemből. Ez szöges ellentétben állt azzal az információval, amit a saját tisztjei állítottak neki, és akik a jelentéseikben is nagyon dicsérték a saját csapataikat. Ez az út számomra egyedülálló élményt jelentett, amelyet – hosszú pályafutásom során, nem kevés háborús tapasztalattal a hátam mögött, és annyi mindent túlélve – még nem tapasztaltam.”

Blaškovič látta hadifogolyként a küzdelem nyomait:

„A harc helyszínéül szolgáló terület még mindig bővelkedett a két napja lezárult csata nyomaival. Orvosi felderítő csapatok gyűjtötték össze a sebesülteket és a holttesteket. A francia felcserek nem váltottak ki belőlem semmilyen tiszteletet, hiszen még mindig rengeteg holttest feküdt a harctéren. Köztük találtam meg a – sajnos nagy számban elesett – bosnyák katonákat és azokat is, akiket jómagam is ismertem személyesen. Nagyon tragikus volt, amikor találkoztam egy 17 éves, nemrégiben kitüntetett zászlóssal, aki nagyon súlyos fejlövést kapott, és nem hagyta, hogy elvigyék. Olasz anyanyelvű és dél-tiroli volt. Váltottam vele néhány szót és megpróbáltam vigasztalni. Még voltak a harcmezőn hősi halottakkal teli bunkerek és fedezékek. Számos fegyver és lőszer hevert egymás hegyén-hátán szétszórva. Felmásztunk a Monte Perlo lejtőjén, és a magaslatból ráláttunk a csata helyszínére. Végigbeszéltük, hogy pontosan mi és hogyan zajlott. A Funeren át masíroztunk S. Vitoig és utána végigjártuk az összes támaszpontot Piaverideautól egészen C. Settoloig. A csata minden apró részlete érdekelte a vezérkari főnököt, aki buzgón jegyzetelt, mialatt elmeséltem neki, hogy mi történt ezen a helyen. Ismételten feltette nekem a kérdést, hogy milyen hasztalan indokból támadtunk a Funer irányából október 27-én és 28-án. Végül elmagyaráztam neki, hogy először a magasabban fekvő pontokat kellett megszereznünk, hogy aztán a sík terepen előre tudjunk nyomulni. A maga sajátos módján elismerőleg beszélt a B. H. I. R. Nr. 3. ezred bátorságáról és harcmódoráról.”

Ezalatt az olasz civilek is megszállták a harcmezőt, hasznosítható eszközöket, tárgyakat keresve:

„A csatamező még vértől áztatott volt, ennek ellenére a lakosok felkeresték ezt a helyet. Ezek az emberek minden mozdíthatót, amiről úgy vélték, hogy még hasznukra válhat, egyszerűen elvittek, de fegyverekhez és a felszerelésekhez nem nyúltak. A legjobban fára volt szükségük. Fedezékeket és más építményeket szedtek szét azért, hogy kinyerjék ezekből a fát. Szorgalmasan keresték a lábbeliket és a konzerveket is. Utóbbiból valószínűleg nem találtak sokat. Számos tollmatracot vittek el az állásokból a szétrombolt településekre. A településeken gőzhengerek robogtak, hogy a bombatölcsérekkel borított utcákat kijavítsák. Olasz műszaki csapatok dolgoztak azon, hogy a csatateret elegyengessék.”

Több hadifogoly az olaszok őrizetéből átkerült a franciákhoz, bár ez nem sok változást jelentett sanyarú sorsukra nézve:

„Vicenzában 3 hetet töltöttünk hadifogságban. Elhamarkodottan örültünk annak, hogy az olasz csapatok átadtak a francia erőknél. A francia csapatok alávalósága még tűrhetőlenebb volt az eddigieknél, és mindezt fokozta a harcmező távolsága. Amint a Vicenzától 4 kilométerre fekvő táborunkba érkeztünk, olyan kimerültek és éhesek voltunk, hogy a fekhelyül szolgáló csupasz beton lapok puha ágynak hatottak, és a sótlan, rizses hús is finom ételnek tűnt. A szalma beszerzése a barakkok számára nehezen ment, minket, a 107 tisztet, egy külön nyitott barakkba dugtak be. A hideg őszi esték során nagyon fáztunk, és csak a saját testünk melege volt az, ami éppen csak fűtött. A panaszunkra, hogy miért sótlan a rizs, azt felelték, hogy ezzel zárják ki egy esetleges járvány lehetőségét. A legalapvetőbb használati tárgyak hiányát szenvedtük el, különösen mi tiszték, akik a harcban üres kézzel váltunk hadifoglyokká. Nem volt szappanunk, törülközőnk, fésűnk stb...”

Megjegyzendő, hogy a hágai, 1907-es második egyezmény szerint a hadifogoly katonák személyes tárgyait tilos elvenni a fogvatartóknak. Az olasz őrségnél azonban virágzott a korrupció: „Ugyanakkor kiderült az is, hogy itt semmi sem lehetetlen. A csekély számú francia őrcsapatot megerősítették olasz katonákkal. Tőlük pénzért bármit meg lehetett kapni.” Az antant hadifogságba esett katonák között is megjelentek a bolsevista és az anarchista eszmék:

„A Piavénél történt összeomlás nagyon hasonlított az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlására. A bosnyákokon kívül csak a magyar csapatokkal voltam kapcsolatban, ezért csak ebből a szemszögből tudok beszélni. Utóbbiak nemcsak a monarchiának fordítottak hátat, de még a kommunizmus eszméje is megfertőzte őket. A fogság alatt a bosnyák a saját feljebbvalói előtt tiszteletet mutatott. A 32-es gyalogezred egyik parancsnoka a legudvariasabb hangnemben kérte meg a mellettem ülő katonát, aki a tiszt alatt szolgált arra, hogy adja át számára a helyét. A baka ülve maradt, és azt felelte, hogy nem adja át a helyet, mert most már egyenlők...”

A monarchia felbomlása és a nemzetállamok megalakulása már a hadifoglyok osztályozására is hatást gyakorolt, tisztán látszottak a jövő erőviszonyai:

„Pár nappal később nemzetiségi alapon osztályoztak minket, aminek következtében a német-osztrákok és a magyarok egy csoportban maradtak, és tőlük elválasztották a jugoszlávokat 2-3 csehvel és románnal együtt. Jóllehet a franciák hasztalan örködtek, de napról napra erősítettek rajta, de még így is megmaradt a kapcsolat az egyes csoportok közt. Ezek az események még túl frissek voltak ahhoz, hogy kizárhassák az osztrák tiszték vallomásait.”

A háborús kimerültség, a honvagy ellenére is a bosnyákok többsége kitartott a monarchia és annak uralkodója mellett. Még akkor is kitartottak, mikor az otthon maradt családtagjaik írtak nekik a nehézségeikről, szenvedéseikről.³² A fogságban a szerbek

³² GLAISE VON HORSTENAU 1932: VII. kötet 565–573.

agitálása ellenére is maradtak a monarchia mellett, egészen addig, amíg IV. Károly császár és király be nem jelentette a trónról való lemondását:

„Már az első napokban feltűnt a táborunkban az olasz katonai felső parancsnokságtól, Páduából, a londoni jugoszláv bizottság küldöttsége, a szerb katonai attasé, akinek az volt a célja, hogy azonnal átálljunk a szerb légióba. Részemre a tábori parancsnokság már adott tájékoztatást a küldöttség érkezésről. Összehívtam a jugoszlávokat (köztük voltak horvátok, szerbek és szlovének) és tanácskoztam velük. Egyetértésben elmondták, hogy mindvégig szolidárisak leszek velem. Elmagyaráztam, hogy egy különbség van az eddigiek és a jelen helyzet közt: aktívan szolgáló tisztként semmiképpen sem szeghettem meg az eskümet, de most, hogy összeomlott a birodalom, mindenki szabadon dönthet a sorsáról. Ehhez hozzátettem, hogy a Nemzettanács előtt Zágrábban a rendelkezésükre állok majd, amint felmentenek a jelenlegi esküm alól, illetve a császár–király lemondása után. Legnagyobb csodálatomra minden jugoszláv egyetértett velem, és továbbra is a szerb misszió ellen voltak, azok meggyőző kísérletei ellenére. A szerb katonai attasé kijelentéseim kapcsán magához hívott és elmondta, hogy ne akarjam megszegni a hűségeskümet, továbbá közölte, hogy a rangidős tisztől nem is várt más választ, de az nagyon meglepte, hogy a fiatalabb tisztek is csendben végighallgattak. Nagyjából két nap múlva megjelent a szerb katonai attasé, de ekkor már nálunk, és megmutatta a császár–király lemondását, erre mi írásba adtuk a vallomásunkat, hogy a szerb önkéntes légióba szeretnénk belépni.”³³

A 4. bosnyák gyalogezred katonáit november 2-án Villachon keresztül vonattal Ljubljánába küldték. A 2700 főből álló ezredet lefegyverezték, majd hazaküldték őket.³⁴

Összegzés

Az Osztrák–Magyar Monarchia bosnyák katonái egyfajta kuriózumként szerepelnek a nagy háború katonai alakulatainak soraiban. A Habsburg Birodalom, illetve Magyarország évszázadokon keresztül harcolt az Oszmán Birodalommal, illetve azok muszlim és nem muszlim katonáival. Bosznia–Hercegovina 1878-as katonai megszállása is komoly ellenállásba ütközött, s 1882-ben egy felkelést is le kellett vernie a monarchiának. Bosznia–Hercegovina új uralkodója pedig egy mélyen hívő katolikus, I. Ferenc József király volt. A muszlim katonák számára rendeletet alkottak, ami egyedülálló volt az akkori Európában. A vallási tolerancia, a közös haza eszméje miatt váltak a bosnyákok a dunai birodalom leghűbb és legkitartóbb katonáivá. A háború utolsó évében e kitartás volt talán a legjobban érzékelhető. A bosnyák alakulatok mind a harctéren, mind pedig a karhatalmi bevetésekben az utolsó pillanatokig hűek maradtak az Osztrák–Magyar Monarchiához.

³³ BLAŠKOVIČ 2001: 8.

³⁴ SCHACHINGER 1989: 229–238.

Irodalomjegyzék

- BALLA Tibor (2008): A magyar királyi Honvédség és Bosznia-Hercegovina 1878. évi okkupációja. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121(1), 3–38.
- BALLA Tibor (2011): *Katonai alakulatok karhatalmi bevetése Magyarországon az első világháború utolsó évében*. A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője 12. Budapest: Hadtörténelmi Múzeum. Online: http://m.militaria.hu/uploads/files/82849700_1337252289.pdf
- BENCZE László (2003): *A Piave-front*. Budapest: „Múlttal a Jövőért Alapítvány” – Hadtörténelmi Levéltár. Online: <https://mek.oszk.hu/05000/05005/html/>
- BLAŠKOVIČ, Pero (2001): *Mit den Bosniaken im Weltkrieg*. Auszüge aus Pero Blašković. Wien: Landesverteidigungsakademie.
- BÖHM Vilmos (1923): *A két forradalom tüzében*. Bécs: Bécsi Magyar Kiadó.
- CZAPP, Karl (1912): *Das Wehrgesetz für Bosnien und Herzegovina*, 2. Wien: [k. n.].
- GANDINI, Sigmund – RAGAS, Kurt (1971): *Das bosnisch-herzegovinische Infanterieregiment Nr. 2 im Weltkrieg 1914 bis 1918*. Hrsg.: Traditionsverband der Angehörigen des ehemaligen Bosnisch-herzegovinischen Infanterieregiments Nr. 2. Bundesministerium für Landesverteidigung. Hauptreferat Staatsbürgerliche Erziehung.
- GLAISE VON HORSTENAU, Edmund (1932): *Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914–1918*. II. és VII. kötet. Wien: Verl. der Militärwiss. Mitteilungen.
- HECHT, Rudolf (1969): *Fragen zur Heeresergänzung der gesamten Bewaffneten Macht Österreich-Ungarns während des Ersten Weltkriegs*. phil. Dissertation. Wien: Universität Wien.
- HORVAT, Josip (1967): *Prvi Svjetski rat-Panorama Zbivanja 1914–1918*. Zagreb: Stvarnost.
- HRABAK, Bogumil (1980): *Jugosloveni zarobljenici u Italiji i njihovo dobrovoljačko pitanje 1915–1918*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- PLASCHKA, Richard Georg – HASSELSTEINER, Horst – SUPPAN, Arnold (1974): *Innere Front. Militärassistenten Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918*. Vienna: Verlag für Geschichte und Politik.
- Provisorisches Statut für das Gendarmeriekorps in Bosnien und der Herzegowina. Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalien 1878–1880 (1881)*. I. kötet. Wien.
- Provisorisches Wehrgesetz für Bosnien und die Herzegowina (1881)*. Wien.
- SCHACHINGER, Werner (1989): *Die Bosniaken kommen! Elitetruppe in der k.u.k. Armee, 1879–1918*. Graz–Stuttgart: Leopold Stocker Verlag.

Levéltári források

- Hadtörténelmi Levéltár, Personalia gyűjtemény 149/D és 385.
- Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Armee Bosnia und Herzegowina, Gemeinsames Finanzministerium, Präs. Bosnia und Herzegowina 1918, 824. Nachrichtenresümee für den Monat August 1918, Kommandierender General in BHD an Dr. Alexander Freiherr von Spitzmüller, an den gemeinsamen Finanzminister, Sarajevo 27. September 1918.

Kriegsarchiv Wien, Armee Bosnia-Herzegowina, Gemeinsames Finanzministerium, Präs. Bosnia-Herzegowina 1918, 187., 8. März 1918.

Kriegsarchiv Wien, Armeeoberkommando, Op. 108. 961. Resümee über die Organisation des "Zeleni Kader" aus Deserteuren und Urlaubsüberschreitern, kommandierender General in BHD an das k.u.k. Kriegsministerium, Sarajevo 5. Juli 1918.

Kriegsarchiv Wien, Armeeoberkommando, Op. Nr. 111. 546. Bericht des kommandierenden Generals für BHD an das k. u. k. Kriegsministerium. Sarajevo 5. September 1918.

Kriegsarchiv Wien, Armeeoberkommando, Op. Nr. 111. 625. Die Polizeidirektion Sarajevo an die Landesregierung BH, Sarajevo 28. August 1918.

Kriegsarchiv Wien, Manuskripte Erster Weltkrieg. Carnegie Stiftung 2. 46.

Ádám Majorosi¹

The Location of the Battle of Brunanburh

Abstract

In this study, I would like to pinpoint the location of the Battle of Brunanburh, which was one of the main battles in the history of the British Isles. To do that this article was distributed in four parts. The first part will tell the events, which lead to the battle. It will help us to define the motives of the participating armies. After that, a criteria system will be created to filter essential information, leading us to the location of the battle. At the end, I will make my conclusions.

Keywords: *history, Battle of Brunanburh, location of the battlefield, army, criteria system*

In 937 two enormous armies met at the border of Northumbria to decide the future of the island. One was led by king Athelstan, who was named king of Britain not long ago. His enemy was a Northman, a son of a chieftain, Olaf Guthfrithson, who sailed from Ireland to challenge the new king's rule. Their battle determined the future of the island, however, its location is completely forgotten. From the 18th century, many professional and amateur historians tried to find Brunanburh. A dozen locations were recommended, but the exact location remained lost. In this article, I will try to determine the battlefield. To do this, first I analysed the previous recommendations and tried to fit them into the chronicles, which tried to determine the place.

To make this happen, this article was divided into four parts. The first part contains the history of Northumbria before the battle. This part is necessary because we had to analyse the previous events of the battle to understand the parties' motives. And also this part will help us in finding the location of Brunanburh. Thus, the previous thirty years will be described in this chapter. In the next part, a criteria system will be developed, to help me filter out the essential pieces of information about the location of the battle. It will help our work because there are many chronicles, studies and works from chroniclers and contemporary historians dedicated to this battle. These works contain enormous information and data, and we had to systematise them if we wanted to acquire the necessary information. Moreover, our system will

¹ PhD student, University of Public Service, Military Sciences Doctoral School, e-mail: majorosiadam@gmail.com

be simplistic, and all of the information can be found in one place. In the next part, two or three locations will be selected for analysis. These might sound little, but we should not forget that there are a dozen recommendations for the place of the battle. We would have filled a book if we wanted to analyse all of them. And the number of pages of this article is heavily determined, which did not allow us to take care of all of the recommendations. Hence, we have to examine only a few possible locations. The first one is quite obvious: Bromborough. We have to examine it carefully because the town, and the circumjacent area are considered the main proponent for the place of the battle. Moreover, most of the sources, which were processed by me, thought that the battle was fought in Bromborough and the surrounding places.

Bromborough is said to be an ideal place because it is near Ireland, thus Olaf possibly chose an easier road to go into England. Also, there were Viking settlements there, thus they could probably give help to Olaf.² One of my first theories about the battlefield (Broughton, in North Lincolnshire), will be examined also. It lay near a Roman road, south of the River Humber and had a huge forest, making the place ideal for the battle. Then Burton upon Humber is next, which lies on the southern bank of the River Humber, hence, it could be ideal for Athelstan, to stop the Viking invasion there.³ Then Michael Wood's theory will be assayed. He thinks the battle has taken place in Barnsdale Bar because the River Went is flowing there, which can give the name of the location (Wendune).⁴ These locations had to be analysed because we would like to see if one of them is fit for the location of Brunanburh. They will be examined beside the different types of information contained in the chronicles. My hypothesis is that they were not the place, where Athelstan fought his final battle with the "Northern Alliance". The name Brunanburh gives us an exact location, which does not mean a natural formation, or an extensive location, like a huge field. Likely, it is the name of a town or a settlement. After the examination of the different recommendations for the battlefields of Brunanburh, I would like to introduce my suggestion for the place, where the battle was fought. I do not want to reveal the current place in the introduction, but I would like to tell you that all the variety of names and suggestions led to one exact place. In the end, the events of the battle will be recreated. We did not have many analyses about it, many historical sources speak of a huge battle, which resulted in Olaf's defeat. However, only Egil's saga preserved a useful description of the battle. Egil's saga dates back to the 12th century; historians, such as, for example, Sarah Foot argue that despite elements of truth it cannot be considered historically reliable. Notwithstanding, the suggestion of the place of this battle in this article considered the landscape, which was conserved in that work. The terrain, which appeared in Egil's work, is precisely traceable at the location, which was given in this article. In the last chapter, I will analyse the battle itself, not only using Egil's saga but the other chronicles and sources that will help me recreate the battle itself. This work will end with my conclusions, in which the findings will be explained better.

² LIVINGSTON 2011: 21.

³ CAVILL 2014: 97–99.

⁴ WOOD 2019.

Before Brunanburh

In the ninth and tenth centuries, the Kingdom of Wessex first fought for its survival and after Alfred's victory in Ethandun or Edington, the kings of Wessex pushed back the Northern invaders and tried to reunite the British Islands. Alfred not only used military power for the unification of the "Kingdom of England", but also marriage (Æthelflæd's marriage with Æthelred).⁵ His successors continued his work and obtained new lands, which were unified under the rule of Wessex. After Æthelflæd's death Edward I, her brother seized her lands from her daughter, and Mercia was also attached to his kingdom. Before that, both Edward and Æthelflæd built castles on the borders, and inside their kingdoms to deter and control the Viking threat.⁶ Edward also managed to bring the Welsh princes under his rule. The successful policy of the king pushed back the territory of the Vikings up north from the River Humber.

In the meantime, in Northumbria, the rule of the land was not secure at all. Because Northumbria was divided between the Northmen, the Scots, the Welsh and the lord of Bamburgh. This territory was conquered in the year 917, when a Viking leader Ragnall appeared and defeated the Scots, conquered York, and vassalised Bamburgh. He came from Ireland, which was pacified and ruled by Sithric, his brother.⁷ Ragnall managed to pacify Northumbria also, and defend his new kingdom against the Scots. After this, he managed to sustain a frail balance between the different entities in here. He was so fearful, that Edward had to build fortresses along the border with Northumbria.

Ragnall could not rule many years from the realisation of the peace treaty, because he died in the same year. He was followed by his brother, Sithric, or in Old Norse Sigtryggr, who now became the sole ruler of a huge territory, which involved Northumbria, and their Irish territories, in the centre of which was Dublin. In the Kingdom of Wessex Edward also died, and his successor, Athelstan tried to ally with Sithric. Hence he met with Sithric in Tamworth in the year 925 and he gave Sithric his sister. With this move Athelstan wanted to achieve two things: first, he wanted to avoid another incursion from the North inside his Kingdom;⁸ second, it is possible that he planned to obtain Northumbria. He hoped this marriage would receive royal sons, which meant that his kingdom would have obtained Northumbria without a fight. If he could not manage to do it, he could invade Northumbria, if Sithric dies.

His true objectives are not known. However, Sithric died a year later, and the throne of Northumbria was empty. Thus Athelstan invaded the country and its territory was attached to the Kingdom of Wessex. He took advantage of the fact that the situation in Northumbria was fluid because of the death of Sithric, and his brothers did not have the manpower to defend their territory. Hence, he could quickly seize the throne and expel Guthfrith and obtain his territory.⁹ He also managed to vassalise the king of the Scots, the Welsh and the lord of Bamburgh.¹⁰ However, Constantine

⁵ WILLIAM OF MALMESBURY 1895: 117.

⁶ JOHN OF WORCESTER 1848: 122–130.

⁷ LIVINGSTON 2011: 8.

⁸ WILLIAM OF MALMESBURY 1895: 129; JOHN OF WORCESTER 1848: 130; WOOD 2013: 139.

⁹ *The Anglo-Saxon Chronicle* 1895: 96.

¹⁰ JOHN OF WORCESTER 1848: 130.

at the end of 933, or in the spring of 934 broke his treaty with Athelstan, and tried to become independent. Therefore, Athelstan started against Scotland. Athelstan possibly invaded the Kingdom of the Scots, because the leader of Bamburgh died, and he wanted to evade the Scots and Northmen to use this as an advantage.¹¹ Hence, he attacked Constantine's land from two different sides. He used a combined force with land and navy units. With these two simultaneous attacks, Athelstan could penetrate deep into Scotland, as far as Edinburgh. He possibly did not fight a battle with the Scots, because the chronicle of Clonmacnoise tells us that the Scots did not allow him a battle.¹² Athelstan's army looted the Kingdom of the Scots, who used guerrilla tactics against him; however, the Scots could not stop the English soldiers marauding the country. After this campaign, the remaining "kingdoms" realised that the new English Kingdom posed a huge threat. In order to eliminate this threat, they allied, for the first time in their history. However, a new player joined them, Olaf Guthfrithson, who tried to invade the lands of Athelstan from Ireland to take back his uncle's former kingdom.

The main theories about the location of the battle

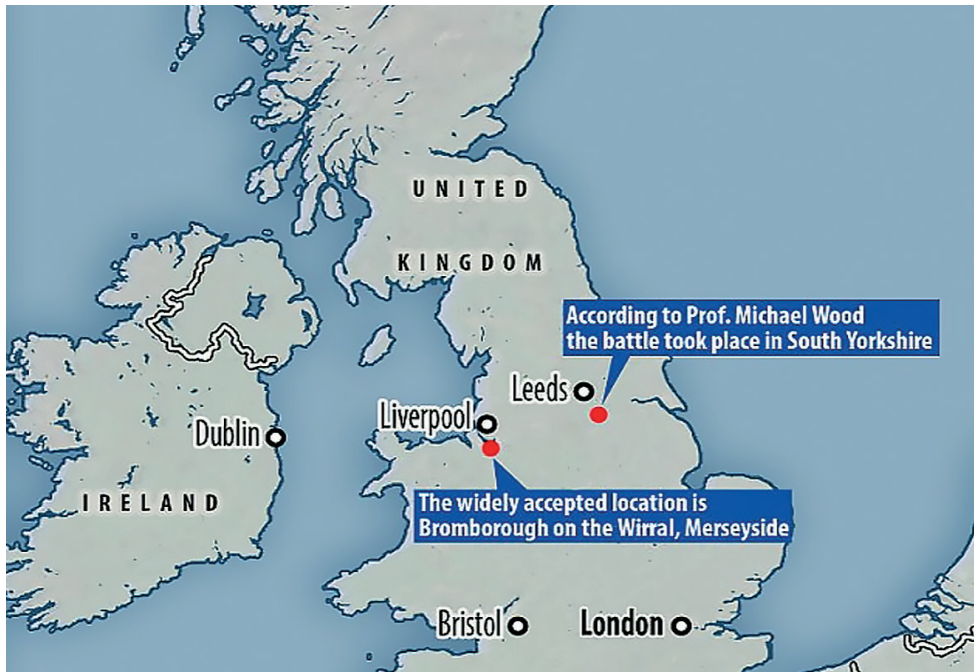

Figure 1: Site of the Battle of Brunanburh
Source: WESTON 2017.

¹¹ FOOT 2011: 165.

¹² *The Annals of Clonmacnoise* 1896: 149; Wood 2013: 141.

There are mostly two locations of the battlefield itself. The first one is Bromborough, which lays on the bench of the River Mersey. The main supporter of the theory is Michael Livingston or Paul Cavill. The theory appeared at the end of the 19th or in the beginning of the 20th century. The basis of the theory relies mostly on the meaning name of Bromborough. One of the first historians who tried to connect Bromborough to Brunanburh was A. H. Smith. Then A. H. Smith tried to prove that Brunanburh and Bromborough are the same places. The identification as we mentioned before, is based on the correspondence between these two names. The Domesday Book, which was created in the 12th century, mentions the settlement Brunanburh. Paul Cavill also supported this theory and tried to prove the conformability with the determination of the name of Brunanburh.¹³ He said that the first part of the name was used by a person named Bruna. The second part of the name is burh, which means a farmstead, a fort or a hill. Since fortified places were called dun in Viking times, the name may indicate a fort. Thus, the name means Bruna's Fort. In this part, I do not want to speak more about the meaning of the different interpretations of Brunanburh. I just mentioned it, to make this theory clearer.¹⁴

Dodgson in his article tried to analyse the names of the local Viking settlements in the area, however, the contemporary sources could not connect Bromborough with the previous battle. Moreover, Paul Cavill tried to use the Anglo-Saxon chronicle in his verification efforts.¹⁵ The Anglo-Saxon Chronicle mentioned a place, where the defeated Vikings retreated with their ships. It is called Dingismere. The first part of the word "ding" might mean a marshland or a wetland which can be used as an assembly point. Close to Bromborough, there is a town called Thingwall, which might have possibly been an assembly point for the Vikings, and that could be the place, where the Saxons and the Northern Alliance fought the battle.¹⁶ In the last two decades, research activities have grown significantly in the area. Bromborough attracted many historians, archaeologists and amateur historians, who tried to identify the place of the battle. These people created the Wirral Archaeology CIC, which – in order to find the battlefield – tried to harmonise the different areas of sciences. The Wirral Archaeology found several artefacts in the area; arrowheads, spearheads or sword components. They believe that these were manufactured locally to supply a medieval army.¹⁷ However, these artefacts could not be linked with the previous battle, because there were other places, where this kind of metalworking was used and there was no sign of battle on them. Meanwhile, there are some secondary pieces of evidence, which could support this theory. It was situated much closer to Ireland, than the Humber, and it was easier for Olaf to use it when he crossed from Ireland. Moreover, there were many Viking settlements in here, which could be used as a supply base for Olaf's army.¹⁸

¹³ WOOD 2013: 138–139.

¹⁴ CAVILL 2014: 330–337.

¹⁵ WOOD 2013: 150.

¹⁶ CAVILL et al. 2004: 25–38.

¹⁷ LIVINGSTON 2019.

¹⁸ FOOT 2011: 178.

However, the theory could not fit into the temporary sources, which only mentioned the River Humber, not the Mersey. There was another researcher, who tried to determine the site of the battle by the sources, Michael Wood. In his examination, he relied on mostly contemporary accounts. He found a special appellation of the battle, Wendun. He thought that the last part of the name, "dun", refers to a fortified place, which was erected in the 10th century by Edward the Elder, or Lady Æthelflæd. The first part of it possibly alludes to the River Went, which is a smaller river nowadays, but at that time it was a huge tributary river of the Humber.¹⁹ Thus, this could be the river, which was used by Olaf's forces. Wood assumed that the name Brunanburh means a stream, therefore, the name means a fort beside the stream, which may have stood on a hill near the River Went. He had a possible candidate for the battlefield, Barnsdale Bar. Barnsdale Bar laid on the Great Northern Road, which was possibly used by Athelstan's armies when he invaded Scotland, and he could use it against Olaf. Barnsdale Bar is a hill, which has a height of 150 feet, and it had a previous Roman fort of Burghwallis. The fort lies in a strategic point, where the Great Northern Road converged into the Roman Road of Templeborough.

This place with the River Went was on the southern border of Northumbria, and this was the place, where the armies of the kingdom assembled. Thus, this could be an appropriate place for Olaf and Athelstan to gather their armies and fight the battle. Moreover, Burghwallis has a stream, the stream of St. Helena, which could be the stream, which was conserved in the name of the battle.²⁰ There are many other theories, because the sources can be interpreted differently. I would like to notify some of them: Barton upon Humber, for example, which lies on the shore of the River Humber. There were ancient earthworks near the settlement, which could be the place where the battle was fought. Moreover, there is a stream also in the town, which may also identify the place.²¹ On the northern shore of the Humber, there lies Brough, which is also a main candidate for the famous event. The theory was created by Adrien C. Grant. He mostly relied on William of Malmesbury, because he wrote that before the battle, Athelstan visited the church of Beverley. He assumes that the battle was fought in the middle of the Roman road, which connected York with Brough. Then, the Vikings could leave the area, because the Humber had a wider stream, so the Vikings easily used their ships when they fled from the battlefield.²²

The place of the battle

Before we try to summarise the campaign, it is needed to determine the location of the battle. If we started to analyse the campaign first, then move to the location of the battle, it would have resulted in wrong answers. It would be better to start with the place of the battle, then when we found it, analyse the campaign and the battle as a whole. Because from the battlefield the plans of Olaf and Athelstan could be

¹⁹ WOOD 2019.

²⁰ WOOD 2013: 156–158.

²¹ BROWN 1906: 45.

²² GRANT 2012.

deduced easily. If we wanted to find the exact location of Brunanburh, then we would use two methods simultaneously. First, the medieval sources because they contain essential pieces of information about the battlefield. They preserved mostly geographical elements and the different names of the battlefield, which can be used to find Brunanburh. My method here also contains two steps. First, I would retrieve the different information from the sources. These pieces of information help me narrow down the possible candidates for the battlefield. Then I will deal with the different names which were given to the location of the battle. I agree with Paul Cavill when he thought that all of the names of Brunanburh tried to show an exact location. However, we had to act carefully in our efforts, because many places could be the battlefield by their names. We have to take into consideration that many places are determined as Brunanburh when the different authors tried to deduce the place from the variants of names. These attempts ended with failure.

In my search for Brunanburh, the recent works and articles have been used in order to finally find the battlefield. I have relied on Michael Livingston's work, *The Battle of Brunanburh. A Casebook*,²³ Michael Woods's books and articles,²⁴ Sarah Foot's book about Athelstan²⁵ and the different articles,²⁶ which also tried to find the exact location with different methods. They contain many useful information and suggestions about the battlefield. I have tried to synchronise these two elements and also examined their proposals. Because I have not only tried to pinpoint the location of the battlefield, but I also examined some of the proposals, which were made before this article. These locations could show us the exact place of Brunanburh, so possibly they could be right. Thus, these pieces of information needed to be examined and verified.

Now, we have to move further with the different types of information, which possibly can show us, where the location of Brunanburh lies. It is highly possible, that the different types of information show one location. However, we shall premise, that to find Brunanburh, we will have to get through many names and information, and these can be fit for many different places in Northern England. Thus, the chance of failure and misinterpretation is high. Hence we have to take care of the details carefully.

First of all, we need a clear object, which helps us find Brunanburh. And this is the River Humber. The Humber is flowing in the Northern part of the British Isles, and it divided Northumbria and Mercia at that time. The best-known chronicler, who suggested the Humber as the main river of the campaign was John of Worcester. He said that Anlaf (Olaf) entered the mouth of the Humber with a huge fleet. Michael Wood accepted this information. He has written that as a clergyman, John of Worcester possibly accessed the appropriate information. Furthermore, he proved to be reliable, when he preserved the history of England. He also used previous chronicles, for example, the Metrical Chronicle of Robert Gloucester.²⁷ Meanwhile, Paul Cavill in his

²³ LIVINGSTON 2011: 30.

²⁴ Such as WOOD 2019; WOOD 2000: 149–185; WOOD 2013: 138–159.

²⁵ FOOT 2011: 167.

²⁶ For example CAVILL 2014; HALLORAN 2005: 133–148; or BREEZE 2016: 138–145.

²⁷ WOOD 2013: 147–148.

article *Escaping from Brunanburh and John of Worcester* rejected the idea that Olaf and his army arrived at the Humber.²⁸

He has written that John of Worcester did not mention that the battle was fought near the Humber. He also did not mention that ships, which were brought by the army, were near the battlefield. This means, that the fleeing Northmen and the Scots had to reach their ships, which were possibly at the Humber, and move back to Ireland and Scotland. He thought that what John meant here is that Olaf and Constantine were forced to flee with ships, which they have found near the battlefield.²⁹ To decide between the two concepts, we had to use other sources. William Malmesbury stated that Athelstan let Olaf advance far into England.³⁰ Moreover, as Egil's saga said, Athelstan's men chased down Olaf and Constantine's men, which means that they had to find boats if they wanted to escape. In my point of view, the mention of the ships means that the battle was close to the Humber. If the ships had not been so close, all of Olaf's men would have been butchered in the field, because no one can escape from the enemy afoot long enough. Thus, it is better to assume that the army of Olaf and Constantine left the battlefield with the help of the nearby river on their ships.

Symeon of Durham relied on this information,³¹ as did the chronicle of Melrose and the Metrical Chronicle of Robert Gloucester.³² Of course, the Humber was a logical choice, if Olaf wanted to take back Northumbria. This territory was taken away from the brothers of Sithric by Athelstan, thus Olaf wanted to take it back. He could not achieve this in the battle of Brunanburh, but he could do it after the death of Athelstan. Relying on these details, I agree with Michael Wood. Olaf used the Humber to reach Northumbria and John of Worcester preserved the information, which was used by other chronicles later.³³

Now, that we have determined the first geographical object we need further information to restrict the placement of the battle. However, we did not have many clues, which could help us to do it. Only two possible directions were determined in the chronicles, which preserved the battle. The first one, which has written by William Malmesbury, declared that Athelstan let the allied enemy contingents far into England.³⁴ This means that they did not fight the battle next to the Humber. Thus, the famous locations of Barton Upon Humber, and for example, the location of Brough³⁵ could be dismissed. But in what direction did Athelstan let the enemy advance, and why?

The second question could be answered easily. Egil's saga tells us that Athelstan tried to make a bargain. He would have given Olaf a huge amount of money in exchange for Olaf going home. Moreover, he persuaded Olaf that they should fight a battle in the field which was preliminarily agreed by the participants. These details suggest that Athelstan did not have adequate manpower to fight a battle with his enemies.

²⁸ CAVILL 2022: 899–919.

²⁹ CAVILL 2022: 899–919.

³⁰ WILLIAM OF MALMESBURY 1895: 149.

³¹ SYMEON OF DURHAM 1895: 125.

³² LIVINGSTON 2011: 67, 81, 85.

³³ SYMEON OF DURHAM 1895: 126.

³⁴ WILLIAM OF MALMESBURY 1895: 149.

³⁵ GRANT 2012: 4–9.

In order to gain the needed time, he had to let the armies of the allies deep into his territories. And he had to use other options to convince the enemy to go home (with a huge amount of money).³⁶

We now know that the enemy was let in deep inside the kingdom of Athelstan, however, we do not know, where or in which direction the army of Olaf went. To solve this problem, other sources needed to be examined. The information could be gained from the Metrical Chronicle of Robert Gloucester. He said that the battle was fought in the south from the Humber.³⁷ This meant all of the Northern and Western locations of the battle could be dismissed (Bromborough,³⁸ Burnley³⁹). Michael Wood's theory of Barnsdale could be criticised also,⁴⁰ because it was too far from the enemy's base of operation (York).

It is more than possible that York was used by Olaf and his allies as a base of operations. This place was adequate for the assembly of the allied troops. Olaf, by the different chronicles, came up via the River Humber with 615 ships.⁴¹ Although this number is too high for a contemporary Viking army, it pictured the greatness of this army. Moreover, we did not count on the armies of Constantine, the different Welsh tribes or the Strathclyde. These armies, when they became united, made such a huge force, that could not be supplied only with marauding the countryside. This huge army needed a fixed logistical base, which was provided possibly by York.

Thus the operations of these armies could not diverge farther from York. And after the conquest of York, Athelstan possibly marched against it and tried to make a battle with the allied enemy, or take back Northumbria. Moreover, the sight of the battle has to be near a river because the defeated allies had to leave the battlefield immediately if they did not want to die in the pursuit.⁴²

The Anglo-Saxon Chronicle described that the pursuit has been taken for a day.⁴³ However, it could be doubted. The Chronicle suggested that Athelstan had with him also a cavalry force. If the allies came to the battlefield with ships, they were mostly on foot. If the pursuers used cavalry units, the enemy, who has fought on foot, could not escape from them, only if their ships were near. Without their ships, the forces of the enemy could be wiped out easily. All of these details meant that the battle had been fought on a field that lay in the proximity of a river, which could bear seagoing ships.

We did not consider one element, which could also help us in determine the battlefield. This is the name of the location. The most accepted version of it is Brunanburh. There are many different versions of what it means. The first one, which I wanted to mention is Bruna's Fort. The meaning of Brunanburh possibly contains two elements, the first one is Bruna or Brune, possibly a personal name of a male, and the second could mean a river name.⁴⁴ "Burh" can mean a fort, fortress or farmstead. Geoffrey

³⁶ Egil's Saga. In LIVINGSTON 2011: 71–73.

³⁷ GLOUCESTER 2011: 85.

³⁸ LIVINGSTON 2011: 19–21.

³⁹ WILKINSON 1857: 30–40.

⁴⁰ WOOD 2019.

⁴¹ WILLIAM OF MALMESBURY 1895: 149.

⁴² FOOT 2011: 171.

⁴³ *The Anglo-Saxon Chronicle* 1895: 87–88.

⁴⁴ CAVILL 2011: 331–332.

Gaimar, used the name Bruneswerce, some form of the Anglo-Saxon Chronicle called the site Brunanbyrig, and Henry of Huntington also mentioned Brunanbirih. The last of the name in these variations also speaks about a fort or farmstead. Sometimes, at the end of the names the dun element appears, which can mean a hill, a fort or a village. Regardless of this, some names contain the ending ford.⁴⁵ This means that the place, which was sought, was possibly used as a crossing point. This could make our search a lot easier.

We have two different name suggestions for this case. The first one came from Michael Wood, who tried to explain this name with the use of the Old Norse language. He considered that the name Brunanburh comes from the Old Nordic brunnr, which means stream or maybe spring. Thus, the name Brunanburh possibly means the fort at the stream. There is another variation also. Paul Cavill in the book of Michael Livingston suggested that the first element of the name is declined weak, and the word has a masculine form. Hence the name can be interpreted as Bruna, which was a name for a male person. If we read the word carefully, it means the fort of Bruna. This name could lead us to Bromborough, which lies on the coast of the River Mersey, next to Liverpool. Bromborough was possibly called Brunanburh in the Viking era. The town's name means the brown manor or fort, and it possibly has a connection with the name Bruna, which means brown.⁴⁶ I could not decide between the names for now. I would like to examine the possible places, which were found during this research. The pieces of information, which were analysed determined the area of North Lincolnshire as the place of the battle. To choose the perfect candidate I synthesise them and use them carefully to find the best place, where the battle was fought.

We have the following information right now. The battle site had to be on the southern side of the River Humber. Not too far from a river or a stream, which could help the attackers to flee. They were also allowed to enter the realm of Athelstan because he needed some time to gain enough warriors to defeat Olaf. The place where they fought the battle was a hilly plain, which acquired a fort, or some earthworks. However, we did not analyse Egil's saga, which contains some information about the topography of the battle. He said that Olaf first occupied York, the former centre of Sithric. To do that he defeated Athelstan's two earls, Godric and Alfgar. After that Athelstan offered a battle at Vinheath by Vinwood. The place of the battle was settled with hazel wands. First Olaf occupied a fortress, which was situated north of the settlement, where the battle was fought. After that, his men created his camp. By the time his men have finished it, Athelstan came with his army and they camped between the forest and the river. In that place, the battle was fought by the two sides.⁴⁷

⁴⁵ CAVILL 2011: 334–335.

⁴⁶ CAVILL 2011: 330–337, 344–345.

⁴⁷ Egil's Saga. In LIVINGSTON 2011: 71.

Figure 2: Map of the southern shore of the Humber
Source: WINN s. a.

This little description has high importance because other sources did not preserve the topography. It could be a great help to find Brunanburh. With these details in mind, I have started to look after the exact location and spent a lot of time researching the exact location. Many candidates were analysed, and because of contradictory sources, they were rejected. The first place, which was my first choice, is Broughton. It contains the two elements of the name (Fort on a Hill). It lays south from the River Humber, but not exactly on its shore.⁴⁸ Thus, Olaf had to march for two or three days to reach the settlement. It is situated between a forest and the River Ancholme, and it lies on Ermine street, a former Roman road. However, we cannot find a fortified settlement in the north, and Olaf and his defeated army had to escape for two or three days to reach the Humber because the Ancholme could not bear his ships. Hence, it cannot be Brunanburh.

After that, another competitor was found, Burton upon Stather. Burton lies on the shore of the River Trent, south of the River Humber. It lies far from the river also, which means that the Northmen were allowed deep into the Kingdom of Athelstan. We can also examine the place by its name. The first part of it means hill or a farmstead on a hill. This can be related to Brunanburh. The last part is much more interesting. Stather came from the Old Norse word, stothvar, which means landing place. Therefore, the area was used as a landing point for the Vikings. There are other settlements in the area, which have Nordic names. For example, Normanby, Norman village or Coleby, which means the village of the followers of Kolli. It could be the place, where Olaf came to England and the battle was done. However, the two armies did not have many places to collide, thus Olaf and the allied armies could not even develop their

⁴⁸ Broughton s. a.

battle orders. Even more, the River Trent could be navigable for such a force, but none of our sources have spoken about the River Trent, only the River Humber.⁴⁹

Thus our research went upward to the shore of the River Humber. We had another possible location, which could be the legendary Brunanburh. The first choice is Winterton, which could be similar to Wendune or Weindune. It also lies a little deep inside the former kingdom of the English, just south of the Humber. The possible meaning of the name Wendune is a hill with a holy site. Although Winterton's name means Homestead of the followers of Wintra, the eastern side of the settlement has a Roman villa, which can be seen as a fort. Moreover, near it, there was a holy stream, which was used for healing. Also, the site of the battle was conserved by the Scots as Bruneingafield, which can also support this village as the battlefield of Brunanburh, and because of the holy stream, the name Wendune is applicable. However, there was not any fort in the area, which is an important criterion for Brunanburh.⁵⁰

There is another settlement up north on the shore of the Humber, Whitton. There is a debacle about the meaning of the name. Whitton possibly means White Island or Hwita's island of land. It is however on the bench of the Humber, thus the invading force could not go deep inside Athelstan's territory. We do not know any possible fort or farmstead in the area of the settlement. There was a Roman fortified camp here in the era of Vespasian. The settlement was used as a ford by the Romans and later by the local Saxons. It connected the south shore with Brough, the fort, which lies on the opposite side of the river.⁵¹ However, our sources did not mention any isles, where the battle was fought, and the old Roman camp could not be the fortress, where the battle was fought, because it was long gone by that time. Therefore, Whitton is not the battle sight we are looking for.

Figure 3: Barrow upon Humber
 Source: *A Vision of Britain through Time* s. a.

⁴⁹ Burton upon Stather s. a.

⁵⁰ Winterton s. a.

⁵¹ *History of Whitton* 2018.

To this moment our research was fruitless. I have turned to the chronicle of Symeon of Durham for answers, which mentioned that Olaf and his forces arrived at the mouth of the River Humber.⁵² Hence, I have searched the area in vain hope to find the place, where the battle was fought. I have examined all of the names and histories of the settlements from Saltfleet to Barton-upon-Humber. I have found only one place that could fit the role of Brunanburh, Barrow upon Humber. First of all, the name does not contain the elements, which can be found in the names of the former settlements. In the name of Barrow, we cannot find any references for a fort, a hill or a holy place. The name means at the forest or rather at the grove.⁵³ However, this is where the story became interesting. In the north of the settlement, there is a motte and bailey castle, situated on a hill or dun, which tried to inspect the River Humber and the nearby stream, the Beck, which flows into the Humber. It was surrounded by moats on mostly all of its sides, and these were filled with the water of the Beck. The Beck was wider in the 10th century, which means it could provide the moats with water. From the motte, a bridge led to the bailey. The motte and bailey were made of timber and it was widened with an outer section to defend the nearby road. It was possibly created in the era of William the Conqueror in 1087.⁵⁴ However, it is even possible that the Vikings fortified the place previously. The Beck was navigable, thus, the Vikings could use it, and make an early fortification, which was used by the later lord Mordcar to build another castle.

Why is this place perfect for the battle of Brunanburh? We have two answers to that. The first one came from Egil's saga. It said that Olaf came from York, and occupied a fort, which was situated to the north of the place of the battle. He needed this fort to store his supply, and it served him as a possible defensive area if he had to retreat from the English armies. The motte and bailey are up north of Barrow upon Humber, hence it could be that fortress, which was used by Olaf. Moreover, the geography of the battle also supports our claim that the battle was fought here. Egil's saga mentioned that the battle was fought between a river or a stream, and a huge forest.⁵⁵ The stream is given, it could be the Humber or the Beck. However, Barrow's name means at the grove. In the 7th century, the area was given to St. Chad to build a monastery at the Barvae, in the woods.⁵⁶ This information means that the area had a huge forest at that time. Also, it continued southwards.

The huge forest, where the battle was fought could be easily determined. First, we have Barrow, which means at the forest or grove. The grove also means a limited extent of wood. Then, to the south of it lays Thornton Curtis. The first element of its name is Thorn, which can be delivered from the hawthorn tree. The other element, dun, means village. Thus, the name of the settlement is the village, where the thorns grew.⁵⁷ From the south of it, there is another place, which is Wootton. The settlement's name also has two elements; the first means wood and the second dun; the

⁵² SYMEON OF DURHAM 1895: 125.

⁵³ *Barrow upon Humber* s. a.

⁵⁴ For information about the motte and bailey see Gatehouse 2017.

⁵⁵ Egil's Saga. In LIVINGSTON 2011: 71.

⁵⁶ *The Life of St. Chad* 1907.

⁵⁷ *Thornton Curtis* s. a.

Wood farm.⁵⁸ The names show us the extent of a huge forest, which was determined in Egil's saga.

We have not talked about the other element in Thornton Curtis's name, the element of Curtis. I have not found any possible explanation for it, hence I have examined the word itself. The name has a Norman origin. It means courteous, polite and or chivalrous. The name came with the Normans to Britain before 1066, and it was established after the Norman Conquest all over the country.⁵⁹ However, there was not any connection between Thornton and the Normans. And why it is called courteous. In my point of view, the name Curtis preserves a tradition. The tradition assumes that under the battle of Brunanburh it was the headquarters of none other than king Athelstan himself. It can be possible that the settlement was given the name Curtis in the Norman time to remind that the village was used once by a king. Egil's saga mentioned that the king lived near the heath, from the south, where the battle was fought.⁶⁰ We knew that in Barrow there was a grove, which means it was part of the heath. To the south of it, there was a huge forest, and this was not part of the heath. The forest possibly started at Thornton, which was the nearest settlement to the presumed battlefield. Athelstan possibly chose this settlement to examine his enemy. Hence it is highly probable, that the Normans knew exactly, where the battle was fought and gave the name Curtis to the village to remember it.

There is another settlement, which has to be mentioned here. There was a little village between Thornton and Wooton, Bodebi. However, the parish became extinct later, but it was conserved in the Domesday Book. The name of the village can be translated as Boothby, the village of the booths. We do not know why the settlement was given this name. My suggestion is that this place was occupied by Athelstan's soldiers. We know from Egil's saga that where the distance was the tiniest between the river and the forest, Athelstan's army made their camp.⁶¹ The camp possibly surrounded Athelstan's position, which was not far from him. It is presumable that the lost village's name preserved the camp, where Athelstan's soldiers lived.⁶² These pieces of evidence are probably attached to the battle of Brunanburh. I was strongly convinced that the battle was fought near, and the place names support that the battle was fought near Barrow upon Humber. Now we can turn back to our story, which remained unfinished in the first few pages. We can analyse the campaign and the battle itself, and also answer why Olaf finally lost the battle at Barrow.

Conclusion

In this study, I have tried not only to determine the exact location of Brunanburh but also to reveal some important details about the battle and contemporary warfare. First, from synthesising the different pieces of information, I possibly narrowed the

⁵⁸ *Wootton s. a.*

⁵⁹ *House of Names s. a.*

⁶⁰ *Egil's Saga*. In LIVINGSTON 2011: 73.

⁶¹ *Egil's Saga*. In LIVINGSTON 2011: 71.

⁶² *Bodebi s. a.*

different suggestions and theories into one location. To find Brunanburh (a large area near Barrow) I mainly relied on the chronicles and the place names. These helped find the huge forest, which surrounded the battlefield. Meanwhile, the place, where the king installed his court and the place of his army were probably also determined. I would like to underline Egil's saga because it has given us accurate information about the terrain of the battlefield and helped me find it. In my point of view, the saga tells us how the battle happened. It gives us essential insight into the motivation of the invasion, the battlefield and the fight itself. At some point, it makes mistakes, for example when it declares that the right flank of Olaf's forces contained mostly Scots. But it seems that the story preserved Egil's point of view when it discusses the battle. He could not see everything or sometimes he forgot something. But the saga kept his original insight about the battle.

We need to dedicate some sentences to the name debate of Brunanburh. I think that when the experts and researchers tried to find Brunanburh, they thought that the battle was named after an exact settlement. And this theory is wrong. The participants named the battle after some distinct geographical objects. These were a castle, Burgh, and a stream, which is in this case the Beck. Therefore, I agree with Michael Wood's translation, which means a castle at the stream. Moreover, the geography of the former battlefield was recreated in this study using the place names, which surround Barrow. These confirm that near Barrow, there was a huge forest, which lay between it and Wootton. And also strengthen Egil's claim that the battle was fought between a river (Humber), and a huge forest.

Let me write one paragraph about the battle itself. In the battle of Brunanburh all elements of traditional Viking warfare were used (shield wall, flying wedge), and they were used simultaneously. First Thorolf used the flying wedge against the forces of Constantine, but it was ineffective due to the dissolution of the formation, and the resistance of the Norsemen in Olaf's forces. However, his right flank was also dissolved, when it tried to destroy Athelstan's retreating left. Egil managed to chase off Olaf's right flank from the battlefield and invert the battle. This means that the opposing forces could dissolve easily, and Athelstan owes his victory to luck.

References

- A Vision of Britain through Time (s. a.): *Barrow upon Humber*. Online: www.visio-nofbritain.org.uk/place/11510
- Barrow upon Humber* (s. a.). Online: <http://kepn.nottingham.ac.uk/map/place/Lincolnshire/Barrow%20upon%20Humber>
- Bodebi* (s. a.). Online: <http://epns.nottingham.ac.uk/browse/Lincolnshire/Thornton+Curtis/5328680fb47fc40b93000cab-Bodebi>
- BREEZE, Andrew (2016): The Battle of Brunanburh and Cambridge, Ccc, Ms 183. *Northern History*, 53(1), 138–145. Online: <https://doi.org/10.1080/0078172X.2016.1127631>
- Broughton* (s. a.). Online: www.genuki.org.uk/big/eng/LIN/Broughton
- BROWN, Robert Jr. (1906): *Notes on the Earlier History of Barton-on-Humber*. London: E. Stock.

- Burton upon Stather* (s. a.). Online: www.genuki.org.uk/big/eng/LIN/BurtonStather
- CAVILL, Paul (2011): The Place-Name Debate. In LIVINGSTON, Michael (ed.): *The Battle of Brunanburh. A Casebook*. Liverpool: Liverpool University Press. 251-276.
- CAVILL, Paul (2014): The Battle of Brunanburh in 937: Battlefield Despatches. In HARDING, Stephen E. – GRIFFITHS, David – ROYLES, Elizabeth (eds.): *In Search of Vikings. Interdisciplinary Approaches to the Scandinavian Heritage of North-West England*. Oakville: Apple Academic Press. 95–108. Online: <https://doi.org/10.1201/b17946-10>
- CAVILL, Paul (2022): Escaping from Brunanburh and John of Worcester. *English Studies*, 103(6), 899–919. Online: <https://doi.org/10.1080/0013838X.2022.2067708>
- CAVILL, Paul – HARDING, Stephen – JESCH, Judith (2004): Revisiting Dingesmere. *Journal of the English Place Name Society*, 36, 25–38.
- Egil's Saga. In LIVINGSTON, Michael ed. (2011): *The Battle of Brunanburh. A Casebook*. Liverpool: Liverpool University Press. 177-196.
- FOOT, Sarah (2011): *Aethelstan. The First King of England*. New Haven – London: Yale University Press.
- Gatehouse (2017): *Barrow upon Humber, the Castles*. Online: www.gatehouse-gazetteer.info/English%20sites/2006.html
- GLOUCESTER, Robert (2011): Metrical Chronicle. In LIVINGSTON, Michael (ed.): *The Battle of Brunanburh. A Casebook*. Liverpool: Liverpool University Press. 109.
- GRANT, Adrian C. (2012): *Locating the Site of the Battle of Brunanburh (937)*. Online: www.academia.edu/39410672/Locating_the_site_of_the_Battle_of_Brunanburh_937_v3
- HALLORAN, Kevin (2005): The Brunanburh Campaign: A Reappraisal. *The Scottish Historical Review*, 84(218), Part 2, 133–148. Online: <https://doi.org/10.3366/shr.2005.84.2.133>
- History of Whitton* (2018). Online: <https://spilman.genealogyvillage.com/Whitton/whitton.htm>
- House of Names (s. a.): *Curtis History, Family Crest & Coats of Arms*. Online: www.houseofnames.com/curtis-family-crest
- JOHN OF WORCESTER (1848): *Florentii Wigorniensis monachi Chronicon ex chronicis, ab adventu Hengesti et Horsi in Britanniam usque ab annum M.C.XVII., cui accesserunt continuationes duæ, quarum una ad annum M.C.XLI., altera, nunc primum typis vulgata, ad annum M.CC.XCV. perducta*. London: Societas Londini.
- LIVINGSTON, Michael ed. (2011): *The Battle of Brunanburh. A Casebook*. Liverpool: Liverpool University Press.
- LIVINGSTON, Michael (2019): Has the Battle of Brunanburh Been Discovered? Medievalists.net, 03 October 2019. Online: www.medievalists.net/2019/10/battle-brunanburh/
- SYMEON OF DURHAM (1895): *Symeonis monachi opera omnia. Historia regum. Eadem historia ad quintum et vicesimum annum continuata, per Joannem Hagulstadensem. Accedunt varia*. Vol. II. London: Longman, Trübner.
- The Anglo-Saxon Chronicle* (1895). London: G. Bell and Sons.
- The Annals of Clonmacnoise* (1896). Dublin: University Press for the Royal Society of Antiquaries of Ireland.

- The Life of St. Chad* (1907). Online: www.liturgies.net/saints/chad/bede.htm
- Thornton Curtis (s. a.). Online: www.genuki.org.uk/big/eng/LIN/ThorntonCurtis
- WESTON, Phoebe (2017): Site of the Battle of Brunanburh that Saved England from Viking Invaders more than 1,000 Years ago Is Pinpointed by a TV Historian on a Yorkshire lay-by off the A1. *Mail Online*, 20 November 2017. Online: www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-5100575/Location-Battle-Brunanburh-pinpointed.html
- WILKINSON, T. T. (1857): On the Battle of Brunanburh, and the Probable Locality of the Conflict. *Transactions of the Historic Society of Lancashire and Cheshire*. London: J. H. Parker. Vol. IX.
- WILLIAM OF MALMESBURY (1895): *Chronicle of the Kings of England. From the Earliest Period to the Reign of King Stephen*. London: G. Bell.
- WINN, Philip (s. a.): *Humber Estuary*. Online: http://copranet.projects.eucc-d.de/files/000165_EUROSION_Humber_Estuary.pdf
- Winterton (s. a.). Online: <http://kep.n.nottingham.ac.uk/map/place/Lincolnshire/Winterton>
- WOOD, Michael (2000): *In Search of England. Journeys into the English Past*. London: Penguin Books.
- WOOD, Michael (2013): Searching for Brunanburh: The Yorkshire Context of the 'Great War' of 937. *Yorkshire Archaeological Journal*, 85(1), 138–159. Online: <https://doi.org/10.1179/0084427613Z.00000000021>
- WOOD, Michael (2019): Brunanburh: Where Did the Battle that Saved England Take Place? *History Extra*, 18 October 2019. Online: www.historyextra.com/period/anglo-saxon/where-did-brunanburh-battle-take-place-location-england-michael-wood/
- Wootton (s. a.). Online: <http://epns.nottingham.ac.uk/browse/Lincolnshire/Wootton/53286847b47fc40b93001029-Wootton>

Mokánszki Zoltán¹

A PTSD-szerű tünetek² jelenléte az első világháborús Magyar Királyságban

Presence of PTSD-like Symptoms in the Hungarian Kingdom during the First World War

Absztrakt

A PTSD-t mint pszichológiai problémát nem túl hosszú ideje tekinti az orvostudomány betegségnek. Nagyon sokáig inkább hisztériának gondolták, azonban kezelése a történelemben megoldhatatlannak bizonyult. Főként a 19. században és a 20. század első felében fel-felcsillant a remény, hogy valódi betegségként fogják kezelni, a kezdetleges eljárások és a kísérletezések hosszú időt vettek igénybe, hogy ez megvalósulhasson. Ennek egyik sarokköve az első világháború, amikor bőséggel akadt feldolgozásra váró tapasztalat, amelyekre a mai napig is visszatérünk, hogy igazoljuk eme kutatások és a mentális felkészítés fontosságát a katonai képzés során.

Kulcsszavak: első világháború, neurózis, hisztéria, PTSD

Abstract

PTSD, as a psychological illness, has not been treated by medicine as a disease for a very long time. It has been thought as hysteria, but its treatment proved to be an insoluble problem throughout history. It was mainly in the 19th century and the first half of the 20th century that hopes of treating it as a real disease were flickered, but it took a long time for rudimentary procedures and experiments to be put in place. One of the cornerstones of this was the First World War, when there was plenty of experience waiting to be processed, to which we still return to today, to justify the importance of these researches and mental preparation during military training.

Keywords: First World War, neurosis, hysteria, PTSD

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zmokanszki@gmail.com

² Poszttraumás stressz-zavar, azért alkalmazom ezt a kifejezést, mert az első világháború időszakában még nem létezett a fogalom.

A harctéri stressz kutatásának története

A harci stressz megnyilvánulásának többféle módja van. Megmutatkozik a dezertálásban, valamint a pánikrohamban, lélektani jellemzője pedig a nosztalgia és a „*soldier's heart*”. A nosztalgiát először egy svájci orvos jegyezte fel 1678-ban. Jellemzői szélsőséges skálán, a békés megnyilvánulástól egészen a durva megjelenési formákig lehetségesek. Békés például a honvágy, ám ez fokozatosan az ellenkezőjébe csaphat át, amelynek jelei a fegyelmi problémák, a társakkal szembeni bizalmatlanság, elhidegülés és az agresszió.³

A 19. század végén a hisztériának nevezett „rendellenesség” került a kutatások középpontjába. Kutatásának atyja egy francia neurológus, Jean-Martin Charcot volt. Ő a hisztériát úgy nevezte, hogy a „nagy neurózis”. Vizsgálatai középpontjában a megfigyelés, leírás és osztályozás álltak. Tüneteit rajzok és fényképek formájában is megörökítette. A tünetek közül azokra koncentrált, amelyek neurológiai károsodásokra utalnak. 1880-ra bemutatta, hogy a tüneteknek lélektani háttere van.⁴ Breuer és Freud⁵ megállapítása máig érvényes. Eszerint „a hisztériás páciensek leginkább emlékeiktől szenvednek”.⁶

A testi sérülések kezelésére és gyógyítására a korban fejlett egészségügyi infrastruktúrája volt az Osztrák–Magyar Monarchiának, Németországnak, de Franciaországnak és az Egyesült Királyságnak is. Az idegrendszeri és lelki betegségek, illetve azok változatainak ellátása szintén katonai feladatkörbe tartoztak, viszont ezek kezelése már csak magasabb szinteken, erre specializálódott kórházakban és intézetekben volt lehetséges.⁷ Arra, hogy mi váltja ki a neurózisos, vagy hisztériás tüneteket a nagy háború alatt számos elmélet született (ezekről még részletesebben lesz szó a dolgozatban).

A kor szakemberei sokáig tagadták a jelenség létét, azonban amikor nyilvánvalóvá vált, hogy ezt tovább nem tehetik meg, a vita a páciensek jellege körül összpontosult. A hagyományos értékek mellett lándzsát törők úgy vélték, hogy az igazi katonák bátrak, így nem adják meg magukat a rettegésnek. Így azt mondták, jobb esetben csak alacsonyabb rendűek azok, akik traumás neurózisban szenvednek, és rosszabb esetként ábrázolták, ha gyáva és szimuláns. A más nézőpontot képviselő orvosok azonban úgy gondolták, hogy ez létező, pszichológiai probléma, amely a teljesen egészséges katonákon is kiütöközhet. Az utóbbi csoport gondolatmenete a második világháború során vált elfogadottá, továbbá azt is felismerték és elfogadták, hogy a fronton átért események maradandó élményekként ragadnak meg a katonákban.⁸

A második világháború után a vietnámi háborúig szinte senki nem foglalkozott a traumás neurózissal. 1970-ben azonban valami megváltozott. A történelemben

³ BARNA 2019.

⁴ HERMAN 2019: 22–24.

⁵ Josef Breuer, osztrák orvos, aki a pszichoanalízis megalkotásában közreműködő jelentős személyiség.

Sigmund Freud, osztrák neurológus, pszichiáter, a pszichoanalitikus iskola megalapítójaként tartják számon.

⁶ Idézi HERMAN 2019: 25.

⁷ MOKÁNSZKI 2019: 38–39.

⁸ HERMAN 2019: 35 és 41.

először fordult elő, hogy katonák a saját háborújuk ellen propagálnak.⁹ A háborúellenes veteránok megszervezték az úgynevezett rapcsoportokat, amelyeknek kettős célja volt. Egyrészt biztonságos környezetet nyújtottak a traumát átélt veteránok számára, másrészt a társadalomban is tudatosították a háború borzalmas oldalát is. Eme csoportok előrelendítették a kutatásokat, amelyekből azt a konzekvenciát vonták le, hogy a pszichés trauma a háborúk elkerülhetetlen, természetes öröksége. 1980-ban a pszichés trauma valódi tünetté vált, az Amerikai Pszichiátriai Társaság pedig még ebben az esztendőben új kategóriaként bevezette a poszttraumás stressz-zavar kifejezést.¹⁰

Az első világháború mint fordulópont

Az első világháború minden téren változás a korábbiakhoz képest. Először is, a hadseregek mérete jóval meghaladta a korábbi évszázadok háborúit.¹¹ Ezt a sorkatonasággal érték el, akik többé- (de inkább) kevésbé rosszul kiképzett civilekből álltak. Másodszor hatalmas technológiai változások következtek be ebben a háborúban. Repülőgépek, gépfegyverek, harckocsik, modern tüzérségi eszközök, harci gázok, aknavetők, bűvárhajók, lángszórók lepték el fokozatosan a harctereket. A kettő együtt végül hatalmas emberi veszteségekben mutatkozott meg.¹²

A fronton harcoló katonák ezek miatt olyan új környezetben találták magukat – és ezekkel a változásokkal a hadvezéreknek is szembe kellett néznie –, amelyre nem volt történelmi tapasztalat. A modern gépi háborúban egyre kevésbé számított az ügyesség és képzettség, a szerencse került előtérbe.

„A front kalitka, ahol az embernek idegesen kell várnia arra, ami történni fog. A gránátok röppályájának rácsa alatt fekszünk, s a bizonytalanság feszültségében élünk. Fölöttünk a véletlen lebeg. Ha egy lövedék jön, lebújhatok, ennyi az egész; hogy hova csap be, azt nem tudhatom pontosan, és nem is változtathatok rajta semmit. Ez a véletlen az, ami közönyössé tesz bennünket. [...] Éppoly véletlenül, mint ahogy eltalálnak, életben is maradhatok. A gránátbiztos fedezékben rapityává téphetnek, s a szabad mezőn sértetlenül állhatok tíz óra hosszat pergőtűzben.”¹³

Ebben a háborúban az emberélet inflálódott, a tömegben elvesztek az arcok, az individuuum háttérbe került, és „robotemberekké” váltak a tömegek. Ennek egy része a hatékony propagandaalkalmazásra vezethető vissza, másik része pedig az ember életöszönére. A manipulált nép, amelyet hajt az életöszön, bármit hajlandó elfogadni

⁹ Erre példa a *Vietnam Veterans Against the War* (Vietnámi Veteránok a Háború Ellen) nevű szervezet, amelynek tagjai beszámoltak az őket ért borzalmakról, de az általuk elkövetett bűnökről is.

¹⁰ HERMAN 2019: 41–43.

¹¹ Például alig több mint 60 évvel korábban, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc 2 éve alatt a Magyar Honvédség létszáma kb. 150 ezer fő volt, az Osztrák Császárságé kb. 170 ezer, és az orosz intervenciók erő 200 ezer katonát tett ki. Az első világháború kitörésének pillanatában az Osztrák–Magyar Monarchiában kb. 2 millió mozgósítható ember állt rendelkezésre, míg az Orosz Birodalomban 6 millió.

¹² POLLMANN 2015: 18–19.

¹³ Idézi SÁNDOR 2015.

a kívánt cél elérése érdekében. Ha a propagandát hatékonyan használják, a tömegek akár saját pusztulásukat is üdvöztően fogadják, hogy – vélt vagy valós – ellenségeiket elpusztítsák.¹⁴ Az életosztón és a démonizált ellenség tudata, amely az én és bajtársaim életére tör, az alábbi idézetben igen jól kivehetően megnyilvánul:

„Akaratlanul és mégis örülten, vadul és dühöngve, ölni akarunk, mert azok ott most a mi halálos ellenségeink. Puskáik és gránátjaik ellenünk irányulnak. Ha mi nem semmisítjük meg őket, ők semmisítenek meg bennünket. [...] Veszedelmes állatokká váltunk. Nem harcolunk. Védekezünk a megsemmisülés ellen. Nem emberekre hajigáljuk a gránátokat, nem tudunk mi erről ebben a pillanatban. Ott túl a halál hajszol bennünket, kezek és sisakok alakjában. Három napja először védekezhetünk ellene. Örjögő düh fog el bennünket. Nem heverünk már tehetetlenül várakozva a vérpadon. Pusztíthatunk és ölhetünk, hogy megmeneküljünk és bosszút állhassunk magunkért. Meghúzódnak minden zugban, minden drótsövénytakaró mögött, és kötegszámra dobáljuk a közelők lába elé a robbanóanyagot, mielőtt továbbssurrannánk. A kézigránátok ropogása erősen belenyilall karunkba, lábunkba, lesunyt fejjel szaladunk, mint a macska, eláraszt a hullám, mely hordoz bennünket, amely kegyetlenné tesz, útonállóvá, gyilkossá, akár ördöggé is – ez a hullám, amely félelemmel, dühvel, élni vágyással sokszorozza meg az erőnket, miközben keressük és kiharcoljuk a megmenekülést. Ha az apád jönne feléd azokkal odaát, habozás nélkül hajitanád felé a kézigránátot!”¹⁵

A fentebb leírtakat összegezve kijelenthetjük, hogy Epstein László elmeorvos már 1915-ben úgy gondolta, hogy Hindenburgnak¹⁶ nagyon is igaza van azt illetően, hogy ezt a háborút az nyeri meg, aki jobb idegekkel rendelkezik.¹⁷ Ezt dr. Ranschburg Pál azzal egészíti ki, hogy ebben a háborúban a katonák fizikai felkészültsége másodlagos, valamint nemcsak a katonáknak, hanem a katonai vezetőknek is erős idegekre van szüksége a harcok sikeres megvívásához.¹⁸

A traumás neurózis kutatása az első világháború alatt a Magyar Királyságban

A traumás neurózishoz hasonló tüneteket már békeidőben is diagnosztizálták. Súlyos balesetek (például vonatbalesetek) során a túlélők között akadtak olyanok, akikről a traumás neurózishoz hasonló vagy ugyanolyan tüneteket jegyeztek fel. Weisz Ármin doktor szerint azonban a katonák tünetei sokkal inkább a hisztériához hasonlóak, semmint a neurózishoz.¹⁹ Azonban hogy pontosan mi váltja ki ezeket a tüneteket, vita tárgyát képezte a kor orvosai közt. A katonák elmondásai alapján a légnyomás

¹⁴ BERTALANFFY 1991: 21–24.

¹⁵ Idézi SÁNDOR 2015.

¹⁶ 1914-ben a keleti hadszíntér főparancsnoka, 1916-tól a német császári haderő főparancsnoka. 1925-től 1934-ben bekövetkezett haláláig a Weimari Köztársaság államfője.

¹⁷ EPSTEIN 2016.

¹⁸ RANSCHBURG 1915: 434–436.

¹⁹ WEISZ 1918.

idézte elő ezt az állapotot, amely szerintük azonnal kifejlődött.²⁰ Valószínűleg a brit hadseregen belül is erre az alapra építették az elméleteket, ugyanis az állapotot először tisztán fizikai okokra vezették vissza. Az egyik angol pszichológus, Charles Myers az állapotot „gránátsokknak” nevezte el, ami a köztudatban meg is ragadt. A témával foglalkozóknak azonban rá kellett jönniük, hogy ez nem pusztán fizikai tünet, ugyanis olyan katonákon is jelentkeztek a tünetek, akiket semmilyen fizikális hatás nem ért, sőt sokszor a kórházba kerülés után jelentek meg tüneteik, így a katonák indoka is kétkedésre adott okot.²¹

Székely Simon szerint a neurózis kialakulásának oka, hogy a háború, pontosabban a hadszíntér megváltozott jellege miatt a katonák sokszor magukba fojtják szenvedéseiket, így mikor az felgyülemlik, előtör belőlük.²² Epstein László szerint viszont a lelki problémák már a frontra indulás pillanatában elkezdődnek. A fiatal férfiak vagy családapák szomorúan búcsúznak, és ezt a lelki törést átragasztják akár örömteli bajtársaikra is. Ezenfelül ő nemcsak a külső körülményeket, hanem az alkoholt is az egyik előidéző tényezőnek látja, elsősorban tisztek körében.²³ Révész Béla doktor azonban cáfolni kívánja a hisztériteóriát, szerinte ugyanis a kettő nem lehet ugyanaz. Úgy gondolja, hogy a hisztéria általában azért alakul ki, mert az egyén hajlamos arra, míg a nagyarányú traumás neurózis megjelenésében inkább a háború megváltozott természete jelentős, illetve az, hogy ez sokféle új téveszmét, negatív képzetet táplál az emberekbe. Ezenkívül a hisztéria és trauma közötti különbséget írja le, amelyek véleménye szerint gyakorlatilag lelki különbségeken alapulnak.²⁴

Van azonban egy személy, aki egy harmadik nézőpontot képviselt. Ő nem más, mint Sarbó Artúr, aki szerint már az alapfogalmak tisztázásával előrébb lehetne jutni a háborús neurózisok kutatásának tisztázásában. Szerinte, ha minden *commotio*-t²⁵ úgy vesszük, hogy organikus elváltozással jár, máris sok neurózisos betegséget ki lehet zárni. Úgy gondolta, hogy a *commotio* eddig is jelen volt, azonban békeidőben a páciensek egyből a sebészeti osztályra kerültek, s csak onnan a neurológusokhoz, így azok már csak a tünetekkel találkoztak, ennél fogva már nem lehetett felderíteni az elváltozások okát, és a *commotio* utáni állapotot neurózisnak nevezték el.²⁶ Mindemellett úgy véli, hogy van egy köztes állapot, amelyben a molekuláris sérüléseket meghaladó, de az organikus szinteket még el nem érő, légnyomás okozta sérülések azok, amelyek a neurózist vagy hisztériát kiváltják.²⁷ Ezt az álláspontot Henszelmann Aladár cáfolni kívánta. Ő úgy vélte, hogy a neurózisok pszichés eredetűek. Ennek magyarázataként azt hozta fel, hogy ha a trauma valóban mechanikai faktorként szerepel, akkor anyagi elváltozást okoz, ezért az agyban történő bevezések, idegrendszeri elváltozások stb. nem lehetnek a neurózis kiváltó okai.²⁸

²⁰ JENDRASSIK 1916: 439.

²¹ HERMAN 2019: 34–35; JENDRASSIK 1918: 439.

²² SZÉKELY 1918: 78.

²³ EPSTEIN 2016.

²⁴ RÉVÉSZ 1918.

²⁵ Ez egy eszméletlenséggel, hányással és bradycardiával (az a szívritmuszavar, amikor a szív 60/perc alatti rezgésszámot produkál) járó állapot, amelyben egy feltételezett sokkhatás érvényesült, de az anatómiai elváltozásokat kizárják.

²⁶ SARBÓ 1917.

²⁷ SARBÓ 1915: 47.

²⁸ HENSZELMANN 1918: 6.

A traumás neurózis tünetei

Mint ahogy korábban utaltam rá, napjainkra a poszttraumás stressz elfogadott betegségnek minősül, így megvan a kezelési módja. Megállapítását tünetek és beszélgetések alapján a pszichiáter vagy pszichológus tárja fel. Fizikai tünetei közé tartozik a pánik-roham, testi fájdalmak (elsősorban a fej és has), szívritmuszavar, heves szívdobogás, fulladás, mellkasi fájdalom. Mentális tünetek többek között a szorongás, eltompulás, levertség, de előfordulhat az ellenkezője is, a düh, bosszúvágy, felfokozott kedélyállapot.

Gyakori az alvászavar, pihenésre képtelenség, rémálmok, a hirtelen felbukkanó negatív emlékképek. Ehhez hozzátartozik, hogy a beteg, hogy elterelje a figyelmét, valamilyen cselekvésbe temetkezik.²⁹

Az első világháború alatt a katonáknál vagy pszichés tüneteket, vagy fizikai és pszichés hatásokat jegyeztek föl.³⁰ Erre azért volt szükség, mert a tisztán fizikai tüneteket produkáló egyének nem élhettek háborús sokkhatást. Főbb fizikai tünetek a szédülés, táمولgás, a pillagörcs, de még jó néhányat ide lehetne sorolni. Sok betegnél előfordult, hogy nappal és éjszaka egyaránt a háborús képek törtek rájuk, amelyek néha annyira valóságűek voltak, hogy vezényszavakat kiabálva a jelenben mozogva élték át a háborúban átélt sokkot.³¹ Ezekhez a fő tünetekhez tartoznak még a kényszer-cselekvések bizonyos hatásokra, valamint az izomgörcsös bénulások.³² Sokan gondolták úgy az orvosok és a tisztek között is, hogy ezt csak tettetik a katonák. Ezeknek a szimulációknak szankciója volt: vagy abbahagyják ezt a viselkedést, vagy golyót kapnak. A valódi betegek természetesen nem tudták a „szimulálást” befejezni, így sokukat végeztek ki szimulálás vádjával. A probléma akkor kezdett fokozódni, amikor a háborúban már minden emberre egyre nagyobb szükség lett az évek múlásával, így minden hadviselő országban egyre nagyobb szerepet kapott, hogy felderítsék és orvosolják a lelki sérüléseket.³³

A traumás neurózis kezelése

Az első világháború során a katonai vezetésnek egyre nagyobb problémát jelentettek a pszichés problémák, így a neurológusok és pszichiáterek szerepe felértékelődött. A kezelése során a katonák szempontjából az volt az elvárás, hogy minél hamarabb újra bevezethető állapotba kerüljenek, a civileknél pedig az, hogy minél kevesebb ideig essenek ki a munkából.³⁴

1916-ban 241 orvos vett részt egy konferencián, amelynek a háborús neurózis volt a témája. A jelen lévők többsége egyszerűen „férfihisztériának” nevezte a jelenséget. Ennek az egyik kezelési módja mellőzött mindenféle humánumot, és „gyógymódjuk” gyógyszeres kezelésekből, izolációból, sötét kamrába zárásból, hideg vagy forró vizes

²⁹ Poszttraumás stressz-szindróma: <https://bhc.hu/betegsegek/poszttraumas-stressz-szindróma>

³⁰ JENDRASSIK 1918: 399.

³¹ DONÁTH 1915: 312.

³² CSIKY 1916: 243.

³³ SÁNDOR 2015: 72.

³⁴ VÖLGYI 2018: 275–276.

kúrából és elektromos terápiákból álltak. Ezek a módszerek egyértelműen büntető és megalázó jellegűek voltak. Az elektromos terápiát Németországban Fritz Kaufmann alkalmazta elsősorban, amelyet a Magyar Királyság területén Gonda Viktor képviselt.³⁵ Kaufmann után Gonda is meglehetősen tárgyilagosan kezelte a pácienseit, velük ellentétben azonban Henszelmann Aladár – bár ő is az elektrosokk-terápiában hitt – mégis próbált humánus maradni. Ez abban nyilvánult meg, hogy pácienseit igyekezett biztatni, hogy ettől majd rendbe jönnek, és a kezeléseket követően közvetlenül is már a javulás tényét igyekezett tudatosítani bennük.³⁶

A humánusabb ellátás képviselői hipnózissal és pszichoanalízissel kívántak gyógyítani. Az utóbbi jelentős magyar képviselője Ferenczi Sándor, akinek Freudnak írt leveleiből kiderül, hogy ádáz harcot vív az elektrosokk-terápiában hívő emberekkel. Bár ő a gyógyítás útját a pszichoanalízisben látta, a hosszú kezelési idő miatt – ami az elvárásoknak nem felelt meg – egyre inkább háttérbe szorult, ugyanis az elektromos árammal gyógyítók egyre több eredményt mutattak fel a meggyógyított emberek számát illetően. Azonban az utóbbiak természetesen kevésbé hangoztatták, hogy pácienseik egy része az alkalmazott dózisok következtében elhalálozott.³⁷

Összegzés

A katonákat ért sokkhatások kutatása régi múltra tekint vissza. Korokon átívelően jelen volt a harctereken és azokon túl is. A „soldier's hearttól” több évszázadnak kellett eltelnie, hogy a jelenséget mind a hadsereg, mind az orvostudomány körében elfogadják mint különleges betegséget, amelynek kezelése szükséges.

Az első világháború előtt és alatt is számos orvos és pszichológus foglalkozott a háborúban elszenvedett neurózisok eredetének és megoldásának problematikájával, megoldást azonban nem találtak. A problémával természetesen az Osztrák–Magyar Monarchián belül a Magyar Királyság oldalán is számos szaktekinetly állt elő elméleteivel, bizonyosságot azonban ők sem találtak. Számos feljegyzést készítettetek a tapasztalt tünetekről, illetve azok kezelési kísérletéről.

A traumás neurózis feljegyzett tüneteiről elmondható, hogy szinte teljesen megegyezik a poszttraumás stressz-zavar tüneteivel, így véleményem szerint kijelenthető, hogy már az első világháború magyar katonái is szenvedtek abban a betegségben, amelyet csak viszonylag nemrég fogadott el az orvos- és pszichológiatudomány létező betegségként.

Irodalomjegyzék

BARNA Boglárka (2019): A harci stressz kezelésének alternatívái a modern fegyveres küzdelmek fényében. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 145–162. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.3.9>

³⁵ SÁNDOR 2015: 72.

³⁶ HENSZELMANN 1918: 7–8.

³⁷ VÖLGYI 2018: 276.

- BERTALANFFY, Ludwig von (1991): ...*ám az emberről semmit sem tudunk. (Robots, Men and Minds)*. Ford. Füzeséri András. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- CSIKY József (1916): A traumás neurosisról. *Orvosi Hetilap*, 60(10), 243. Online: <https://doi.org/10.1556/650.1916.05.07>
- DONÁTH Gyula (1915): Adatok az idegrendszer hadsérülései megbetegedéseire. *Orvosi Hetilap*, 59(23), 311–312. Online: <https://doi.org/10.1556/650.1915.06.06>
- EPSTEIN László (2016): Háború és elmebaj. In *Az I. világháború magyar orvosi emlékeiből*. Összeállította: Kapronczay Károly és Kapronczay Katalin. Budapest: Magyar Orvostörténelmi Társaság, 446–452.
- HENSZELMANN Aladár (1918): A háborús neurosisok elektropsychés kezeléséről. *Orvosi Hetilap*, 62(1), 6–9.
- HERMAN, Judith Lewis (2019): *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli erőszaktól a politikai terrorig*. Budapest: Háttér Kiadó – NANE Egyesület.
- JENDRASSIK Ernő (1916): Néhány megjegyzés a háborús neurosis tanához. *Orvosi Hetilap*, 60(33), 439.
- JENDRASSIK Ernő (1918): A háborús neurosis tanához. A hystéria és neurasthenia theoriája. *Orvosi Hetilap*, 62(30), 399–401.
- MOKÁNSZKI Zoltán (2019): *Ember a háborúban*. Diplomamunka. Budapest.
- POLLMANN Ferenc (2015): Haditechnika, stratégia, propaganda. A haditechnika átalakulása az első világháborúban. *Rubicon*, 17(1), 16–21.
- RANSCHBURG Pál (1915): A hadsereg szellemi egészségügye. *Magyar Figyelő*, 4(1), 434–436.
- RÉVÉSZ Béla (1918): Hystéria és traumás neurosis. *Orvosi Hetilap*, 62(27), 365–366. Online: <https://doi.org/10.1556/650.1918.07.07>
- SARBÓ Artúr (1915): A gránát- és shrapnell-robbanás okozta ún. „idegshok”-ról. *Orvosi Hetilap*, 59(4), 45–48.
- SARBÓ Artúr (1917): A háborús idegbajokról. *Budapesti Orvosi Ujság*, 15(24), 189–191.
- SÁNDOR András (2015): Háborús traumák az I. világháborúban. *Első század*, 14(3), 72. Online: http://epa.oszk.hu/01600/01639/00015/pdf/EPA01639_első_század_2015_nyar_059-085.pdf
- SZÉKELY Simon (1918): A traumás neurosisról. *Budapesti Orvosi Ujság*, 16(10), 78–80.
- VÖLGYI Zoltán (2018): A harctevékenységhez kapcsolódó stressz pszichológiai aspektusai. *Hadtudományi Szemle*, 11(1), 270–286.
- WEISZ Ármin (1918): A traumás neurosisról. *Orvosi Hetilap*, 62(10), 123–125.

Molnár Zoltán¹

A nők szerepe a kémkedésben a nagy háború idején, 1914–1918

The Role of Women in Espionage during the Great War, 1914–1918

Absztrakt

Munkám során igyekszem bemutatni a nők kémkedésben betöltött szerepét a nagy háború során. Megvizsgálom néhány jelentősebb kémnő történetét és sorsuk alakulását. Szerepük kiemelten fontos volt már abban az időben is, nemzetbiztonsági szempontból, hiszen az általuk végzett tevékenység, a megszerzett információ előnyhöz juttathatta az egyik hadviselő felet a másikkal szemben. Ezért az elhárításnak is lényeges volt tudnia ezekről a személyekről és tevékenységükről.

Kulcsszavak: elhárítás, első világháború, kémkedés, kém

Abstract

In my work, I present the role of women in espionage during the Great War. I will examine the history of some of the most important female spies and the development of their fate. Their role was extremely important even at that time, from the point of view of national security, since the activities they performed and the information they obtained could give one warring party an advantage over the other. Therefore, it was essential for the prevention to know about these persons and their activities.

Keywords: prevention, World War I., espionage, spy

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: molnarzoltan910211@gmail.com

A kémkedésről általában

A téma szempontjából nagyon fontos, hogy meghatározzuk a kémek definícióját. A nemzetközi egyezmények szerint kémnek azt az egyént tartották, aki titkosan, hamis indokkal, valamely hadviselő állam területén az ellenség számára információkat gyűjtött, vagy éppen arra törekedett. Lényeges, hogy ha valaki nem áruhában, hanem egyruhában végezte ezt a tevékenységet, s elfogták, nem kémként, hanem hadifogolyként kezelték. Az osztrák–magyar katonai büntető törvénykönyv halállal sújtotta a kémkedésben részt vevőket. A kémek kapcsán több típust különíthetünk el. Az ellenséges állam területén hosszabb ideig tartózkodó, letelepedett hírszerzőket általánosságban folyamatosan igénybe vették, és konstans módon gyűjtötték a híreket. Az utazó vagy futárkémek különleges feladatok végrehajtására, vagy a letelepedett kémek híryanagjainak összegyűjtésére és hazaszállítására kaptak megbízást. Az alkalmi kémek nem hivatásszerűen foglalkoztak ezzel a tevékenységgel, általában foglalkozásuk (amelyet sokszor másik országban végeztek) teljesítése közben oldottak meg egy-egy feladatot. A szervező kémek igen komoly tapasztalattal rendelkeztek, akik egy másik vagy semleges ország területén szervezték meg és irányították a kémkedést. A hivatásos kémek elsősorban kalandvágyból, hazaszeretetből vagy üzleti megfontolásból választották ezt a tevékenységet. Voltak kettős kémek is, akik párhuzamosan dolgoztak két egymással szemben álló ország javára vagy éppen kárára. A nemzetközi kém ott vállalt munkát, ahol magasabb díjazásban részesült. Azonban sokkal megbízhatatlanabbak voltak, mint akiket a hazaszeretet vagy a gyűlölet vezérelt. Fontos szerepet töltöttek be az ipari kémek is, akik elsősorban az ellenfél hadi- és vegyipari gyártmányairól, technikai fejlesztéseiről informálódtak.²

Aki kémkedésre adta a fejét, annak nagyon sokféle tulajdonsággal kellett rendelkeznie. A magabiztosság, a leleményesség, a gyors felfogás, a nyelvtudás, a jó emberismeret és helyzetfelismerés, a becsületesség, a pontosság párosulva kötelességérzettel, a bátorság, a kalandvágy, illetve a nagyfokú katonai, politikai, történelmi és földrajzi tudás voltak a legjelentősebbek. Azonban az igazán jó kém legfontosabb jellemzője az volt, hogy pontosan tudja, miről szabad beszélnie, illetve miről kell hallgatnia, és azt is, hogy rejtett célkitűzéseit hogyan képes megvalósítani.³

Nők a kémkedés szolgálatában

Már az első világháborút megelőzően is alkalmaztak nőket különböző szenzitív információk megszerzése céljából, hiszen gyakran olyan dokumentumokhoz, adatokhoz hozzá tudtak férni női fortélyaik segítségével, amelyekhez a férfiak nem, vagy csak nehezen jutottak volna hozzá.

A korszakban igen nagy viták voltak arról, hogy a nők milyen mértékben használhatók fel kémiszolgálatra és arról is, hogy mennyiire értékes híryanaghoz képesek hozzájutni. Az egyik tábor képviselői szerint a nők kitűnően alkalmasak ilyen szolgálatra,

² BALLA 2016: 148.

³ BOTÁR 1938: 3–4.

mert fellépésük nem kelt gyanút, ezért azokban a helyzetekben is képesek információkat szerezni, amelyekben a férfiak csődöt mondanának. Alkalmazhatóságukat tekintve úgy vélték, hogy az a célravezető, ha közvetlen feladatokkal látják el őket, vagy pedig betanított férfikémek feleségének adják ki magukat, akik előkelő férfiak feleségeinek udvarolnak, s ez által tudnak tőlük titkos információkat megszerezni.

A másik tábor képviselői úgy gondolták, hogy a kémkedés rideg, tárgyilagos foglalkozás, amelyhez a férfiak tapasztalata és idegrendszere szükséges. Úgy vélték, hogy a nők hisztérikusak, és javarészt csak kalandvágyból jelentkeznek erre a feladatra. A békeidőben végzett politikai vagy gazdasági kémkedés terén egyszerűbb esetekben a nőket is alkalmazhatónak vélték, azonban a háborús feladatokat nem nőnek valónak gondolták. Legfőbb akadálynak a nők katonai képzettségének hiányát nevezték meg.

Pilch Jenő művében kiemelte, hogy az előkelő hölgyek kitűnő eredményeket értek el a hírszerzés terén, hiszen nekik állt módjukban ismerőseiket feltűnés nélkül kikérdezni vagy kihallgatni. Pilch megjegyezte, hogy őket elsősorban a hazaszeretet, a szerelem vagy a gyűlölet motiválta, s nem a pénz. A német hírszolgálat ritkán alkalmazott nőket, mivel a döntő pillanatokban sok esetben árulták el magukat a nyomás alatt. Fontos, hogy a német hírszerzés általában arra használta a nőket, hogy az ellenséges hírszerzőszolgálatról információkat gyűjtsenek. A háborút megelőzően is bevett gyakorlat volt, hogy a német tiszti kaszinókban csinos hölgyek jelentek meg, akik különféle okmányokkal igazolták magukat, s engedélyt kértek képeslapok árusítására. Ezután a tiszték az asztalukhoz hívták őket és összebarátkoztak velük. E hölgyek elsősorban a segédtisztekre vetették ki hálójukat, mivel rendszerint ezek a tiszték őrizték a mozgósítási jegyzőkönyveket. A katonai szabályzat ellenére előfordult, hogy a segédtisztek hazavitték ezeket a dokumentumokat. Itt már általában a nő ügyességén múlt, hogy milyen információkat tudott összegyűjteni. Előfordult az is, hogy a kémnő titkos iratokról tudott fényképet készíteni.

A nők máskor semmilyen használható információt nem tudtak megszerezni. Nagyon sok balti nő jött például a német vonalához azzal az ürüggyel, hogy a harctér mögött szüleiket, rokonaikat szeretnék meglátogatni, de nagyon sok esetben lebuktak és letartóztatták őket. Az erotika szerepe mindig meghatározó volt a kémkedésben, különösen az első világháború idején, ezért a kémiszolgálat azt folyamatosan alkalmazta. Többször előfordult, hogy azok, akiknek a megfigyelésére kiküldték őket, beleszerettek az ügynökbe vagy a kémbe. Éppen ezért a prostituáltak sokszor alkalmasabbak voltak a kémiszolgálatra, mert számukra az bizonyos társadalmi felemelkedést jelentett. A nők továbbá szeretnek ragyogni és csillogni, s a legtöbben nem szeretnek ismeretlenségben maradni. Közülük a legtöbben a lelki teher alatt törtek meg, hiszen a háborúban minden nap szembe kellett nézniük a halállal. Az első világháború során a különböző nemzetek hírszolgálatainak adatai szerint a nők között volt a legtöbb kettős kém. Az antant már a világháború elején külön iskolát hozott létre a kémnők kiképzésére, s a tehetséges növendékeknek jelentős pénzösszeget fizettek. Nagyon sokan jelentkeztek az angolok, a franciák, az oroszok, s még a németek közül is kémiszolgálatra. A német hadsereg egyik hírszerzőirodája szerint az antant szolgálatában mintegy 1000 kémnő dolgozott

már az első háborús évben. Közöttük számos arisztokrata származású nő volt, példának okáért követek, miniszterek, politikusok feleségei és leányai.⁴

Néhány különleges kémnő története

Általánosan elmondható, hogy csak kevesen írták be magukat tevékenységükkel a történelem lapjaira. A kémkedésben jelentősebb szerepet játszottak a nők. A legtöbben apró, harisnyakötőre felszerelhető fényképezőgéppel voltak felfegyverezve, annak segítségével fontos stratégiai helyekről készítettek felvételeket. A német határőröknek feltűnt, hogy nagyon sok terhes asszony megy át a német–holland határon. A britek angol nyelvű lapokat és titkos jelentéseket csempészték át segítségükkel a belga–holland határon. Eleinte kettőstalpú cipőket, kétbélésű kalapokat használtak, később dupla fenekű tejeskannákat.⁵ A megszerzett információk továbbításának és a határokon történő átjuttatásának számtalan módozata létezett, aminek sokszor csak a fantázia szabott határt. Ilyen technikák voltak például a női ékszerekbe, szappanokba, fogkrémes vagy gyufásdobozokba, utazóbőröndök fogantyúiba, nadrágtartókban csempészett feljegyzések. Voltak, akik a papírdarabkára írt szöveget hússzínű szalaggal a szájpaddásukhoz ragasztották, vagy olyanok is, akik kartörést szimulálva a gipszkötés alá rejtették irományukat. Megint mások a vékony selyempapíron található jegyzeteiket az orrukba vagy a fülükbe dugták, és elé vattapamacsot helyeztek. Az álcázást jól szolgálták a különféle ruhadarabok bélései, a lehajtható inggallérok, kesztyűujjak, esernyők, sétatob kifúrt nyele vagy fogantyúja, kezitükrök, kifúrt tollszárak, ceruzák, kulcsok vagy az olyan cigaretták, amelyeknek csak az egyik végében volt dohány.

Az is előfordult, hogy a levélbélyegek alá írtak vagy rajzoltak, a bélyegek fogazatának tönkretétele szintén fontos jelnek számított. A hölgyek hátára, illetve fehér zsebkendőre láthatatlan tintával rejtjeles irományt tettek. Határzár során a kémek például egy szélmalom lapátjainak mozgatásával, fényjelekkel, jelzőtűzekkel, váratlan harangozások segítségével továbbítottak fontos információkat a határ másik oldalára. A hírszerzés módszerei közül mindenképpen ki kell emelni a hadszínterek lakosságának, az ellenségtől megszökött katonáknak, a hadifoglyoknak és a fogságból hazatérőknek a beszámolóit is.⁶

Botár Árpád szerint a világháború során a kémek száma elérte a 45 ezret. A gyilkolás, a rablás, a betörés, a mérgezés, a bombadobás éppúgy a módszereik közé tartozott, mint a csábítás és a szerelem. A legkülönfélébb társadalmi háttérű emberek adták fejüket erre a szolgálatra: hercegnők és hercegek, félvilági nők, diplomaták, egyházi személyek, írók, grófnék és grófok, bárónék és bárók, vezérkari tisztek, politikusok, színésznők és színészek, zenészek, pincérek, lóhajcsárok és cirkuszi bohócok. A hölgyek tevékenységéről így értekezett:⁷ „A nők bátran, ravasz módszerekkel indultak

⁴ PILCH 1936. 1–9. A szerző a 20. századi magyar hadtudomány egyik kiemelkedő alakja, tudós, honvéd alezredes az MTA rendes tagja. 1928-ban az ő szerkesztésében jelent meg átfogó, összefoglaló munka az első világháború történetéről. Róla bővebben: BALLA 2022.

⁵ CSUNDERLIK (é. n.).

⁶ BALLA 2016.

⁷ BOTÁR 1938: 1.

harcba, mint a férfiak és kétségtelen tény, hogy leleményességükkel csodálatos eredményeket értek el.”⁸

Az egyik ilyen jelentősebb kémnő, Emma Stubert, aki bécsi származásának adta ki magát, az egyik német nagyherceggel el tudta hitetni, hogy egy magas rangú osztrák tiszt özvegye. Viszonyuknak köszönhetően sikerült megállapítania a francia állásokkal szemben álló német rádióállomások egész hálózatát, s ezt az információt megosztotta a franciákkal, akik akkortól hamis hírek tömegével árasztották el a német rádióállomásokat. Kiváló színészi alakításának köszönhetően sikerült egy veszélyes svájci kémeket lelepleznie. Később mint vöröskeresztes ápolónővér tűnt fel a harctéren, a németek által megszállt francia területekről kitoloncolt, megbízhatatlannak bélyegzett személyeket figyelte meg, s róluk szolgált hírekkel a franciák számára.

Különösen érdekes alakja volt a háborúban szolgálatot teljesítő kémnőknek Manja R. bárónő, aki 1916 májusában Popovánál orosz parasztfiúnak öltözve ment át az orosz vonalon és sikeresen eljutott egészen az oroszok főhadiszállásáig. Járatos volt a katonai kérdésekben, s rendkívül jól tudta álcázni magát, azonban erről az útvjáról már nem tért vissza.

Miss Boston a legkiválóbb kémnők egyike volt, aki hol ezen a néven, hol Grace Flahertyként, hol Dagmar Sörénsen néven tűnt fel. Leghíresebb akciója során sikerült lelepleznie a berni olasz követség attaséját. Az attasé lelkes híve volt az antantnak. Az angol követ egyik estélyén a követ úgy mutatta be az olasz attasénak a hölgyet, mint az unokahúgát. Amikor már bizalmi viszonyba kerültek, a fiatal diplomata bevallotta Grace-nek, hogy egyik este pókerben hatalmas összeget veszített, amelyet ha nem fizet ki, vége a diplomáciai pályafutásának. A nő kiállította neki a csekket, s arra kérte a diplomatát, hogy cserébe mindig igazat mondjon. Ekkor a nő elárulta neki, hogy ő a Sinn Féin mozgalom tagja, s gyűlöli Angliát. Ekkor a diplomata is bevallotta, hogy ő is csak látszólag pártolja az antantot, ugyanis eredetileg horvát származású és az osztrák–magyar kémiroda szolgálatában áll.⁹ Elmondta továbbá azt is, hogy fontos megbízásokat kapott, amelyeket Anglián keresztül kell lebonyolítania, meg is mutatott néhány robbanóanyaggal töltött tokot. A kémnő azonnal értesítette az angol konzult, és az egész társaságot letartóztatták.

Az egyik legfondorlatosabb kémnő Matilde Bäumlér berlini származású nő volt, akinek jelentős szerepe volt abban, hogy egy német utászhadnagy, Helmuth Wessel végül a francia kémiszolgálat ügynökévé vált. Kölnben az egyik francia ügynök bemutatott egy izig-vérig francia nőt, aki nem volt más, mint Matilde, akit Mademoiselle M. B.-ként ismertek a kémvilágban. A nőnek sikerült annyira behálóznia, hogy már ekkor fontos iratokat mutatott meg neki, s miután ez kiderült, külföldre menekült, majd a berlini haditörvényszék súlyos börtönbüntetésre ítélte. Büntetése letöltése után feleségül vette a nőt, s Nizzába költöztek. A tiszt francia szolgálatba szerződött. Módszerük lényege az volt, hogy a csinos hölgy megismerkedett német tisztekkel, s igyekezett rávenni őket, hogy nagyobb összegeket játsszanak el kaszinókban. Amikor

⁸ BOTÁR 1938: 1.

⁹ Az Osztrák–Magyar Monarchia első világháború alatti hírszerző és kémelhárító szolgálatának működéséről összefoglalóan lásd BALLA 2016.

nagyobb összegeket veszítettek, akkor nagyobb összegeket adtak nekik kölcsön azzal a feltétellel, hogy német katonai hírekkel, okmányokkal látják el őket.¹⁰

Sarah Aaronsohn 1890. január 5-én született az izraeli Zichron Yaakovban, amely ekkortájt az Oszmán Birodalom által megszállt tartomány része volt. 1915-ig Konstantinápolyban élt, azonban házassága megromlott, így hazatért szülővárosába. Útja során tanúja volt az örmény genocídiumnak, ezután döntött úgy, hogy a briteknek segítő zsidó kémszervezethez, a Nilihez csatlakozik. A szervezet feladata volt, hogy az oszmán területeken információkat gyűjtsön és azokat továbbítsa a brit ügynökök részére. 1917 szeptemberében a törökök azonban elfogtak egy postagalambot, amely egy titkos információt tartalmazó üzenetet akart továbbítani a briteknek. A kódot októberben megfejtették, majd a törökök körülvették Zichron Yaakovot és sokakat letartóztattak, köztük Sarah-t is. 1917. október 9-én öngyilkos lett.¹¹

Edith Cavell angol állampolgárként az egyik ápolónői iskola igazgatója volt Brüsszelben. A háború kitörését követően hatalmas magánkórházat nyitott meg, ahol a belga arisztokrata hölgyekkel a hadsereg sebesültjeit ápolta. A német haderő a Schlieffen-tervnek megfelelően villámgyorsan haladt keresztül Belgiumon. A németek megengedték, hogy a sebesülteket a lakosság ápolja, ugyanakkor elrendelték, hogy minden nyilvános vagy magánkórház jelentse be az ápolása alatt álló sebesülteket, akiket felépülésük után fogolytáborokba akartak szállítani. Minderre azért is volt szükség, mert a könnyebb sérültek vagy a felgyógyultak könnyen átjuthattak a holland határon és jelenthették az antantnak a német hadvezetés intézkedéseit. A hátszágban, a települések többségében léteztek ilyen intézmények, ahonnan tömegesen mehettek a holland határ felé a legjobban képzett ellenséges tisztek és katonák. A francia hírszerzőszolgálat kihasználta a helyzetet, és hamarosan megszervezték a fanatikus belga polgári és katonai kémszolgálatot. Edith Cavell ezen a területen dolgozott, nyilvántartotta a magánkórházakban a sebesülésből felépült katonákat, ruházattal, fegyverzettel, esetleg útlevéllel segítette őket, s mindent megtett a kicsempészésükért. Sadi Kirschen, Edith Cavell védője, 1919-ben leírta ennek a szervezetnek a működését, amelynek élén Reginald Croy főherceg állt, akinek belligny-i kastélyába érkeztek a katonák, akik ott élelmet, ruhát, pénzt és hamis útlevelet kaptak. A munkáját nővére, Erzsébet hercegnő is segítette. Kilenc hónapon át működött, majd 1915 júliusában az egész szervezetet letartóztatták. A tárgyaláson Edith Cavell azzal védekezett, hogy azok, akiket a határon átsegített életveszélyben voltak. A hadbíróság halálra ítélte. A semleges államok és még Németország diplomatái is mindent elkövettek, hogy ne végezzék ki. Oscar von der Lancken-Wakenitz báró irányította a német kém- és kémelhárító osztályt Belgiumban, s az ő osztálya leplezte le Miss Cavellt. A háborút követően a porosz militarizmus könyörtelenségének megtestesítője volt a franciák és az angolok szemében. A háborús bűnösök antant által összeállított listáján II. Vilmos után a második helyen állt.¹²

¹⁰ PILCH 1936: 9–22.

¹¹ OROSZ 2014: 262.

¹² BOTÁR 1938: 145–149. Fontos forrás még a témakörhöz: ASZTALOS 2001: 204–206. Asztalos hét nyelven beszélő százados volt, aki nyugdíjazása után a konspiráció szabályait betartva tette közé világháborús emlékiratait egy vidéki lapban.

„Doktor Kisasszony”

Az egyik legismertebb kémnő, a Mademoiselle Docteur néven ismert, Elsbeth Schragmüller volt. 16 éves korában megismerkedett egy Karl von Wynanky nevű huszárkapitánnyal. Amikor viszonyuk kitudódott, a lányt az apja kitiltotta a házából, a kapitány pedig előbb otthagya a szolgálatot, majd később belépett a vasúti ezredbe. Legfőbb célja volt, hogy bekerüljön a vezérkarba. A Berlinben élő nőt már akkor tragédia érte, hiszen gyermekük halva született. A férfi azonban hatalmas adósságot halmozott fel, hitelezői pedig szorongatták. Bajtársa tanácsára jelentkezett a Nachrichtenbureau-hoz, a német hírszerzőirodához. Az egyik alkalommal a lányt is magával vitte. Fontos feladatuk volt: a francia tábori erődítések erős, illetve gyenge pontjainak a feltérképezése. Ekkor derült ki, hogy a lány kitűnően beszél franciául, s remekül megérteti magát a vasutasokkal, parasztokkal is. A kapitány beavatta a katonai szakismeretekbe is. Megadott útvonalon utaztak, svájci útlevéllel, botanikusnak kiadva magukat. Később azonban menekülniük kellett, s a férfi Kölnben meghalt. Ezután Elsbeth önállóan kezdett el dolgozni az irodának.

Rövidesen festőnőnek kiadva magát, svájci útlevéllel egy francia falucskában tűnt fel. Egy kis panzióban hamar a vendégek kedvencévé vált. Itt megismerkedett egy idősödő kapitánnyal, aki beleszeretett, s magával vitte a hadgyakorlatokra is. A kémnő képes volt megállapítani a francia csapatok erejét, összetételét. A kapitány az ágyúállásokat is megmutatta neki, s napokon keresztül a hegyes terepen át együtt járt a csapatokkal, feltérképezte mozgásukat. A gyakorlatok után a férfi megkérte a kezét. A Mademoiselle Docteur nevet egyébként azért kapta, mert gyakran hordott szemüveget. A nő, azzal az ürüggyel, hogy szülei beleegyezését kell kérnie, elutazott, s Svájcba váltott jegyet. Útközben azonban kiszállt, s vonattal Berlinbe ment. A német vezérkar nem akarta elhinni, hogy a francia tüzérség szinte beássa az ágyúkat, a nő által készített képek azonban eloszlatták a kétségeket. Mindez a háború kitörése előtt egy évvel történt. Megkapta a szokásos kémjelzést, azt követően 14 G. W. néven szerepelt. Berlinben azokat a beérkezett titkos híryanagyokat dolgozta fel, amelyek ellenséges katonai készülődésre vonatkoztak. 1914 tavaszán aztán Belgiumba küldték, ahol fontos feladatot teljesített: az ágyúk számát és űrméretét kellett megállapítania a lüttichi erődben, továbbá azt, hogyan szabályozzák a folyók és a csatornák vizét, s milyen állapotban vannak a vasútvonalak. Brüsszelben kezdte el a tevékenységét, ahol megismerkedett egy belga hadnaggyal. Azt állította, hogy lelkes francia, aki gyűlöli a németeket, s apja a francia hadsereg tisztje volt, s onnan származik a katonaság iránti érdeklődése. Dicsérte a francia haderőt, sajnálkozva beszélt a gyengén felszerelt belga hadseregről. A hadnagy erősen tiltakozott, s részleteket árult el neki. Az egyik kirándulásuk alatt azonban az erődök fegyverzetéről, a lövegek elhelyezkedéséről, űrméretéről készített jegyzetei kiszóródtak, amelyek a hadnagy kezébe kerültek, aki parancsot adott az egyik belga őrmesternek, hogy tartóztassák le. A lány menekülésre fogta, autója azonban fának csapódott, mégis sikerült Hollandiába átjutnia. Azután Párizson keresztül ismét Berlinbe utazott, ugyanakkor már az angol titkosszolgálat is a nyomában járt.

1914 júliusában Olaszországba kellett mennie, mivel az oda kiküldött német titkosügynöknek nem sikerült felderítenie, hogy milyen földmunkákat végeznek az olasz

partoknál. A nő azonnal hozzálátott a feladatához, hirdetőirodát nyitott Milánóban, megrendelte az összes újságot, amelyekből kivágta azokat a hirdetéseket, amelyekben a katonai hatóságok földmunkákra és betonépítkezésekre kértek ajánlatot. Így már egy vezérkari térkép segítségével meg lehetett állapítani, hogy az olasz hadvezetés milyen erősítési munkákat akar végezni. Majd a német ügynök segítségével, hamis francia útlevelemmel, mint ápolónő, elindult Párizsba. Megfigyelte az állomásokat, és a harctérre induló katonáktól megtudta a franciák felvonulási tervét. Majd egy új hamis útlevelem segítségével, amelyben egy belga tiszt lányaként szerepelt, s egy hivatalos paranccsal, amelynek értelmében kötelező bevonulnia egy belga tábori kórházba, végül sikerült egy francia katonai járműre feljutnia, amellyel francia és belga tisztek utaztak Brüsszelbe. Útközben sikerült megállapítania a francia felvonulás legfontosabb pontjait, erősségeit és gyengeségeit, valamint megtudta, hogy szükség esetén a francia hadsereg együtt fog működni a belgával Németország ellen. A tisztek a belga vezérkar irodájába is elvitték, a belga vezérkari főnöktől pedig megbizonyosodott a belga haderő támadó szándéka felől. Megtudta azt is, hogy 160 ezer brit katona is partra fog szállni szükség esetén. Egy francia vezérkari őrnagy beleszeretett, s sikerült megtudnia tőle a belga felvonulási tervet. Azután a lüttichi erőd állapotáról is szerzett információkat. Augusztus 4-én rongyos parasztasszonynak álcázva lépte át a német határt. Két nappal később Lüttich városát elfoglalták a németek.

Ezt követően még hónapokig a berlini irodában dolgozott, majd rövid kitérőre Angliába repült felderítő útra. 1916-ban a Nachrichtenbureau felszámolta az egész párizsi hálózatát, ő azonban egy volt görög tiszt ismerőse segítségével újra megnyitotta a fiókirodát, s ismét sikerült híreket továbbítania Németországba. Időközben megismerkedett a francia kémelhárító szolgálat egyik őrmesterével, aki néhány hét után házassági ajánlatot tett neki. Megtudta, hogy a Deuxième Bureau félmillió frank jutalmat tűzött ki annak, aki segít kézre keríteni a leghíresebb német kémnőt, akiről tudják, hogy a francia fővárosban tartózkodik. Azt is sikerült kiderítenie, hogy egy görög kereskedő ajánlatot tett a hírszerzőirodának, hogy megtalálja a kémnőt. Ekkor merész lépést tett: levelet küldött a görögnek, hogy jelenjen meg másnap egy Párizs melletti kisvárosban, ahol egy német ügynök jelentős összeget fog fizetni a tudósításért. A Deuxième Bureau-nak szintén levelet küldött azzal, hogy egy Kudojanisz nevű német kém titkos tudósítást fog átadni egy másik német ügynöknek. Miközben ő Németországba menekült, a görögöt és táncosnő barátnőjét letartóztatták.

1917-ben a hadviselő felek már a kimerülés határán álltak, ezért mindegyik hadvezetés számára lényeges kérdés volt, hogy behívták-e már a legfiatalabb korosztályt, őket milyen fegyvernemekbe osztották be, és ezektől a friss erőktől mennyire várható az ellenséges csapattestek megerősödése. A német hírszolgálatnak is elemi érdeke volt ezekre a kérdésekre választ találni. Tetézte a bajt, hogy egy Franciaországban működő kém elővigyázatlansága miatt a franciák tudomására jutott számos német ügynök neve. Elsbeth Párizsba utazott, ahol normandiai cselédlánynak adta ki magát, majd néhány nap után sikerült bejutnia a Deuxième Bureau székhelyére, ahol takarítónői állást kapott. Szorgosan dolgozott, még az éjszakai takarítást is elvállalta. Az egyik őrködő katonát elkábította, s elvitt minden olyan iratot, amely a Németországban és a semleges országokban működő francia ügynökökre vonatkozott. A tetteit sohasem találták meg. A normandiai cselédlány a svájci határon át menekült vissza

hazájába. A háború utolsó évének tavaszán, a nagy offenzíva megindítása előtt a német kémiszolgálatnak fontos információkat kellett megtudnia a francia csapatok erejéről, moráljáról.

Doktor Kisasszony Barcelonába utazott, ahol egy dél-amerikai ültetvényes feleségének adta ki magát, aki azért érkezett Spanyolországba, hogy vöröskeresztes segélyakciókat szervezzen. Sikerült a legjobb társaságokba beépülnie, s rávenni hét arisztokrata hölgyet az akció megszervezésére, amelynek célja a francia sebesültek ápolása volt. Élelmiszereket, orvosságot és ruhaneműt szállítottak. Végigjárták a tábori kórházakat, s gyakran maguk is segítettek a sebesültek ápolásában. Az egyik alkalommal épp egy belga főhadnagy jutott neki, aki leleplezte. Végül sikerült elmenekülnie, egy előretolt német őrs letartóztatta, de amikor kiderült, hogy kicsoda, a német főhadiszállásra szállították. Ezután már csak Berlinben végzett irodai munkát, idegállapota súlyosan megromlott, morfiumon és kábítószereken élt, végül egy svájci szanatóriumba szállították.¹³

A legismertebb kémnő – Mata Hari

Már származásáról és gyermekkoráról is eltérően vélekednek a szakirodalomban. Egyesek szerint nagypolgári családba született 1876. augusztus 7-én a hollandiai Leeuwardenben, Frízföldön. Mások viszont úgy gondolják, hogy apja holland ültetvényes volt Jáva szigetén, míg anyja maláj származású.¹⁴ A források többsége azonban egyetért abban, hogy a hollandiai városban született Margaretha Geertruida néven, egy kalapkészítő, bizonyos Adam Zelle egyetlen leányaként. A lánynak három öccse is volt. A férfi üzlete 1891-ben csődbe ment, s meghalt a gyermekek édesanyja, Antje van der Meulen is. Ezt követően a család Amszterdamba költözött, ahol az édesapa hamarosan ismét megházasodott. Lánya azonban keresztapjához került, aki óvónőképzőbe íratta be Sneek városában. A fiatal nő hanyagolta, majd abba is hagyta a tanulmányait, s inkább egy másik nagybátyjához Hágába költözött. Valószínűleg azért, mert viszonya volt az intézmény igazgatójával. Alig 20 évesen egy házassági hirdetés révén ismerte meg leendő férjét Amszterdamban. Rudolf MacLeod egy majd 20 évvel idősebb skót katonatiszt volt, aki a gyarmatokon teljesített szolgálatot. 1895. július 11-én Amszterdamban összeházasodtak, majd a férj kötelességei miatt nem sokkal később Kelet-Indiába, egészen pontosan Jáva szigetére költöztek.¹⁵

A párnak két gyermeke született, a házasságuk azonban tönkrement, mivel a férj alkoholistává vált és rendszeresen bántalmazta a feleségét. Előbb 1899-ben fiuk, Norman-John, majd 1919-ben lányuk, Louise Jeanne is meghalt. A fiú halála után házasságuk végleg megromlott, Margaretha egy holland gyarmati tiszt szeretője lett. Miután visszatértek Hollandiába, a nő külön is költözött a férjétől. A meggyötört asszony Indonéziában, a helyi kultúrában, főleg a táncművészet tanulmányozásában látta örömét. Így született meg későbbi művészneve a Mata Hari, amely azt jelenti, a Hajnal szeme. 1903-ban Párizsba költözött, ahol előbb színésznői babérokra tört,

¹³ BOTÁR 1938: 22–37.

¹⁴ KRONSTEIN 1985: 9.

¹⁵ KATONA 2014: 83.

majd egy festő modellje lett. Ezután egy cirkuszban dolgozott mint lovas artista. Legendássá vált táncosi karrierje azonban csak 1905-ben kezdődött, amikor Lady MacLeod néven fellépett a párizsi Musée Guimet színpadán. Hamarosan már Mata Hari művésznéven táncolt, egzotikus, a misztikus Keletet megidéző műsora egész Európában keresetté vált. Noha nem számított tipikus szépségideálnak, s tehetsége is elmaradt a kortársaitól, erotikus, szexuálisan túlfűtött produkciói nagy hatást gyakoroltak a férfiakra és rendre botrányt okoztak. Még Egyiptomba is sikerült eljutnia. Azonban karrierje hanyatlásnak indult, hiszen sorra bukkantak fel az őt utánzó, egzotikus táncosnők. Megélhetési gondjai fokozódtak, és hamarosan keresett kurtizán lett. Nagy-Britanniától Oroszországon át belépést nyert az előkelő arisztokraták, politikusok köreibbe, és széles körű kapcsolati hálót épített ki. Leghíresebb szeretője a német koronaherceg, Frigyes Vilmos volt.

Fontos kiemelni, hogy nem lehet pontosan tudni, a nagy háború kitörését követően megpróbálták-e titkosszolgálati célokra felhasználni a kapcsolatait. Végül azonban ez a gyanú okozta a vesztét. Hollandia semleges állam volt, így állampolgárként szabad mozgása volt a határokon keresztül, ami miatt kémkedésre tökéletesen alkalmas lehetett.¹⁶

Ellentmondások a források, hogy miként vált kémme Mata Hari. Vannak, akik azt állították, hogy Pierre de Montessac márkival (valódi neve Netley Lucas) esett szerelembe. A férfi nagyvilági szélhámos volt, s már a háborút megelőzően is a német Nachrichtenbureau ügynöke. Valószínűleg rajta keresztül került kapcsolatba a német kém szolgálattal Mata Hari. 1914-ben már Berlinbe költözött, megint más hírek alapján ekkor már Georges Ladoux, a francia kémelhárítás kapitánya révén, a Deuxième Bureau alkalmazásában is állt, tehát kettős ügynök volt. 1916-ban egy bizonyos Hanna Wittig (Jane Joséphine Anna Françoise) nevű nőnek (aki a háborút követően Claude France néven közismert színésznővé vált Franciaországban) tudomására jutott két német ügynök között lezajlott beszélgetés, amelyből kiderült, hogy a H-21-es számú német kém Párizsba fog utazni, s számára pénzt kell oda küldeni. Ez az összeg mindössze 15 ezer pezeta (nagyjából 5000 frank) volt, amelyet a H-21-es számára az egyik párizsi bankba kellett utalni. Az erről az összegről szóló bizonylatot találták meg a franciák Mata Harinál, és ez vált perdöntő bizonyítékká arra nézve, hogy a németeknek kémkedett. A nőt egykori beszervezője, a francia kémelhárítás kapitánya tartóztatta le 1917. február 13-án a párizsi Elysée Palace Hotelban.¹⁷ Bűnösségére azonban a gyanús utazásokon túl mindössze egy elfogott német rejtjeles üzenet utalt, amelyben a madridi nagykövet azt írta, hogy az antantnak sikerült elfognia a H-21-es ügynököt. Továbbá egy üveg láthatatlan tinta, amelyet a szállodájában találtak. Mindezen bizonyítékok alapján egy száz évre titkosított hadbíróági eljárás során 1917. július 25-én halálra ítélték.¹⁸

Pere 1917. június 24-én kezdődött, s ma már jól látható, hogy előre eltervezett koncepció per áldozata lett. Hiszen a halálos ítélet melletti érvelés kulcsfontosságú eleme volt a kémnő szerepének felnagyítása, jelentőségének eltúlzása. Mata Hari a tárgyaláson nem titkolta, hogy szoros kapcsolatban állt az Amszterdamban tartózkodó német rezidenssel, de azt állította, hogy a pénzt szerelmi szolgáltatásaiért

¹⁶ TARJÁN (é. n.).

¹⁷ KATONA 2014: 86–87.

¹⁸ TARJÁN (é. n.).

kapta. Ma már jól látható, hogy kémként semmilyen komolyabb eredményt nem ért el, egyszerűen példát akartak a személyével statuálni. Semmi esetre sem volt mesteri kém, ahogyan a róla szóló legendákban írták.

2001 végén a Mata Hari Alapítvány és szülővárosa, Leeuwarden kezdeményezésére a városban működő Fríz Múzeum emlékszobát rendezett be, és hivatalosan indítványozták a francia igazságügyi hatóságoknál az 1917-ben meghozott ítélet felülvizsgálatát. A 2002 őszi megszületett döntés alapján az ellene felhozott vádakban ártatlan volt.

A világháború vége közeledtével a francia állam nem engedhette meg, hogy egy kémkedéssel megvádolt ember megússzon egy ilyen pert. Mata Hari kivégzésével a hatóságok célja az esetleges követők elrettentése volt, pere és az ítélet pedig azt az üzenetet hordozta, hogy Franciaország nem tűri az árulást, akárkiről is legyen szó, legyen akármilyen híres. 1917. október 15-én a vincenne-i erdőben agyonlőtték.¹⁹

Habár a per anyagának 2017-ig titkosnak kellett volna maradnia, Russell Warren Howe, a táncosnő életrajzírójának nyomására a hatóságok 1985-ben nyilvánossá tették az ügy aktáit. Mivel az iratanyag nagyon hosszú időn át titkos maradt, Mata Hari történetét a fantázia jelentősen kiszínezte, és táptalajt adott a legendáknak.²⁰

Kronstein Gábor szerint sorsát alapvetően három egymással szoros kapcsolatban álló politikai szempont döntötte el. Az egyik legfontosabb, hogy a szakértők nem tudták szétválasztani, milyen károkat okozott Mata Hari, s milyen veszteségeket mások, leginkább a már fentebb bemutatott Doktor Kisasszony. Így megdöbbentő módon, 50 ezer ember halálával és hatalmas gazdasági károk okozásával vádolták. A másik ok propagandisztikus volt. Franciaország a világháború végére elszegényedett, s a közvéleményt azzal próbálták nyugtatni, hogy nyilvánosan elítélték az erkölcstelenséget. A legjelentősebb szempont azonban az volt, hogy a francia katonák kimerültek az évekig tartó állásháborúban, az amerikaiak segítségével ekkor még csak ígéret volt, s egyre több katona adta zendülésre a fejét. A rendet a terror eszközével állították helyre. Kronstein már ebben az 1985-ben megjelent tanulmányában a források alapján vizsgálta azt a fontos kérdést, hogy egyáltalán kémkedett-e Mata Hari, és ha igen, mennyire volt veszélyes hírszerző.²¹

Botár Árpád, aki hírszerzőtiszttel volt a világháborúban, az 1938-ban megjelent *Láthatatlan hadsereg* című könyvében is a konkrét bizonyítékok hiányáról, s a nő ártatlanságáról írt.²²

Kronstein viszont kiemelte, hogy a kutatók többsége egyetért abban, hogy kettős ügynök volt, azonban tettei súlyát túlságosan felnagyították. Megszólalt az ügyben Elisabeth Schragmüller, azaz Doktor Kisasszony is, aki úgy vélte, hogy Mata Hari egyszerűen alkalmatlan volt a kémkedésre. Kiemelte azt is, hogy az ítélet a kor szellemének megfelelt, ugyanakkor Elisabeth elismerte, hogy semmiféle kárt nem okozott Franciaországnak, mivel sem gazdasági, sem politikai, sem katonai téren nem jelentett lényeges információkat.

¹⁹ KATONA 2014: 87–88. Forrásként lásd még BODA–REGÉNYI 2019: 115.

²⁰ TARJÁN (é. n.).

²¹ KRONSTEIN 1985: 11.

²² BOTÁR 1938: 100–101.

A tárgyaláson Mata Hari ellen valló Hanna Wittig azonban nem tudott tovább élni a teherrel, és 1928-ban öngyilkosságot követett el.²³

Osztrák–magyar kémnők Romániában

A semleges Románia ideális terület volt kémkedés szempontjából. Sokan ingadoztak az országban az antant és a központi hatalmak között. Asztalos Aladár a románok magatartásáról így írt: „Nem volt olyan miniszter, diplomata vagy vezérkari tiszt, akit meg ne lehetett volna szólaltatni, aki barátságból vagy haragból, pénzért vagy szép nő szerelméért el ne beszélte volna titkait, bármelyik fél embereivel állott is szemben.”²⁴

A bukaresti kémvilágnak az egyik legfurcsább alakja, az örmény–zsidó származású Cingaroff volt, akivel a monarchia hírszerzőtiszte is kapcsolatba lépett. Ha valamelyik kémről meg akarták tudni, kettős játékot űz-e, Cingaroffot bízták meg az információk megszerzésével, aki hatalmas nyelvtudással rendelkezett, valamennyi kelet-európai nyelven kommunikált. Ugyanakkor az osztrák–magyar hírszerzők nem bíztak benne, állandó megfigyelés alatt tartották Magyarországon és Bukarestben is. A román fővárosban két elbűvölő magyar hölgy vigyázott rá: a karcsú, szőke és nagy műveltséggel rendelkező Zseni és a bohém természetű, barna hajú, 18 éves Babi. Mindketten itt éltek, és a legkiválóbb táncosnők voltak. Cingaroff megfigyelése alatt kiderítették, hogy az szoros kapcsolatot tart fenn az orosz katonai attasé ügynökével, Popoffal, és a két leány jelentése alapján még komolyabb megfigyelés alá helyezték Cingaroffot. Az orosz ügynököt leitatták, majd Babi lakására vitték, ahol a leány kiemelte a zsebéből a bizalmas iratanyagot, amelyet az osztrák–magyar kémiroda vezetőjéhez továbbított, aki lefényképezte a boríték tartalmát. Majd Zseni sietve Babihoz rohant, hogy visszacsempéssze Cingaroff zsebébe a dokumentumokat. Azokból kiderült, hogy a megfigyelt személy kettős kém volt, aki az oroszoknak, a románoknak, a szerbeknek és a monarchiának is jelentett. Ő robbantotta fel a bécsújhelyi osztrák–magyar lőporgyárat is. Végül a bolgárok végezték ki. A bukaresti osztrák–magyar hírszerzőtiszte arra utasították, hogy figyeltesse meg és szerezzen tárgyi bizonyítékokat attól a román vezérkari tisztától, aki valószínűsíthetően a román és az orosz vezérkar között összekötőként tevékenykedett és Galacon keresztül hetente az oroszországi Renibe utazott. A parancs már abban az időben érkezett, amikor a román semlegesség feladása mindinkább közeledni látszott. Végül a már említett Babira hárult a feladat megoldása, aki a román hadügyminisztériumban elhelyezett besúgó segítségével kinyomozta az összekötő tiszt nevét, személyleírását és a Bukarestből való indulásának pontos idejét. A román tiszttel a vonaton megismerkedett, aki megosztotta vele küldetése jelentőségét, és a román hadsereg szinte minden titkát elfecsegte. Babi viszont azt a futártáskát szerette volna megkaparintani, amelyet a vezérkari kapitány a kezei között tartott. Ploestibe érkezve – amely átszálló állomás volt Galac és Predeál között – leszálltak a vonatról és a vasúti étterem teraszán kettesben ebédeltek. Az aktatáska az asztalon volt, a kapitány rajta könyökölt és így evett. Pár perccel

²³ KRONSTEIN 1985: 11.

²⁴ ASZTALOS 2001: 45.

az indulás előtt arra kérte a kapitányt, hogy pakoljon be neki süteményeket a vasúti vendéglő asztaláról. Miután a tiszt eltávozott, a poharába hánytatószerrel fecskendezett, s a kapitányt erős rosszullet kezdte gyötörni. A kalandos esetről Asztalos így írt: „Kezéből kivette a táskát, betuszkolta a kocsiába, onnan a mellékhelyiségbe. Rázárta az ajtót és átugrott a Predeal felé már mozgásban lévő vonatra. Parancsnoka alig tudta elkapni karcsú derekát.”

Hilda grófnő a magyar mellett számos európai nyelven beszélt. Magas, csodaszép, fekete hajú asszony volt, csupa finomság és jóság áradt lényéből, így könnyen magához vonzotta a tekinteteket. Férje diplomata volt az Oszmán Birodalomban. Konstantinápolyban jelentkezett kémszolgálatra. Első megbízása Hildát Bukarestbe szólította. Vendégei a román arisztokrata körökből kerültek ki. Azt hangoztatta, hogy válófélben van, mivel ő olasz, a férje pedig osztrák diplomata, és nem értik meg egymást. Pár héten belül már fontos politikai információkat szolgáltatott. Feltehetően figyelték, azonban valóoperére hivatkozva hetente az osztrák–magyar követségre majd Konstanzába utazott. Ezen alkalmak során tudta híreit megosztani és leadni. Olykor Sinaiában is megfordult, a Caraiman szállóban, ahol olyan nemzetközi társaság jött össze, amely Monte-Carlóval is vetekedett. Hilda grófnő lelkiismeretes hírszerző volt, aki kiváló modorával, szépségével rabul ejtette a román vezérkari főnök segédtisztjét. Románia semlegességének vége felé az osztrák–magyar hadvezetőség szerette volna ismerni a románok felvonulási tervét. Hilda jelentette, hogy a segédtiszt arra kérte, legyen segítségére, hogy a német hadvezetőségnek elárulhassa a román felvonulás terveit. A nő végül átvette a terveket és megpróbálta azokat értékesíteni, amelyek a bukaresti osztrák–magyar hírszerzőtiszthez kerültek, aki lefényképezte azokat, majd visszaadta a grófnőnek. Arra kérve, hogy mondja meg Marinescu segédtisztnek, hogyha a terveket a hadüzenet előtt két héttel megkapja a német vezérkar, 200 ezer márkát kap értük. A segédtiszt elfogadta az ajánlatot. Hilda grófnőt pedig Bécsbe rendelték, mert félő volt, hogy a Marinescuval való barátsága árthat az ügynek. Miután az asszony az osztrák fővárosba utazott, a vezérkari őrnagy főbe lőtte magát. Hilda teljesen elszegényedett, angol nyelvórákat adott Budapesten, férje meghalt, és nyugdíjat sem kapott. A világháború végén eladta kétezer holdnyi birtokát, és azt hadikölcsönökbe fektette.²⁵

Összegzés

Tanulmányomban néhány jelentősebb nőt mutattam be, akik az első világháború során valamilyen módon hozzájárultak a hadiviselő államok kém- és hírszolgálatának információhoz jutásához. Gyakran a csábításon túl veszélyes, szövevényes feladatokat vállaltak, bátorsággal, az életük árán is. Sokan, akik túléltek a háborút, lelkileg mentek tönkre. Hazájukat szolgálták, ám akadtak közöttük kettős ügynökök is, és azt fontos megjegyezni, hogy sokszor olyan információkhoz jutottak hozzá, amelyeknek nagy jelentősége volt a hadvezetés és komoly kockázata az ellenség számára.

²⁵ ASZTALOS 2001: 48–57.

Többeknek azonban, mint például Mata Harinak és Edith Cavellnek a szerepét felnagyították, és propagandisztikus, valamint az elrettentést szolgáló célok miatt kellett meghalniuk. A tevékenységükről szóló dokumentumok titkosítása miatt pedig számtalan legenda vette körül személyüket, amelyek különböző összeesküvés-elméleteknek is kiváló táptalajt jelentettek. Végül a Romániában szolgálatot teljesítő kémnők közül emeltem ki néhányat, akik tevékenységükkel hozzájárultak a románok elleni harc sikerességéhez.

Irodalomjegyzék

- ASZTALOS Aladár (2001): *Kémek az első világháborúban. Egy magyar hírszerző feljegyzései*. Budapest: Anno.
- BALLA Tibor (2016): Az osztrák–magyar hírszerző és kémelhárító szolgálat szervezete és működése a Nagy Háború idején. *Honvédségi Szemle*, 144(1), 144–151.
- BALLA Tibor (2022): Pilch Jenő (1872–1937). In CSIKÁNY Tamás – HAUSNER Gábor (szerk.): *Ludovikás életutak*. Budapest: Ludovika, 213–226.
- BODA József – REGÉNYI Kund szerk. (2019): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig*. Budapest: Dialóg Campus.
- BOTÁR Árpád (1938): *A láthatatlan hadsereg. Kémek, árulók, merénylők*. Tapolca: Tapolcai Lapok Nyomdavidallata.
- CSUNDERLIK Péter (é. n.): Harisnyakötőre erősített fényképezőgép, dupla fenekű tejeskanna, kétbélésű kalapok – Belgium, mint „kémpanya”. *Elsovh.hu*, (é. n.). Online: <http://elsovh.hu/harisnyakotore-erosített-fenykepezogep-dupla-feneku-tejeskanna-ketbelesu-kalapok-Belgium-mint-kempanya/>
- KATONA Csaba (2014): „Mata Hari szeress belém!” A színpad táncosnőjétől a filmek kémnőjéig. In *Kémek, ügynökök, besúgók – Az ókortól Mata Hariig*. Mediawave Konferenciák VI. Szombathely: Mediawave Alapítvány Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára. 81–93.
- KRONSTEIN Gábor (1985): Mata Hari. *História*, 7(4), 9–11.
- OROSZ László (2014): Öt híres kémnő a XX. század történelméből. *Hadtudományi Szemle*, 7(3), 259–265.
- PILCH Jenő szerk. (1936): *A hírszerzés és a kémkedés története*. III. kötet. 1. rész. Budapest: Franklin Társulat.
- TARJÁN M. Tamás: 1917. július 25. Halálra ítélik Mata Harit. *Rubicon Online*, (é. n.). Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1917_julius_25_halalra_itelek_mata_harit/

Füleki Réka¹

A hagyomány szerepe a társadalomban és a Magyar Honvédség rendszerében

The Role of Tradition in the System of Society and the Hungarian Defence Force

Absztrakt

A hagyomány szerepe értékteremtő, ugyanakkor megőrző képessége minden nemzet és közösség életében alapvető ragasztóként funkcionál. Továbbörökített, fennmaradt hagyományaink őrzik közös emlékeinket, amelyek nemzeti identitásunkat, összetartozásunkat táplálják. Modern társadalmunk nemzeti hagyományainak egy része szorosan összefonódik a Magyar Honvédség által őrzött katonai hagyományokkal, mindamelltt a szervezet, annak alakulatai önálló emlékezettel, múlttal rendelkeznek, amelyek a szolgálatot teljesítő katonák hivatástudatát, csapatszellemét erősítik.

Kulcsszavak: hagyomány, jelképek, identitás, nemzet, Magyar Honvédség

Abstract

The role of tradition, in creating value, but at the same time its capacity to preserve it, is a fundamental glue in the life of every nation and community. Our traditions, passed on and preserved, are the common memories that nourish our national identity and our sense of belonging. Some of the national traditions of our modern society are closely intertwined with the military traditions preserved by the Hungarian Defence Force, but the organisation and its units have their independent memory and history, which strengthen the sense of duty and team spirit of the soldiers who serve.

Keywords: tradition, symbols, identity, nation, Hungarian Defence Force

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: reka.fuleki.91@gmail.com

A hagyomány fogalma, értelmezései

Létezésünk, cselekedeteink mozgatórugói az elsajátított vagy kifejlesztett rituálék, mindennapi szokások. Minden közösség – legyen az társadalom, család, baráti társaság vagy szervezet –, illetve egyén élete meghatározó alappilléreként tekinthetők a hagyományok, amelyek ünnepek, rituálék, ceremóniák, szokások, jelképek alkalmazásával, valamint verbális szerkezetek által testesülnek meg.

A hagyomány fogalmának meghatározására több, a fogalmat érintő témákban kutató szakember próbát tett. Nyíri Kristóf *A hagyomány filozófiája* (1994) című művében etimológiai megközelítéssel kezd a kérdéskörrel foglalkozni, amely közelebb visz minket a fogalom megértéséhez. A hagyomány szó szótöve a 'hagy' ige, amelyből asszociálhatunk a hátrahagy, öröklő hagy, meghagy (megparancsol), ráhagy (rábíz) jelentésekre. Nyíri Kristóf írásában kijelenti, hogy bármely társadalom fennmaradásának fundamentális feltétele a kulturális örökség tovább örökítése, vagyis egy adott ismeret nemzedékről nemzedékre hagyományozása.² A vizsgált kérdés további értelmezésének folyamatában ezen a ponton csatlakozik be Edward Albert Shils, a Chicagói Egyetem társadalmi gondolkodással foglalkozó bizottságának jeles professzora és befolyásos szociológusa.

Edward Shils – a témát vizsgálókhhoz hasonlóan – megállapítja, hogy a hagyomány szó a latin *traditio* szóból származik, amely a *tradere* igéből képződik, s jelentheti valaminek az átadását, vagy feladást is. Az átadás jelentést megragadva Shils megállapítja, hogy a hagyomány – legyen az tárgyi vagy szellemi továbbadott érték – nem más, mint az őseinktől örökölt és az utódainkra átruházott, hagyományozott örökség.³ Shils kinyilatkoztatja *Tradition* című művében, hogy hagyománynak azt nevezzük, ami legalább három (rövid vagy hosszú) nemzedéken átível, fennmarad.⁴ E kinyilatkoztatásra támaszkodva megállapíthatjuk, hogy a közös hagyományoknak nemzetépítő ereje van, ami a közös emlékezetből ered és a közös identitást táplálja.

A jelenben megfigyelhető hagyomány – tér, épített környezet, ruházat stb. – felfogható egyfajta kulturális utazásként. Bihari Nagy Éva a vizsgált téma kapcsán kijelenti, hogy a „nemzedékeken át létrehozott közösségi hagyomány összeköt a múlttal és segít eligazodni a jelenben”.⁵ Az azonos hagyományokat, ezáltal azok jelentőségét ismerő emberek egy közösséget alkotnak, azonos értékek, normák hatására szoros köteleket alakítanak ki, ami egyaránt kihat mindennapjaikra és a kiemelt napok, ünnepek során megfigyelhető viselkedésükre is.

A hivatkozott kutatók megállapításai megerősítésére és alátámasztására hivatkozom a *Magyar néprajzi lexikon* „hagyomány” szócikke alatt álló megfogalmazást, amely szerint hagyomány nem más, mint

„a közösségi magatartásformák és objektivációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns-rendszere, a kultúra grammatikája. A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele; az élők világában egyedül emberi közösségek sajátja, amennyiben ezek

² NYÍRI 1994.

³ ALEXANDER 2016.

⁴ SHILS 1981.

⁵ BIHARI–BARTHA–KEMÉNYFI 2015: 5.

élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl. a nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését. A hagyomány nem egyéb tehát, mint e szimbolizált jelrendszerek összessége”.⁶

A magyar nemzet emlékezetét nagyban meghatározzák a 20. század fordulópontjai által hozott ideológiai változások; bemutatására az államalapítás ünnepét, valamint az azzal egybeforrott tisztavatás eseményét emelem ki példaként, mivel a két esemény egyaránt jelentős szerepet tölt be a civil társadalom és a honvédség szervezetében. A Horthy-korszak legmeghatározóbb, központi szerepet betöltő ünnepe a kormányzó által folytatott revíziós politika tekintetében Szent István király és az államalapítás napja volt. Az első világháború eseményei, a trianoni békeszerződés aláírása után a közhangulat megváltozott, ami érzékelhető a *Pesti Hírlap* 1920. augusztus 20-ai számának címlapján közölt, Szent István napjára emlékező cikk hangvételében. Az 1920-as évek elejét főként a gyász jellemezte, amely egyszerre öltött személyes jelleget, hiszen sokan veszítették el szeretteiket a háború frontjain, valamint össznemzeti szinten is érzékelhető volt, mivel a békeszerződés értelmében az ország nemcsak a lakosság számában, de területben is megfogyatkozott. Családok szakadtak szét az újra rajzolt országhatár következtében.⁷

A Rákosi-korszak kezdetével és a Szovjetunióval való politikai kapcsolatfelvétel eredményeképpen nemzeti ünnepeink átalakultak, jellegük megváltozott. Az államalapítás ünnepe, augusztus 20-a, amely ez idáig kiemelt fontosságú egyházi és állami ünnep volt, háttérbe szorult, 1945–1949 között nem számított állami ünnepnek, valamint 1948-tól az új kenyér ünnepeként jegyezték. 1950-től az államalapítás ünnepét törvény szerint ismét állami ünnepé nyilvánították, ám annyi módosítást tettek, hogy nem a sokéves hagyomány szerint tartották nyilván, hanem 1989-ig a Népköztársaság Alkotmányának napjaként rendezték meg. Ezzel az intézkedéssel a Szent István királyunkról alkotott emlékezetet, történelmi tetteinek ideológiai jelentőségét igyekeztek elhalványítani.⁸

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a teljesség igénye nélkül felsorakoztassa a magyar társadalom és a Magyar Honvédség szervezetének egyaránt fontos, valamint azonos értéktartalommal rendelkező hagyományokat. Tradícióinkon nyugvó közös értékeink, identitásunk csakis abban az esetben örökíthetők tovább az elkövetkező nemzedékeknek, ha közös emlékeken nyugszanak. A hagyomány és az emlékezés közötti összefüggés értelmezéséhez segítségül hívom többek között Jan Assmann német származású egyiptológus és vallástörténész kulturális emlékezetéről íródott művét, hiszen a hagyományok követése tart össze egy nemzetet, ami a közös emlékezen alapul.

⁶ Hagyomány szócikk: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-898.html>

⁷ *Pesti Hírlap*, 1920. augusztus 20. 2.

⁸ GYÁNI 2007: 95–97.

Hagyomány és emlékezet kapcsolata a társadalom szintjén

A hagyomány, más néven traditum kulturális folytonosságként értelmezhető, amelyben több – Edward Shils szerint legalább három – generáción át fennmarad. Annak értelmében, hogy hagyományról beszélhessünk, elengedhetetlen az azt konzerváló kultúra megléte, amely a közös értékeken, emlékezeten osztozó közösség által jön létre. Egy kultúra identitása alatt pedig a közösség által egyformán ismert és azonos jelentéssel rendelkező szimbolikus jelrendszerek összességét értjük. „A szimbólumok közvetítői voltak annak a szerves kultúrának, amelyben megszülettek, és amelyben eredeti jelentésüket elnyerték. [...] az elődök által megőrzött tapasztalatokból, a régi hagyományokból minden következő társadalom fontos igazodó normákat tudott meríteni, amelyeknek közösségformáló ereje vitathatatlan volt.”⁹

A hagyomány és az emlékezet fogalma, amint látjuk, szorosan összefonódik, szinte elkülöníthetetlen egymástól, lévén mind a két jelenség a múltból eredezik, valamint egy közösség tartja életben az írásos és íratlan formában fennmaradt múltat. Jan és Aleida Assmann kultúratudományi írásaiban az emlékezet *kommunikatív és kulturális* megjelenési módjait vizsgálják, fokozottan figyelembe véve azok rituális és mitikus emlékezeti formáit. Az assmanni megállapítás értelmében a „társadalmi hovatartozás tudata, amit »kollektív identitásnak« nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik”.¹⁰ A hagyományok fennmaradásának vizsgálata során felmerül a kérdés, hogy „kik vagy mik” tekinthetők az emlékek hordozóinak? Ki dönti el, mire kell, és mire nem kell emlékeznünk? Hogyan változnak meg egyes hagyományaink, emlékeink?

A hagyomány, az emlékezet és az emlékezés közötti viszonyrendszer vizsgálata során kiemelendő a politikai jellegű emlékművek és műemlékek megjelenése, azok szerepe. Egy emlékmű – legyen az vallási, politikai, történelmi jellegű – emléket állít a múltnak, megőrzi a megjelenített személyhez, eseményhez kötődő emléket. A fizikai térben való elérhetősége által az emlékmű biztosítja a megőrkített történelmi momentum köztudatban, valamint a nemzedékek emlékezetében való fennmaradását. A hagyományteremtés, a későbbiekben pedig a hagyomány ápolása szempontjából az emlékhelyek kiemelkedő szerepet töltenek be, mivel a nemzeti identitás ősi szimbólumait teszik elérhetővé az utókor számára. „Sok szobornál a közelmúlt és a magyar történelem egy hősi pillanata kapcsolódik össze történelmi párhuzamot vonva.”¹¹ A műemlékek állítása a történelemből kiragadott heroikus momentumok megjelenítése mellett nemzeti ünnepekhez is kötődik.

A társadalom és a honvédség közös emlékezetét és hagyományait vizsgáló kutatás szempontjából releváns kapocsként az ünnepeket tekintem mérvadónak. A feltett kérdések megválaszolására tett kísérletem során Andreas Bimmer német folklorista megállapítását veszem alapul, amely szerint az ünnepek két fő csoportra oszthatók: közösségi ünnepre és egyéni ünnepre.¹² A bennünk élő nemzeti múlt, és az azt tápláló hagyományok leginkább az állami és nemzeti ünnepek alkalmával érvényesülnek,

⁹ KANYÓ-LÖWI 2021: 103.

¹⁰ ASSMANN 2018: 142.

¹¹ FOOTE – TÓTH – D. ÁRVAY 2001: 141.

¹² BIMMER 1977: 38–48.

nyernek teret, valamint emelkednek ki mindennapjaink közül. Ahogyan azt megállapítottuk, az emlékeket társadalmi csoportok konstruálják, ennek értelmében a csoport hivatott meghatározni, mit tekintünk „emlékezetre méltó” eseménynek, illetve adott esemény milyen formában maradjon fenn a kollektív emlékezetben, valamint az utókor számára. Ezen a ponton mindenképp kiemelem, hogy a hagyomány, az emlékezés és a történelem nem fedik egymást teljes mértékben, mivel a világban tapasztalható változások állandó hatással vannak azok értelmezésére az éppen uralkodó eszme rájuk gyakorolt hatásának köszönhetően. A hagyományt hordozó elemek magukon viselik az őket alakító történeti folyamatok nyomait is.¹³

Napjaink ünnepi kultúráját tanulmányozva megfigyelhetjük, hogy Magyarországon az ünnepeket két fő csoportba sorolhatjuk: vallási és történelmi eseményekhez köthető ünnepnapok alkalmával emlékezünk. Ezen a ponton fontosnak találok megjegyezni, hogy az elmúlt száz évben ünnepnapjaink számát, s ezzel együtt a közösség számára meghatározott nemzeti identitást determináló emlékeket az adott politikai hatalom határozza meg, vagyis úgynevezett irányított emlékezés megy végbe.

A vallási ünnepek háttérbe szorulásának eredményeképpen a hangsúly az érték-megőrzés szempontjából fontosnak vélt ünnepekre helyeződik át. Elsősorban azok a múlt szempontjából jeles napok kerülnek a kalendáriumba, amelyek valamilyen közös trauma által vagy politikai és/vagy katonai szempontból vizsgálva történelmünk azon pontjaihoz kötődnek, amelyek magyarságtudatunkat, nemzeti identitásunkat erősítik. Jeles napjaink alkalmából több ízben megemlékezünk nem csupán társadalmi, de katonai szempontból is kimagasló eseményekről, amelyek nemzeti összetartozásunkat erősítik. Az állami – és nemzeti ünnep alkalmából szervezett – megemlékezést minden esetben katonai tiszteletadással hajtják végre, ami lehetőséget teremt a civil társadalom és Magyarország fegyveres ereje közötti kapcsolatfelvétellel, a szervezet presztízsének erősítésére.

A Magyar Honvédség viszonya a hagyományokhoz, az emlékezethez

A Magyar Honvédség és a Honvédelmi Minisztérium számára egyre inkább kiemelt feladatként jelenik meg a katonai hagyományok ápolása, felélesztése, továbbá a katonai szervezeten túl, mindezeknek a köztudattal való megismertetése, ami egyben a szervezet presztízsének erősítésére is szolgál. A Magyar Honvédség a 2012–2021 közötti időszakra elfogadott humán stratégiájában kijelenti, hogy a szervezet megtartóerejének kiépítése céljából „a katonai pálya megtartó- és vonzerejét a hagyományos katonai értékeket és a teljesítményt elismerő, társadalmi megbecsülést nyújtó, kiszámítható és tervezhető életpálya és pályakép”¹⁴ biztosítása elengedhetetlen feladat. A Honvédelmi Minisztérium által előírányzott elvek lehetővé teszik a hivatásos és a szerződéses állomány számára, hogy a gazdag hadtörténeti múltunkra támaszkodva, az egykoron kimagasló ezredek hagyományainak felelevenítése és ápolása révén olyan egységes

¹³ KANYÓ 2021: 113–124.

¹⁴ 79/2011. (VII. 29.) HM utasítás, 1. melléklet.

testületi szellemet alakítson ki, amely a katonai értékekre épülő, szilárd alapokon nyugvó szervezeti kultúra kialakulását segíti elő.¹⁵

A katonai hagyományok ápolása lehetővé teszi kulturális értékeink megjelenítését, aminek pozitív hatása van a honvédség nemzeti jellegének fenntartására, erősítésére, valamint a társadalom részéről a pozitív megítélés erősítésére. A 21. század gyorsan változó világában felmerülhet a kérdés, hogy melyek azok az értékek, amelyeket feltétlenül ki kell emelnünk, meg kell óvnunk, vagyis meg kell fontolni, hogy a múlt eseményeiből mire és hogyan szeretnénk emlékezni, a jövő generációja számára mely, a magyarságtudathoz szorosan kötődő eszméket tartunk fontosnak.

A Magyar Honvédség katonai öröksége alapvetően két formában jelenik meg: nemzeti megemlékezések alkalmával, a történelem jeles eseményeit kiemelve a társadalommal közösen végrehajtott megemlékezés alkalmával, valamint kizárólag katonai szintű tiszteletadás során. Az emlékezés útján felelevenített hagyományok az állami és nemzeti ünnepek alkalmával a társadalommal együtt zajlanak, míg alakulati szinten egy bensőségesebb múltidézés részesei lehetnek a jelenlevők. A csapatszintű ünnepi megemlékezések lehetővé teszik a csapathagyományok kialakítását, valamint a csapatszellem erősítésére is pozitívan hatnak. A hagyományok megjelenítési formái közé tartoznak az emlékhelyek, emlékszobák, amelyek az alakulatok saját vagy jogelődjük, vagy esetlegesen a helyőrség történetének szempontjából kiemelkedő tárgyi emlékek kiállításával teszik elérhetővé az érdeklődők számára a katonai értékekkel való megismerkedést.¹⁶

Az emlékezés a hagyományok felelevenítésére szolgál, ami lehetővé teszi a társadalom különböző rétegei és csoportjai között a kommunikáció egy azon fajtáját, amelyhez nem szükségesek szavak. Amennyiben a katonaság, jelen esetben a Magyar Honvédség szervezetét a társadalom kicsinyített másának tekintjük, megállapíthatjuk, hogy azonos alappillérekre épül, amelyek a hagyományok és a szokások. A katonai tradíció fogalma az egyenruhás élet minden területére kiterjed; a különböző katonai gyakorlatok, az egyenruha, a díszlépés, de akár a katonai zene is összeköti a szervezet tagjait, akik a közös értékrendszer révén közel azonos tapasztalatokat birtokolnak.

A magyar katonai örökség gondozásának tekintetében Szabóné Szabó Andrea megfogalmazza a csapatnévadás, a névadó emléke őrzésének, a fegyvernemi és a csapatünnepek, a csapattörténet gondozásának, valamint a katonai szimbólumok őrzésének kiemelt fontosságát, amelyek a katonai eszmeiség, a hivatástudat nemzeti identitást erősítő tendenciájának megjelenését segítik elő.¹⁷ A Szabóné által megfogalmazott területek egyfajta irányadóként szolgálnak, amelyek a múlt eredményeit, neves eseményeit, személyeit elevenítik meg, ezáltal biztos alapot, támaszt jelentenek a változásokban bővelkedő világunkban, viszont fontos leszögezni, hogy nem megkövesedett eszmékként vannak jelen, hanem alkalmazkodnak az uralkodó politikai ideák által diktált nézetekhez.

Jelenkori katonai hagyományainkat, kulturális emlékezetünket nagyban befolyásolja a 20. század turbulens történelmi eseményei, s az olykor gyorsan változó politikai berendezkedés. 1918 után, a 20. században végbement többszöri rendszerváltozás

¹⁵ JOBBÁGY 2010: 155–156.

¹⁶ Katonai hagyományápolás Szabadszálláson, lásd: <https://hnyk.hu/index.php?r=StaticPage/View/18>

¹⁷ SZABÓNÉ SZABÓ 2000.

hatására a korábbi hagyományok több ízben újraértelmeződtek, esetlegesen megszakadtak; 1919-ben, 1920-ban, 1945-ben, 1948-ban és 1990-ben, az aktuális politikai nézeteknek megfelelően gyökeresen új alapokon kezdődött meg a haderő szervezése és ezzel egy időben a hagyományok ápolása. Ez a többszöri újjászerveződés a katonai identitás, a katonai hivatás instabilitását okozta. A korábbi stabilitás fellazult, a gyors ütemű változásokra való reagálás részben valósulhatott meg, ezáltal állandó identitás-keresés lépett fel, amelyre az 1989–90-ben végbement rendszerváltást tekinthetjük megoldásnak.

A Magyar Honvédség szervezetébe való integráció, valamint a hivatás iránti elköteleződés szempontjából mérföldkőnek tekinthető a tisztavatás eseménye, amelyet tradicionálisan az államalapítás napján, augusztus 20-án rendeznek meg. Az első kibocsátóünnepségre a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián, 1887-ben került sor.¹⁸ Az avatások ceremóniarendje évről évre hasonlóan alakult, az ünnepség rendjében csupán kisebb változások figyelhetők meg. Annak ellenére, hogy a tisztavatás a Horthy-korszakban rangos társadalmi eseménynek számított, mivel a kormányzó rendszerint részt vett rajta, mégis megőrizte úgymond családias jellegét, mivel az avatási ünnepségre a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia kertjében – mai nevén Orczy-kert – került sor. Az évek során több helyszínen tették le a végzős hallgatók a tiszti esküt; a Parlament előtti Kossuth téren, valamint a Hősök terén.¹⁹ Ez a nagy jelentőségű katonai hagyomány 1969-ben vált valódi társadalmi eseménnyé, amikor is a fiatal tisztek első ízben tettek fogadalmat az ország színe előtt a Kossuth téren. A ceremónián részt vettek az akkori állami és pártvezetők, a katonai felső vezetés és a civil lakosság is.²⁰

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium által 1943-ban kiadott *Alapképzés szabályzat*ban előirányozott eszme a hasonló események alkalmával az alábbiak szerint rendelkezik a civil társadalom és a fegyveres erők érintkezéséről: „290. Minden díszelés legyen mély jelentőségű, felemelő katonai ünnep. Ha úgy adódik, a társadalom és a haderő ünnepélyes találkozása.”²¹ Annak ellenére, hogy a szovjet típusú államberendezkedés gyökeresen megváltoztatta ünnepeink jellegét, ideológiai gyökerét, a Magyar Köztársaság alkotmányának 20. évfordulója alkalmából szervezett ünnepségsorozat részeként megjelenő nyilvános katonai kibocsátóceremónia megőrizte a korábban megnevezett rendeltetését. Lehetőséget biztosított a társadalom és a honvédség közelítésére, a közös emlékezet kialakítására, valamint azok elmélyítésére.

A 20. századra jellemző többszöri átszerveződés okán, a katonai identitásban észlelhető törések esetleges kezelésére megoldásként szolgálhat a hagyományokhoz való tudatos visszatérés, valamint azok generációs öröklődésének előtérbe helyezése. Ennek kapcsán emelem ki Tóth Gergely katonai hagyományörzésről szóló írását, amelyben a szerző megállapítja, hogy az eltérő haderőkben a katonai alakulatoknak, azok egy-egy történelmileg kiemelkedő hadrendi számának, valamint az ahhoz kapcsolódó hagyományoknak a megtartása mennyire fontos szerepet tölt be. Ezek a hagyományok emelik az ott szolgálatot teljesítő állomány tagjainak önbecsülését,

¹⁸ RADA 1998: 70.

¹⁹ BALATONI 2020.

²⁰ *Népújság*, 1969. 20(193), 1.

²¹ BACHÓ-SZINAY 1943: 133.

büszkeségét, hozzájárulva a csapat harcértékének fokozásához.²² A szerző továbbá rámutat a hagyomány Shils által megfogalmazott nemzedékeken átörökített szerepére, amelyet a katonacsapadatok szempontjából ismertet. Rávilágít az azonos hadrendi számhoz, alakulathoz való tartozásban rejlő büszkeség és pozitív önértékelés fontosságára, amely tovább mélyíti a hivatás iránti elköteleződés érzetét.²³

Összegzés

Társadalmi és nemzeti identitásunk, magyarságtudatunk leginkább az állami és nemzeti ünnepeink alkalmával kerül reflektorfénybe. Adott rendezvény alkalmával megemlékezünk a múlttól, párhuzamot vonunk történelmünk és a jelenkori meghatározó események között, ezáltal a közösen őrzött kulturális emlékeinket felidézünk, valamint mai köntösbe öltöztetjük azokat. A kollektív emlékezés, valamint a kiemelkedő történelmi eseményeinkben gyökerező hagyományaink megidézésének eszközei az emlékművek, amelyek megőrkítik és magukba zárják nemzeti múltunkat, annak érdekében, hogy az emlékezés folyamatát megkönnyítsék az eseményen részt vevők számára.

Az effajta közösen végrehajtott emlékezéshez segítségül hívunk megannyi szimbólumot és jelképet, ami a kollektív emlékezet továbbörökítését, valamint bevésozását segíti. A folyamathoz segítséget ad az esemény periodikus jellege, hiszen nem múlik el úgy naptári év, hogy ne emlékeztünk volna például az aradi vértanúkra, a márciusi ifjakra vagy államalapító Szent István királyunkra. Jellegét tekintve minden központi megemlékezés ismétlődőnek tekinthető, mivel a naptárban törvényileg rögzített nap köthető hozzá, illetve a rendezvény levezetési tervének szemszögéből megfigyelve maga a program sem, vagy csak kis mértékben változik.

A többszöri szervezeti kultúraváltás törést idézett elő a magyar honvédség identitásában. A magyar katonai gyökerekhez való visszatérés hosszú folyamat, amelyben a magyar katonai értékekhez és tradíciókhoz köthető megemlékezések és ünnepnapok egyértelműen jótékony szerepet töltenek be. A múlt megidézésében, a szimbólumok megjelenítésében a Magyar Honvédség szerepvállalása elengedhetetlen, mindenképpen kiemelendő. A hierarchikus rendben létező zárt szervezet a saját hagyományai, a csapathagyományok ápolása mellett kimagasló szerepet vállal a magyar nemzeti értékek és szimbólumok megjelenítésében, nemzeti hagyományaink ápolásában, köztudatban való megtartásában, ami jótékonyan hat nem csupán a pálya iránti elköteleződésre, de a társadalmi elfogadottság és az integrálódás szempontjából is elengedhetetlen momentum.

²² TÓTH 2018: 140.

²³ TÓTH 2018: 140.

Irodalomjegyzék

- 79/2011. (VII. 29.) HM utasítás „a Magyar Honvédség humánstratégiája a 2012–2021. közötti időszakra” kiadásáról, 1. melléklet. Online: [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A11U0079.HM&targetdate=&printTitle=79/2011.+\(VII.+29.\)+HM+utas%C3%ADt%C3%A1s&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A11U0079.HM&targetdate=&printTitle=79/2011.+(VII.+29.)+HM+utas%C3%ADt%C3%A1s&getdoc=1)
- ALEXANDER, James (2016): A Systematic Theory of Tradition. *Journal of the Philosophy of History*, 10(1), 1–28. Online: <https://doi.org/10.1163/18722636-12341313>
- ASSMANN, Jan (2018): *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest: Atlantisz.
- BACHÓ László – SZINAY Béla (1943): *M. Kir. Honvédelmi Minisztérium, Alapképzés szabályzat*. Budapest: Stádium S. R.
- BALATONI Kitti (2020): A tisztavatás hagyományai. *Honvédelem.hu*, 2020. augusztus 19. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/a-tisztavatas-hagyomanyai.html>
- BIHARI NAGY Éva – BARTHA Elek – KEMÉNYFI Róbert (2015): *Műveltség és hagyomány*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- BIMMER, Andreas (1977): Typisierung gegenwärtiger Feste. *Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung*, N. F. 4. 38–52.
- FOOTE, Kenneth E. – TÓTH Attila – D. ÁRVAY Anett (2001): Emlékezés, nemzeti identitás, politikai emlékművek rombolása. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historiae Literarum et Artium*, 3. Szeged: Móra Ferenc Múzeum, 138–163.
- GYÁNI Gábor (2007): *Relatív történelem*. Budapest: Typotex.
- JOBBÁGY Zoltán (2010): A csapathagyományok és a katonai hagyományok közelítésében rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség megtartó erejének növelése érdekében. *Sereg Szemle*, 8(1), 155–159.
- KANYÓ Mária (2021): A társadalom „szövetét” alkotó jelképi kultúra mint a közösséget integráló kötőanyag. *Hadtudományi Szemle*, 14(1). 113–124. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2021.1.8>
- KANYÓ Mária – LŐWI Ildikó (2021): A szimbólumok egyetemes értékmegőrző szerepe. *Hadtudományi Szemle*, 14(2), 101–114. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2021.2.8>
- Népújtság*, 1969. 20(193), 1. Online: https://library.hungaricana.hu/hu/view/HevesMegyeiNepujtag_1969_08/?pg=150&layout=s
- NYÍRI Kristóf (1994): *A hagyomány filozófiája*. Budapest: T Twins. Online: <https://mek.oszk.hu/09800/09808/>
- RADA Tibor (1998): *A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia és a testvérintézetek összefoglalt története (1830–1945)* I. kötet. Budapest: Gálos-Nyomdász Kft.
- SHILS, Edward (1981): *Tradition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- SZABÓNÉ SZABÓ Andrea (2000): A Magyar Honvédség arculati elemei. *Hadtudomány*, 10(3), 107–113. Online: www.mhtt.eu/hadtudomany/2000/3_12.html
- TÓTH Gergely (2018): Katonai hagyományörzés a honvédség társadalmi kapcsolatainak szolgálatában. *Honvédségi Szemle*, 146(6), 140–153.

Nagyné Csobolyó Eszter¹

A nem kormányzati szervezetek intézményi migrációs stratégiája

Institutional Migration Strategy for Non-Governmental Organisations

Absztrakt

A nem kormányzati szervezetek a társadalom olyan alapvető egységei, amelyek fontos feladatot vállalnak magukra, közhasznú tevékenységük végzésekor az állami vagy önkormányzati szolgálatok között is szerepet vállalnak. A hazánkat ért 2015-ös migrációs válságban kiemelkedő helyet kaptak, aminek megítélése nemzeti és nemzetközi szempontból is sajnos torz képet mutatott. Súlyos bizalomvesztés érte a harmadik szektort, amelynek megítélése az orosz–ukrán menekültválságnál mutatott példamutató helytállásukkal kezdi visszanyerni megérdemelt helyét.

Kulcsszavak: *nem kormányzati szervezetek (NGO), hitvallás, kooperáció, dez/információ, humanitárius misszió*

Abstract

NGOs are fundamental units of our society that take on an important role, and in carrying out their public benefit activities, they also play a role in public or municipal services. They were given a prominent place in the migration crisis in 2015, the perception of which was unfortunately distorted both nationally and internationally. There has been a serious loss of trust in the third sector, whose image is beginning to regain its deserved place with their exemplary performance in the Russian–Ukrainian refugee crisis.

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; szakmai vezető, Pest Vármegyei Civil Közösségi Szolgáltató Központ; beosztott lelkipásztor, Dunavarsányi Református Gyülekezet, e-mail: drcsobolyoeszter@gmail.com

Keywords: *non-governmental organisations (NGOs), creed, cooperation, disinformation, humanitarian acts*

A macedón határ lezárásával a nyugat-balkáni útvonal gyakorlatilag megszűnt a migránsok számára. Egyes hírforrások szerint a lezárással közel 54 ezer menekült rekedt Görögország területén, és az Idoméninél kialakított sáttortábor incidenseitől volt hangos a hazai és a külföldi sajtó. 2016. május hónapjának elején a görög külügyminiszter az idoméni helyzettel kapcsolatban a nem kormányzati szervezeteket (NGO-kat) tette felelőssé. Álláspontja szerint ezek a szervezetek is felelősek a kialakult migránsválságért, mert vannak olyanok, akik üzletet csinálnak a migrációból. A görög kormány állítása szerint nagyon nehéz megkülönböztetni, hogy melyek a valódi segítségnyújtó szervezetek, akik humanitárius céllal lépnek fel, és melyek azok, amelyek kizárólag a saját érdeküket szem előtt tartva használják ki a „tömegvándorlás” okozta helyzetet.²

Nem vitatható, hogy a menekültválság tetőzésekor hazánkban és külföldön egyaránt a nem kormányzati szervezetek aktív és fontos szerepet játszottak a menekültek megsegítésében. Azonban sajnos az is megtörtént, hogy egyes szervezetek, bűnözői csoportok saját maguknak igyekeztek előnyt és profitot kovácsolni a menekültek hátrányos helyzetét kihasználva, és ennek óriási sajtónyilvánossága lett.³ Így történhet, hogy a civil szektor szereplőinek elnevezése „gazdagodott”, amikor is Póczik Szilveszter, Bolyky Orsolya és Sári Eszter *Migrációs válság, embercsempészség és büntetéskiszabás* című kutatásukban a nem kormányzati szervezeteket „migráns-taxikat üzemeltető civil szervezetek” elnevezéssel illetik, akik az embercsempész-szervezetekkel együttműködve, továbbá a mögöttük álló érdekcsoportokkal laza hálózatokban működnek, és céljuk a határellenőrzés elkerülése, továbbá korrupció útján annak hatékonyságának csökkentése.⁴ Kétségtelen, hogy ezek a civil szereplők nem is akarnak humanitárius szervezetnek tűnni, azonban a harmadik szektor jó hírét csorbítják valamennyi, hasonló bűncselekmény elkövetésével. Árnnyaltabban fogalmaz Éberhardt Gábor *A túlterheléses migráció, lehetséges közrendészeti hatásai* című doktori értekezésében akkor, amikor a társadalmi szerveződések támogató tevékenységéről, illetve a valós és a kommunikált célzat vitatható voltáról ír.

„Az államhatáron meg nem engedett módon belépett és intézkedés alá vont külföldieknek előtalált információhordozók megerősítették a rendészeti szervek információit az állami céltól eltérő támogatásról. Az idő múlásával, a körülmények változásával már nyíltan, online felületeken adtak célzott tájékoztatásokat a vándorok részére a támogató magánszemélyek, civil szervezetek. Ezeknek az információknak a birtokában gyakorlatilag

² 2015. május utolsó hetében az EP állampolgári jogi szakbizottságának delegációja Niedermüller Péter vezetésével az idoméni táborba is ellátogatott, ahol a helyszíni vizsgálat során 12 ezer menekült és bevándorló élt.

³ Migráns-csempészség gyanúsításával, majd vádjával illetnek a mai napig is több civil szervezetet. A migráns-/embercsempészség tényállását szükséges az emberkereskedelem tényállásától szigorúan elválasztani. Az előbbi esetben az alanyok önként, ellenértékért cserébe veszik igénybe az embercsempészség szolgáltatását. Az utóbbinál viszont az áldozatokat főként munkavégzési, szexuális vagy egyéb célért zsákmányolják ki és hurcolják el. Tehát az akarat, amely elválasztja a két esetet, valamint az esetleges kényszer, fenyegetés fennállása. Büntető törvénykönyvünk is ennek megfelelően szabályozza, illetve helyezi el a jogszabályban a két cselekményi kategóriát. Az embercsempészség a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények közé tartozik (XXXIV. fejezet), az emberkereskedelem az emberi szabadság elleni bűncselekményeknél kapott helyet (XVIII. fejezet).

⁴ PÓCZIK–BOLYKY–SÁRIK 2019.

bárki, bárhol el tudott jutni a magyar határra, ott a leírt rendészeti és menekültügyi szabályok, protokollok ismeretében közölhetett olyan adatokat, amelyekkel jogosultnak tűnhetett a menedékjogi védelemre, az érkezési ország területére történő visszairányítás tilalmát jelentő non-refoulement alkalmazására.¹⁵

A migráció politikailag kényes kérdés, az emberek megsegítésének humanitárius feladata pedig bizalomra kell hogy épüljön. A tömegek mögött emberek vannak, akiknek nagy része nem a jobb megélhetés miatt, hanem a napi alapvető lételelemek hiánya miatt, vagy a személyes és családja biztonságát keresve indul a hosszú és gyakran siralmas útra. Ezek az emberek az élet reményében teszik mindezt, bízva abban, hogy segítséget kapnak a megmaradásra. A migráció kérdésében részt vevő valamennyi fél, legyen az politikai, nem kormányzati szervezet vagy közigazgatási intézmény, csak akkor legitím a feladatvállalásból részesedni, ha valóban a segítség missziója vezérli.

„Kétségtelen, hogy a menekültügy, a menedékjogi szabályozás, oltalom és a (pl. gazdasági) bevándorlás-reguláció is a maga elméletével, a magyar, európai uniós, nemzetközi bírósági és egyéb gyakorlatával, szakirodalmával olyan összetett, szerteágazó, részletes, mély, nehéz és súlyos, sőt életbevágó terület, amelyen belül – a jelentősen eltérő politikákból, megközelítésekből, hangsúlyokból is adódóan – nemcsak rendkívül éles, markáns véleménykülönbségek, hanem akár túlzó megfogalmazások, konfliktusok is sűrűn előfordulnak.”¹⁶

Európa környékén 30-35 millióan élnek, akik élethelyzetükből adódóan ma-holnap dönthetnek úgy, hogy útnak indulnak. Hosszú távon a migrációs nyomás növekedésére kell számítanunk.⁷ A probléma megoldása valamennyiünk érdeke, és a bevándorlási válság összetettsége miatt komplex intézkedésre van szükség, amiben a valódi és hiteles nem kormányzati szervezeteknek is részt kell venniük.

A 2020-as pandémia pillanatokra megállásra kényszerítette a népvándorlást látszólag, a hazánkba érkezett információk szerint a külföldi gyűjtőtáborokban igyekeztek „stopra kényszeríteni” a járvány terjedését, illetve annak esetleges hordozóit. A 2022-es orosz–ukrán háború azonban újabb súlyos embertömeget indított el. A háború kitörése óta a kormányzat adatai szerint 1,3 millió menekült érkezett Magyarországra, közülük 24 615 ukrán állampolgár fordult menedékes (ideiglenes) védelemért a hazai hatósághoz, ebből 17 076-ot már elfogadtak. A rendőrségi tájékoztatók szerint naponta több mint tízezeren lépik át a határokat Ukrajna felől, akik vagy maradnak, vagy továbbállnak nyugat-európai országokba, illetve az idő előrehaladtával visszatérnek a hazájukba. Az EU határ- és partvédelmi ügynöksége a Frontex június végén arról számolt be, hogy az elmúlt hónapokban több mint hatmillió ukrán

⁵ ÉBERHARDT 2021: 83.

⁶ HÁMORI 2020: 284.

⁷ A Migrációkutató Intézet 2022. évi végi elemzése szerint Észak-Afrika irányából fokozatos nyomásra kell számítanunk, hiszen szinte a teljes afrikai földrészt súlyos élelmiszeri válság sújtja. A pandémia miatt az iskolapadból a leánygyermeket korábban háziasították ki, ami a demográfia növekedésének felgyorsulásához vezet. Az iskolapadból kikerülő csellengő fiúkat a dzsihádisták toborozók magukhoz vonták, ami pedig a belső fegyveres konfliktusok megerősödését eredményezte. Továbbá a tálibok uralta Afganisztánból, valamint a klímaváltozás súlyos csapásaival küzdő indiai szubkontinens államaiból is várható a balkáni útvonalon érkező migránsok.

érkezett az Európai Unió tagországaiba, de közülük 3,1 millióan visszatértek Ukrajnába. A háborús megsegítés vonatkozásában a mai napig a hazai NGO-k jelesre vizsgáltak.

A nem kormányzati szervezetek intézményi migrációs stratégiájának alapja a „küldetéstudatuk” meghatározása. Kik azok az NGO-k, akik részt vehetnek, illetve részt kell hogy vállaljanak a migrációs kérdés kezelésében és miért kell fellépniük? Jelen stratégia elsősorban a magyarországi nem kormányzati szervezetek helyzetét vizsgálja.

Status confessionis

A *status confessionis* egy kifejezetten egyházi jellegű kifejezés, és azt az állapotot, többnyire történelmi pillanatot jelenti, amikor nem lehet tovább hallgatni, nem lehet tétlenül nézni az eseményeket, s ha úgy tetszik nem lehet sem az államra, sem a társadalomra bízni a fejleményeket. Ilyen *status confessionis* volt az úgynevezett Barmeni Hitvallás 1934-ben, amikor a Német Protestáns Egyház teológusainak egy része felemelte a hangját a kibontakozó nemzeti szocializmus ellen. Ezt a fogalmat, illetve „életérzést” – úgy vélem – most általánosíthatom nem feltétlenül egy hitvallási nyilatkozat megfogalmazására, és nem is kizárólag az egyházakra szorítkozva, hanem egyszerűen annak kifejezésére, hogy a karitatív civil szerveződések, NGO-k és természetesen az egyházak is primer módon vagy szakmai szervezeteiken keresztül nem maradhatnak sem szótlanak, sem tétlenek akkor, amikor 250 millió ember úton van, amikor emberek tízezrei fulladnak bele a Földközi-tengerbe, amikor milliók követelnek bebocsátást Európába, amikor a szomszédban háború dül.

A legelső pillér annak a pontos fogalommeghatározása, hogy kik a civil szervezetek. A civil szervezet fogalmát és az NGO kategóriáját a magyar köznyelv szinonimaként használja. A pontos megkülönböztetés végett azonban szükséges egymástól elhatárolni a két fogalmat.

A harmadik szektort alkotó civil szervezetek és nem kormányzati szervezetek mozgatórugója az önkéntesség. Jó szándékú emberek a közös cél érdekében idejüket, tehetségüket, képességüket áldozzák. Aki idejéből, energiájából, szaktudásából áldoz, az valamilyen szinten szívből azonosul ezzel. További közös tulajdonság, hogy létrejöttüket, működésüket nem a profit megszerzése és felosztása jellemzi. Természetesen profitot szerezhet, különösen is szükséges tevékenységének finanszírozására, azonban hangsúlyozni szükséges, hogy nem a nyereség a tevékenységének mozgatórugója. A szervezeti autonómia meghatározott mindkét esetben.

„A civil társadalom egyben a demokrácia fontos jellemzője is, hiszen a civil megmozdulás, állampolgári részvétel erősíti a demokráciát. Ezért van szükség tulajdonképpen a demokratikus országokban erre a szektorra, mert a társadalmat érintő fontos kérdéseket összegzi, megfogalmazza, az érdekeket megpróbálja összefogni, és érvényesíteni, vagy kifejezésre juttatni az állammal szemben. Tehát egy modern, erős demokratikus államban nélkülözhetetlen egy erős civil társadalom, amelynek megmozdulásait, magatartásait a nemzet jogalkotói csakis a legszükségesebb mértékben korlátozzák.”⁸

⁸ KAPRINAY 2015: 97.

Ami igazán elkülöníti a két kategóriát egymástól, az a szervezeti forma, amiként működnek. Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (Civil törvény) rendelkezése alapján civil szervezet az alapítvány, az egyesület a párt kivételével és a civil társaság.⁹ Az NGO, azaz nem kormányzati szervezetek kategória jelentéstartalmát tekintve a civil szervezetnél jóval szélesebb kört ölel, és elsősorban a szervezetek sajátos viszonya, a különböző szintű kormányzati szervezetektől való függetlensége alapján határozza meg létüket.¹⁰ A fogalom azt sugallja, hogy a kormányzati szervezetek kivételével minden más szervezet ebbe a kategóriába tartozik. Azonban ez nem így van. A felsorolt civil szervezetekre vonatkozó kritériumoknak szigorúan meg kell felelniük.

Magyarországon a civil szervezetek közül az alapítvány és az egyesület bírósági nyilvántartással jön létre és jogi személyiséggel rendelkezik. A bírósági nyilvántartás a legfontosabb adatokat tartalmazza a szervezetekre vonatkozóan, így azok nevét, székhelyét, célját, vezető tisztségviselőit, bejegyzési dátumát stb. A bírósági bejegyzést követően a szervezetek rendelkeznek adószámmal és jogosultak bankszámlanyitásra is. Ezzel a törvényes működésük és annak ellenőrzése biztosítva van. A bíróság nyilvántartása olyan közhiteles adatszolgáltatás, amely az interneten mindenki részére, korlátozás nélkül hozzáférhető.¹¹

A civil szerveződéseknek köre sokkal komplexebb, mint a Civil törvény által lefedett terület. Az összes olyan szervezet helyet kap, amelyek az állami és a hagyományos magán- vagy piaci szféra között találhatóak. Továbbá hangsúlyos, hogy tevékenységük alapján képesek a közügyekben szerepet vállalni, de nem tartoznak az államapparátushoz, mivel az önkéntes egyének csoportja maga határozza meg szervezeti szabályait.

Mindezekre tekintettel a civil szervezetekhez több oldalról közelíthetünk, és ennek megfelelően a közös elnevezésük is változhat. Amennyiben a jogi terminus technicust kívánjuk alkalmazni, akkor a civil szervezetek mint gyűjtőfogalom a helyes. A legfontosabb civil kritériumot kiemelve szokás önkéntes szervezeteknek nevezni a civil kezdeményezéseket. Tekintettel arra, hogy elsősorban nem nyereségre törekednek, a nonprofit szervezetek elnevezést is gyakran birtokolják. Törvényszerűen jut el Kuti Éva civil kutatásainak részleges összegzése kapcsán addig a megállapításig, hogy a – civil szervezeteket, közösségeket, mozgalmakat, a közhasznú, illetve kizárólag a tagjaik érdekében tevékenykedő szervezeteket stb. magában foglaló – rendkívül tagolt szektor elnevezésére csak a „nonprofit” szó használható. „Matematikai hasonlaltal élve: a legkisebb közös többszöröst nem sikerült megtalálni, így a legnagyobb közös osztó vált általánosan elfogadottá: az elnevezés nem a szektor összetettségét, szervezeteinek sokféleségét tükrözi, hanem arra az egyetlen jellemzőre utal, amelylyel kapcsolatban az érintettek között nagyjából teljes az egyetértés.”¹² A karitatív szervezetek fogalmában maga a latin szív (*cor, gen. cordis*) „szív” szó szerepel és utal

⁹ Civil tv. 2. § (6) bek.

¹⁰ Fogalom meghatározásuk legfrissebb szereplője az NGO ellentéte a GONGO, amelyek a kormány által szervezett nem kormányzati szervezetek megjelenése azzal a céllal, hogy a hatalmon lévő politika legitimitását mindenkor támogassák, nyilvános vitákban, valamint politikai céljai elérésében. A függetlenség látszatát keltik, azonban közvetlenül súlyos veszélyt jelentenek megtévesztő létezésükkel a valós civil szervezetek létezésére, közvetve pedig az egész társadalmunkra.

¹¹ 2011. évi CLXXXI. törvény 86. § (1) bek.

¹² KUTI 1998.

arra a fogalommeghatározásra, miszerint a civil szervezetek létrehozói, tagjai, legdrágább kincsüket, a szívüket adják oda/össze a jó ügy közös szolgálatáért. „Mert ahol a ti kincsetek van, ott lesz a ti szívetek is.”¹³ A humanitárius szervezet elnevezésénél szintén latin gyökeret kell keresnünk, aminek alapja a *humanus* emberi jelentésű kifejezés, ami elsősorban az emberiséggel, emberséges misszióval, tevékenységgel rendelkező civil szervezetekre utal. Amennyiben az állampolgári kezdeményezésen van a hangsúly, akkor a legszélesebb ölelésű fogalommeghatározást alkalmazzuk, miszerint civil társadalom vagy társadalmi önszerveződés. Ha a civil szervezetekre mint önálló – államtól, piactól, gazdaságtól stb. – szegmensre gondolunk, akkor a harmadik szektor definíció a leghelytállóbb. Ha az államhoz és a politika területéhez való kapcsolaton van a hangsúly, akkor a nem kormányzati szervek fogalmát – non-governmental organisation – érdemes használni. Az Európai Bizottság 1999. évi vitaanyaga¹⁴ a nem kormányzati szervezetek közös jellemzőit az alábbiakban foglalta össze:

- az NGO-kat nem a személyes haszonszerzés céljából hozták létre;
- az NGO-k önkéntes alapon szerveződnek;
- az NGO-kat szervezett formájuk és bizonyos mértékű intézményesültségük megkülönbözteti az informális és ad hoc társaságoktól;
- az NGO-k függetlenek a kormánytól és más állami intézményektől, a politikai pártoktól vagy gazdálkodó szervezetektől;
- az NGO-k célja, hogy a nyilvánosság előtt a társadalmi jólétért szűkebb csoportként az egész közösség érdekében működjenek.¹⁵

Fontos kiemelni, hogy az egyházak mint a hitéleti tevékenységnek helyet adó közösségek fogalmilag nem tartoznak a civil szervezetek körébe, mivel ugyan az államtól való függetlenség kritériumának, valamint a közügyekben való szerepvállalásnak és az önkéntességnek is megfelelnek, mégis önálló hierarchikus szervezetrendszer szerint működnek, speciális működési, szervezeti szabályokkal. Mindezeknek megfelelően az egyházak magukat nem tekintik NGO-nak. A vallási tevékenységet végző szervezetet az Országgyűlés szigorú kritériumok alapján ismeri el egyházként és veszi nyilvántartásba.¹⁶ A hatályos rendelkezés szerint 21 bevett egyház működik hazánkban.¹⁷ Továbbá a 2018. évi CXXXII. törvény¹⁸ vezette be a vallási egyesület,

¹³ Lukács 12,38.

¹⁴ Official Journal of the European Communities C329/10/17-11-1999.

¹⁵ KÁKAI 2009.

¹⁶ 2011. évi CCVI. törvény 14. §.

¹⁷ Magyar Katolikus Egyház, Magyarországi Református Egyház, Magyarországi Evangélikus Egyház, Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (Statusquo Ante), Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség, Budai Szerb Orthodox Egyházmegye, Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus – Magyarországi Orthodox Exarchátus, Magyarországi Bolgár Orthodox Egyház, Magyarországi Román Orthodox Egyházmegye, Orosz Orthodox Egyház Magyarországi Exarchátus (Moszkvai Patriarchátus), Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete (Magyarországi Unitárius Egyház), Magyarországi Baptista Egyház, HIT Gyülekezete, Magyarországi Metodista Egyház, Magyar Pünkösdi Egyház, Szent Margit Anglikán/Episkopális Egyház, Erdélyi Gyülekezet, Hetednap Adventista Egyház, Magyarországi Kopt Orthodox Egyház, Magyarországi Iszlám Tanács, Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezetek, Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége, Az Üdvhadsereg Szabadegyház Magyarország, Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, Magyarországi Jehova Tanúi Egyház, Buddhista vallási közösségek. Lásd: <https://egyhazi.me.gov.hu/>

¹⁸ 2018. évi CXXXII. törvény.

a nyilvántartásba vett egyház, a bejegyzett egyház hármását, amelyek azonos hitelveket valló, természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezetek. Bejegyzésük a Fővárosi Törvényszék hatáskörébe tartozik.

Álláspontom szerint a civil szervezetek fenti kritériumoknak való megfelelése és a nyilvántartásba vétel által biztosított nyilvánosság megszüri a nem kormányzati szervezeteket, és komoly segítséget jelent abban, hogy kik jogosultak a migráció kérdésének kezelésében részt venni.

A nem kormányzati szervezeteknek migrációs fellépésük során (is) két szempontot kell szigorúan figyelembe venniük. Az egyik Max Weber *Politika mint hivatás* címmel 1919-ben tartott előadásában bevezetett fogalom párja, a felelősségetika és az érzületetika. A felelősségetika a tettek következményeire kérdez, míg az érzületetika egy cselekedet erkölcsi értékét elsősorban a morális alapelveken és a szándékon méri le. A menekültek tömeges bevándorlása során az Európai Unió (EU) és tagállamai érvelése/fellépése során a két nézőpont, a felelősség- és érzületetika egymással keményen ütköztek, ahelyett, hogy egymást kiegészítették volna. Meggyőződéssel vallom, hogy valamennyi tagállam, az EU és a nem kormányzati szervezetek fellépését is a felelősségetika és az érzületetika kell hogy közösen jellemezze. Ezek nem abszolút ellentétei egymásnak, hanem egymás kiegészítői. A másik alapelv, amelynek érvényesülése szükséges a migrációs fellépés során az *Ultra posse nemo obligatur*, azaz senki sem kötelezhető, hogy lehetőségein felül teljesítsen. Meg kell vizsgálni, hogy egy ország, vagy egy nem kormányzati szervezet mikor éri el teljesítőképességének határát. Ne vállaljon erőt felül, és ne kényszerítsenek rá teljesítő határán felüli kötelezettségeket.

Együttműködés

A nem kormányzati szervezetek küldetéstudata nagyon széles és színes palettát mutat a menekültek megsegítése terén is. Vannak olyanok, akik az elsődleges szükségleteket látják el azzal, hogy humanitárius segítségnyújtás keretében ételmezt és vizet osztanak és szállást nyújtanak. Léteznek egészségügyi, illetve szociális/pszichológiai segítséget vállalók. Van, aki a tájékoztatás, jogsegélyszolgálat terén lép fel, illetve olyan is, aki speciális tudással, ritka nyelv ismeretével járul hozzá a misszió végzéséhez.

Az elmúlt időszak hazánkban azt igazolta, hogy a nem kormányzati szervezetek együttműködése rendszerint hatékony. Jól kiegészítették egymás fellépését, segítségnyújtását határon innen és határon túl is. Sajnos azonban arra is volt példa, hogy versenyre keltek egymással a média figyelmé érdekében, valamint a források megszerzéséért vagy egyéb kedvező pozíció/lehetőség megszerzése végett. A kooperáció nagyon szép példája a kárpátaljai menekültek közös segítése, amelynek koordinálásába a magyar állam is bekapcsolódott. A Budapesti Olimpiai Központ (BOK) csarnokban állított föl a vonattal Budapestre érkező ukrán menekülteknek tranzitvartót, ahol a civil szervezetek 12 órás váltásokban fogadták az érkezőket. A csarnokban a Karitatív Tanács tagjai kaptak helyet, kivéve a Baptista Szeretetszolgálatot, továbbá a Migration Aid. A segélyponton főként adományokkal és információközléssel támogatták a menekülteket.

A humanitárius akciók megerősítését tűzte ki célul az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság „Foglalkoztatás- és szociálpolitika, uniós polgárság” szekciójának a migráncscempészet elleni megújított uniós cselekvési terve a 2021–2025-ös időszakra.¹⁹ A terv sarkalatos pontja, hogy a civil szervezetek fellépését az embercempészet áldozatainak megsegítésében és támogatásában humanitárius akcióként szükséges elismerni az uniós elvek megerősítése érdekében.

Igazán példaértékű volt a magyarországi helyzet kezelésénél a rendőrség és a nem kormányzati szervezetek kooperációja, ami mögött már többéves sikeres együttműködés áll. Ide sorolható az a háromoldalú megállapodás, amely 2006. december 28-án született és tárgya egy határmegfigyelési projekt végrehajtása a Helsinki Bizottság, a Határőrség Országos Parancsnoksága és az ENSZ Menekültügyi Főbiztosság Regionális Képviselete (UNHCR) között.

Az együttműködés megvalósításának reális indokát támasztja alá a Karitatív Tanács,²⁰ amely a legrégebb óta működő nem kormányzati szervezeteket fogja össze. A Tanács 2000. augusztus 4-én alakult meg azzal a céllal, hogy a szabálysértési eljárás vagy büntetőeljárás során jogerősen elkobzott egyes dolgok karitatív célú, közérdekű felhasználását koordinálja. 2015. július 15. napjától a Tanács összehangolt munkával, a hatóságokkal egyeztetve, a feladatokat egymás között megosztva, szervezetten segítette a rászoruló menekültek ellátását. A Tanács az Emberi Erőforrások Minisztériuma mellett működik. A kormány 2016-ban célzott pénzbeli adományával a Tanácsa tagjait – a Baptista Szeretetszolgálat kivételével – a határ menti krízishelyzetek kezelésével bízta meg. A segélyszervezetek főként tartós élelmiszert, vizet, ruhát és higiéniai eszközöket adnak a migránsoknak, és szükség esetén egészségügyi ellátásban részesítik őket.²¹

A Karitatív Tanács Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanácsá alakult a veszélyhelyzetben. A szolgálatban részt vesznek a szociális ügyekért felelős államtitkár, a Belügyminisztérium és a katasztrófavédelem képviselői, valamint a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs. A Tanácsban a köznevelés, a felsőoktatás, a szociális és a gyermekvédelmi terület, az egészségügy, a területi közigazgatás, a munkaügy, a nemzetpolitika, a Hungary Helps Ügynökség és a közlekedés képviselői is jelen vannak. Az ukrainai menekültek megsegítése érdekében összehangoltabbá és szervezettebbé teszi a kormányzati szereplők és a nagy karitatív szervezetek munkáját.

2022 tavaszán megegyezés született, hogy a Humanitárius Tanács és a család-szervezetek is egyeztetik tevékenységüket annak érdekében, hogy a lehető leghatékonyabban tudják segíteni azokat, akiknek most a legnagyobb szükségük van erre. A háború okozta családi tragédiák anyagi, egészségügyi és lelki következményeinek enyhítése és felszámolása közös érdek, ami a felelős döntések mellett közös tettekkel lehet igazán hatékony. A szakmai szervezeteket irányító szervek a Három Királyfi, Három Királynő Alapítvány, az Egyszülős Központ, a Férfiak Klubja, a Fiala Családok Klubja, a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetsége, a Szülők Háza

¹⁹ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2021.

²⁰ Tagok: Katolikus Karitás, a Magyar Református Szeretetszolgálat, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, a Baptista Szeretetszolgálat, a Magyar Vöröskereszt, a Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat.

²¹ Jelentősen nőtt a határsértők, az erőszakos határlépési kísérletek és a menedékkérők száma is.

Alapítvány, a Nagycsaládosok Országos Egyesülete, a Hetvenkét Tanítvány Mozgalom és az Erzsébet Alapítvány.

A Tanács koordinációjának eredményeként a magyar–ukrán határátkelőknek a civilek szervezeten nyújtottak segítséget. A Tanács mindenkinek kijelölte a szolgálati helyét, s ennek megfelelően például Záhonynál a reformátusok, Beregszásznál a máltaiak segítenek. Előfordul, hogy a civil szervezet a területi meghatározást nem veszi figyelembe – például Záhonynál a Hit Gyülekezete –, azonban a segítő tenni akarásukat senki nem akadályozza. 2022. december 22-én indult útjára a Magyar Vöröskereszt kárpátaljai szervezetének adományozott véradoókamionja és az újabb segélyszállítmány, amellyel „Magyarország az elmúlt harminc év legnagyobb humanitárius akcióját hajtja végre az ukrajnai háború kitörése óta”.²²

Tájékoztató

A migráció közvetve vagy közvetlenül valamennyiünket érint. Valamennyi sajtóorgánum a migránsokkal kapcsolatos hírekkel volt tele 2015-től a covid-vírus elterjedéséig. Pillanatnyi szünet után az orosz–ukrán háború kitörésével újra széles médiamegjelenést kapott a menekült-/migránskérdés. Nemrég volt, hogy a magyarországi tömegközlekedési csomópontokon, a vasútállomásokon migránsok tömegei jelentek meg, és iskolába vagy a munkahelyre jövet-menet szembetalálkoztunk a gyermekét hátán cipelő fejkendő anyával. Lakosságunk szűkebb köre a napi munkavégzése során látja el a migránsokkal kapcsolatos feladatokat a határon, a gyűjtőkön vagy a különböző hivatalok, bíróságok irodájában. Hogy milyen kép alakul ki a hétköznapi emberben a migránshelyzetről, a migráns személyéről, azt nagyban meghatározza a média, amelynek óriási építő és egyben romboló ereje lehet. Fontos, hogy hiteles tájékoztatást kapjanak az állampolgárok az eszkalálódó migránshelyzetről.²³

A Magyarországi Evangélikus Egyház Diakóniai Osztálya vállalt magára tájékoztató feladatot azzal, hogy beszámolókat tartott a gyülekezetek, iskolák és intézmények számára a menekültek helyzete iránti megértés céljával. Hasonló céllal a Magyar Bibliatársulat Alapítvány 2013-ban elkészített egy vándorkiállítást, amely a Biblia menekültekkel, jövevényekkel kapcsolatos tanítását igyekezett összefoglalni *Isten szereti a jövevényt* címmel. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa 2015 májusában konferenciát rendezett a migráció tárgykörében. Ennek előadásait a *Theologiai Szemle* 2015/3 számában közölte, és ezeknek az előadásoknak a tematikájával több egyházi szervezet tart lelkeszkek számára konzultációkat.

Rendkívül hasznosak azok a tájékoztatófüzetek, kiadványok, amelyeket a nem kormányzati szervezetek a migránsok részére készítenek. A Migration Aid és a Magyarországi Evangélikus Egyház Diakóniai Osztálya arab, fárszi és urdu nyelven készített kiadványokat. Nagy szerepük van a nem kormányzati szervezeteknek a tolmácsok képzésében is. Hivatásos és szakszerű tolmácsolásra és tolmácsokra van szükség, hogy a félelmeket eloszlassuk és a féltájékoztatást megszüntessük.

²² Soltész Mikós, a Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanács elnökének 2022. december 12-i sajtótájékoztatója alapján.

²³ A dehumanizálás megerősödése fenyegeti társadalmunkat a migráció fenyegetésként, illetve a migránsok veszélyforrásként való beállítása során.

Testi-lelki gondozás

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy egy embernek nemcsak testi, hanem lelki szükségletei is vannak. A Szomáliából érkező migránst, amíg átlépi a magyar határt, rendkívül sok hatás éri, aminek az orvoslása a feladatunk. A rossz befogadási feltételek, az embercsempészek, a tolvajok, a korrupció, az erőszak, a mostoha időjárási körülmények, a lezárt határok, az útlevél-ellenőrzés és az európai átlagpolgárok egyre barátságatlanabbá válása csak néhány az Európában menedéket kereső férfiak, nők és gyermekek előtt álló nehézségek közül.²⁴

„A menekültek és migránsok identitásának a megértéséhez is figyelembe kell vennünk kettős veszteségüket: otthonaikat és reményeiket is elvesztették. Hajléktalanokká, számkivetetteké váltak, mert az otthonukat vagy elvették tőlük, vagy megsemmisítették, a közösségüket elüldözték, szétzilálták, megfélemlítették. A reményeik pedig azért veszítek el, mert gazdaságilag száműzték őket, elveszítették a javaikat és a tőkéjüket, mindazt, amit a generációk az évszázadok során összegyűjtöttek, hogy aztán leszármazottaikra örökül hagyhassák.”²⁵

A legalapvetőbb humanitárius segítségnyújtásnak eleget teszünk azzal, ha ételt, italt és átmeneti szállást adunk a részükre, de hogy hozzájáruljunk ahhoz, hogy például nagyobb valószínűséggel ne harapja le a társa fülét az otthonban, foglalkoznunk kell a lelkével is, függetlenül attól, hogy tranzit- vagy befogadó ország vagyunk. Megfelelő pszichológiai támogatásban, lelki gondozásban kell részesülniük ezeknek az embereknek.

Ezt célozta meg a „Rendőrség és a kilenc egyház/felekezet²⁶ között, 2012. április 6-án létrejött együttműködési megállapodás” is. Az együttműködés kiterjed a rendőrség által személyi szabadságukban korlátozott, rendőrségi fogdában, illetve a rendőrség által fenntartott őrzött szállásokon elhelyezett személyek lelki gondozásának és szabad vallásgyakorlásának biztosítására. Az együttműködési megállapodás másrészt nagyon okosan látja azt, hogy nemcsak azok szorulhatnak lelki gondozásra, akik a rendőrségi fogdán vannak, hanem az őrzőknek is szükségük van testi-lelki stabilitásuk megőrzésére. A rendőrség személyi állománya részére a szolgálati feladatok teljesítését követően, önkéntes alapon lelki gondozást, illetve vallásgyakorlást biztosít e megállapodás.

A migráció globális kérdése és kezelése során feltétlenül gondolnunk kell a külföldi szolgálatot teljesítő magyarjainkra is. Például a macedón–görög határra induló magyar rendőri egységre vagy Irak kurdisztáni régiójában szolgálatot teljesítő katonáinkra. Az otthon és a család hiányának, a kulturális/vallási különbségek leküzdéséhez, a szolidáris/humánus ügykezeléshez bizonyára egy nem kormányzati szervezeti képviselő, például egy tábori lelkész megerősítő és biztató jelenléte hozzájárulhat.

²⁴ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2015: 4.

²⁵ HORVÁTH-SÁNTHA – SPEIDL – ABDESSAMAD 2017: 154.

²⁶ A hatályos megállapodás a Rendőrséggel szerződő feleket egyházak, felekezetek elnevezéssel illeti a teljes szövegében. Együttműködő felek: Magyar Katolikus Egyház, Magyarországi Református Egyház, Magyarországi Evangélikus Egyház, Magyarországi Baptista Egyház, Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, Magyarországi Unitárius Egyház, Magyarországi Román Ortodox Egyház, Tan Kapuja Buddhista Egyház, Magyar Iszlám Közösség.

„Lelki gondozásuk bonyolult feladat, melynek sikeressége csak egy megalapozott, kölcsönösséget feltételező bizalmi helyzettől függ, ahol a lelkész mindenkor támogatónak lép fel.”²⁷

A Magyar Honvédség kiemelt feladata a déli határzár, ahol a tábori lelkészek szolgálata a katonák lelki gondozására és vallásgyakorlásuk biztosítására terjedt ki. A határ mentén kialakított tranzitzőnákban a lelkészek az ott szolgálatot teljesítő állománnyal, valamint az ott-tartózkodó menekültekkel is kapcsolatba léptek. „Az említett helyeken és időszakban, így a tranzitzőnákban, az egyenruhás, ugyanakkor egyházi szolgálatot ellátó személyek jelenléte az ott elhelyezettek számára megnyugtató volt.”²⁸

Azok a nem kormányzati szervezetek, amelyek pszichológiai, szociológiai segítségnyújtással foglalkoznak a migránsok, illetve a szolgálatot teljesítők között is, jó szolgálatot tudnak tenni. A Kék Vonal – Gyermekkrízis Alapítvány 2014-ben megállapodást kötött az Országos Rendőr-főkapitánysággal a gyermekek védelmével, különösen bűnelkövetővé és áldozattá válásuk megelőzésével kapcsolatos feladataik összehangolása érdekében. 2023. január elején a civil szervezet elindította az orosz, illetve ukrán lelkiségély-vonalát és telegrammját. A hazánkban élő, Ukrajnából menekült gyermekeknek, fiataloknak és a gyerekekért aggódó szülőknek várják megkeresésüket. „A 2014-es megállapodás él, és jól használható hivatkozási alap számunkra. Ez az ukrán válsággal kapcsolatban egyelőre azt jelentette, hogy a Missing Children Europe tagszervezeteitől, keresett kiskorúról hozzánk érkező jelzések esetén kapunk és továbbíthatunk információt az ORFK-tól, arról hogy az adott esetben van-e nyoma a gyermek Magyarországra érkezésének.”²⁹

Integráció

Várhatóan a jövőben is nagy számban fognak menekültek érkezni hazánkba is, és feltehetően lesznek olyanok, akik a németországi vagy svédországi álmok helyett megelégednek a magyarországi lehetőségekkel is.³⁰ Bár tény, hogy a segélyezési rendszerünkben nagy különbség van, őszintén hiszem, hogy az életet forintosítani nem lehet, különösen akkor, ha az veszélyben van. A menekültek számára az élet drága, és segítség nélkül, nyelvismeret hiányában, gyakran személyi okmányok hiányában nincs esélyük arra, hogy munkához jussanak, amiből pedig az élethez szükséges anyagi fedezetet biztosítani tudnák. Csak támogatások ideiglenes folyósításával és biztosításával a menekültek társadalomba illeszkedése nem megoldott.

Számos kiváló nem kormányzati szervezet céljának tekinti a menekültek befogadó országokban való integrációjának elősegítését. Az integrációt elősegítő intézkedéseket, programokat 2016 júniusa óta, kizárólag civil és egyházi szervezetek nyújtanak a menekültek részére. Az integrációs programok fő forrását korábban az Európai Unió

²⁷ PAPP 2018: 73.

²⁸ MARKOVICS 2020: 353.

²⁹ Reményiné Csekeő Borbála, pszichológus, szakmai vezető Kék Vonal – Gyermekkrízis Alapítvány, megkeresésre adott személyes tájékoztatója alapján.

³⁰ Az ENSZ szerint 339 millió ember szorul majd humanitárius segítségre 2023-ban, ez pedig 65 millió fővel több mint 2021-ben volt, a támogatás összege tekintetében pedig 25%-kal több a korábbi évhöz képest.

Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapjának nemzeti szintre átadott forrása (allokációja) biztosította a támogatási ciklus végéig (2018. június 30). Az új ciklusra vonatkozó pályázati kiírásokat azonban a kormány visszavonta.³¹

A HEKS és a Christian Aid and Act Alliance finanszírozásában a Magyar Református Szeretetszolgálat Menekültmissziója 2022 áprilisában közös projektet indított a Kalunba Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társasággal az Ukrajnából menekülők megsegítésére. Ennek keretében az interjúk alapján kiválasztva, komplex integrációs alapprogram keretében körülbelül 150 Magyarországon menekültként elismert embernek segít, amely létszám hamarosan 400 főre fog bővülni.

Véleményem szerint a nem tipikusan migránsokkal foglalkozó nem kormányzati civil szervezet is sokat tehet annak érdekében, hogy az oktatás és képzés, valamint a munkaerőpiaci részvétel minél sikeresebb és hatékonyabb legyen. Sokat tud tenni egy sportklub, ahol a menekült család gyermeke talál közösséget, vagy egy tánckör, ahol a szülők baráti kapcsolatokat találnak.

Civil prevenció

Több helyen elhangzott az a vád, hogy Európa hívogató képet alakított ki magáról, s ez vezetett a jelenlegi helyzet kialakulásához. Egyes feltételezések szerint a nem kormányzati szervezetek fellépésükkel is csak növelték ezt a képet.

Rendkívül hasznos, ha a nem kormányzati szervezetek képviselői, akár közösen, a népvándorlás kiindulópontjaiban tartanak tájékoztatást, s ezzel segítik a migrációs kedv enyhülését. A helyi nem kormányzati szervezetekkel összefogva adnak pontos információkat, válaszolnak a felmerülő kérdésekre, hogy az útnak indulók otthon szembesüljenek azzal, milyen lehetőségeik vannak, egyáltalán mire vállalkoznak a hosszú út során. Már a származási országokban folytatott kampányokkal el kell tántorítani a potenciálisan illegális migránsokat szándékuktól. A hazatérőket a nem kormányzati szervezetek karolják föl, hogy legyenek hírnökei az otthonmaradás fontosságának, és ők maguk adnak tájékoztatást a migrációs helyzetről. Természetesen ez csak akkor hiteles, ha az NGO-k mindent megtesznek azért, hogy az adott terület újra élhetővé váljon.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2015-ben megrendezett családszínódusán a Szíriából és Irakból érkezett püspökök azt hangsúlyozták, hogy abban kérik a segítséget, hogy az emberek hazájukban maradjanak, vagy az ahhoz legközelebb lévő biztonságos országban maradhassanak. A kérésnek megfelelően a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia a rendkívüli templomi gyűjtése során megkapott pénzbeli adományt a Kirche in Not nemzetközi segélyszervezeten keresztül juttatta el a Közel-Keletre.

Hasonló állásponton volt a magyar kormány is, amikor kijelentette, hogy Magyarországnak is az érdeke, hogy ott maradjanak és a konfliktusok ottani kezelésére összpontosítsanak. Ezt célozza a kormány és a katolikus egyház közös fellépése a közel-keleti menekült gyermekek oktatása érdekében. A pénzbeli adományok a Jordániában, Észak-Irakban és Libanonban menekültként élő keresztyén és más üldözött

³¹ DECMANN 2021: 80–81.

vallási kisebbségekhez kerülnek. A Hungary Helps Ügynökség 2019. április 14-én jött létre a Hungary Helps Programról szóló, 2018. évi CXX. törvény alapján. Korábban a Miniszterelnökség, 2022. július elsejével a Külgazdasági és Külügyminisztérium irányítása alatt működő kormányzati, nonprofit szervezet. Célja, hogy helyi szinten, a helyi szükségetekre reagálva hatékony segítséget nyújtson, a humanitárius alapelvet, valamint az emberi jogokat tiszteletben tartva. A projekteket a helyi közösségek képviselőinek beszámolóí alapján tervezik meg, megvalósításukba a helyi partnerek, különösen is a helyi vallási és nem kormányzati szervezetek kapcsolódnak be. Az üldözött keresztyének védelme ágendájuk első helyén szerepel. „Az oka hármas: humanitárius szempontok, migrációs politika és az önazonosság érvényesülése, amelyek közül az elsőként említett különösen is kiemelendő, mivel a magyar Kormány felismerte, hogy napjainkban az üldözött keresztyének az egyik legkiszolgáltatottabb közösség. A vallási okból üldözöttek 70%-át a Krisztust követők szenvedik el.”³²

Magyarország katolikus gyökerét is hangsúlyozva fontos kiemelni az Apostoli Szentszék törekvését, különösen is a jelenlegi pápa békemisszióját, amelyben a nemzetközi szervezetek a szentszéki külpolitikában megerősödnek. „A pápa a II. vatikáni zsinat hiteles közvetítője. A zsinat korszakos eredménye, hogy a nemzetközi szervezetek által is hangoztatott célkitűzéseknek »teológia nyelvezetet« adott, és kapacitálta az egyházat a dialógus, illetve a közös célok megvalósítására.”³³

A Magyar Ökumenikus Segélyszervezetnek kirendeltségei vannak Ukrajnában és Afganisztánban. Ezek a területeken az oktatás és a mezőgazdaság terén nyújtanak segítséget. Jelenleg pénzadományokat gyűjt ahhoz, hogy segítse a Nyugat-Ukrajnába érkező belső menekültek ellátását. Emellett 2022. február 26-án indult útnak 28 tonnás segélyszállítmányuk Kárpátaljára élelmiszerekkel, higiéniai cikkekkal megrakva. A Máltai Szeretetszolgálat Beregszászon működő intézménye továbbra is nyitva áll a segítséget kérők előtt, és ők is gyűjtést indítottak a rászorulóknak. A Magyar Református Szeretetszolgálat az első segítők között 800 kg élelmiszersegélyt indított útnak Beregszászba. A „Te is segíthetsz!” Támogató Alapítvány, a reformátusok legnagyobb civil szervezete főleg Kárpátalján végzi misszióját. A görögkatolikus egyház Nyíregyházi Egyházmegyei Karitása is elindult tele autóval Ófehértóra és azon településekre, ahol szükség van a felajánlásokra. A nemzetközi civil szervezetek nemzeti egységeinek összefogására ékes példa a magyar Katolikus Karitásznak ukrainai testvérszervezetével való kooperációja. A Miniszterelnökség Civil Közösségi Szolgáltató Központjának hálózata – 19 vármegyei és a fővárosi civil szervezetével – a Karitás logisztikájával adventi gyűjtést szervezett kárpátaljai iskoláknak, óvodáknak, gyermekotthonoknak.

A lakhelyelhagyásra kényszerülés kiváltó okait kezelni szükséges. Lépéseket kell tenni a helyi konfliktusok felszámolásának érdekében segélyezési és fejlesztési beruházásokkal.

A migráció széles ölelésű kérdése, annak minden terhe és kihívása életünk mindennapos velejárója és bizonyára marad a jövőben is. Ahogyan Fischl Vilmos tanulmányában írja: „A világ nem univerzalizálódik. Globalizálódik, de a globalizáció

³² FISCHL 2019: 59.

³³ UJHÁZI 2021: 363.

multikulturalizmussal, kulturális sokféleséggel és sokszínűséggel kell hogy együtt járjon. A másság világunknak minden bizonnyal még sokáig velejárója lesz.”³⁴

Következtetés

A „Winning hearts and minds” alapvető koncepciója a civil-katonai együttműködésnek, amely olyan támogatási fajta, amely segíti a katonai vezetőt abban, hogy megalapozott döntéseket tudjon hozni. Ehhez szükséges, hogy többek között a nem kormányzati szervezetekkel, az egyházi szervezetekkel folyamatos, egymás munkájának tiszteletén alapuló kooperáció alakuljon ki. Az írás azon alapvető pillérekre épül, amelyek biztos alapot nyújtanak a világunkat érintő exodus kezelésénél.

A pontos fogalmi meghatározás segítségül van a civil szereplők meghatározásánál, amelyek köréből az egyház, a maga sajátos természetéből adódóan kimarad. Ez nem jelenti azt, hogy a menekültek körüli szolgálatból kimaradnak, például az egyházakhoz kapcsolódó civil szervezetekkel természetesen aktívan jelen vannak. Az együttműködés fontosságát hangsúlyozza a civil szektor, különösen az állami szereplőkkel a katasztrófák elleni védekezésben, amely az orosz–ukrán háború kitörése okán napjainkban felértékelődik. A társadalom tájékoztatásában, a közvélemény alakításában jelentős a nem kormányzati szervek szerepvállalása, a ritka idegen nyelveket beszélő szakemberek a menekültek gyakorlati tájékoztatásával vagy a jogi lehetőségeikre vonatkozó információk átadásával válnak nélkülözhetetlenné. A testi-lelki gondozás szolgálatát akkor végzi el a legeredményesebben a civil szereplő, ha az kiterjed az úton lévőkre, függetlenül pozíciójukra, illetve a befogadás feladatát ellátókra egyaránt. Végezetül a célország szempontjából a beilleszkedéshez, míg a kiinduló országban a megmaradáshoz kapcsolódó civil prevenciók feladatok hangsúlyosak.

Sokan vannak, akik biztonságot keresnek, az életükért menekülnek, vagy a létük biztosításáért vándorolnak. Bizonyára nem minden útnak indulót vezérel az ártó szándék, mi pedig nem tudhatjuk, hogy *angyalokat vendégelünk-e meg*.³⁵ Erről pedig a migrációt kezelő valamennyi közvetlen/közvetett szereplőnek tudnia kell.

Irodalomjegyzék

- BUKOVICS Martin (2016): Borzalmas körülmények között segítenek a magyar orvosok az idomeni menekülteken. *Mandiner.hu*, 2016. március 24. Online: http://migracio.mandiner.hu/cikk/20160324_satortabor_a_sarban_idomeni_schuler_zsofia
- DECMANN Bertalan (2021): *A menekült személyek integrációjának esélyei Magyarországon és Németországban*. Doktori értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola. Online: <https://doi.org/10.15476/ELTE.2021.163>

³⁴ FISCHL 2015.

³⁵ A zsidókhöz írt levél 13,2.

- ÉBERHARDT Gábor (2021): *A túlterheléses migráció lehetséges közrendészeti hatásai*. Doktori értekezés-tervezet. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola.
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2015): *Az EGSZB tényfeltáró látogatásai: a menekültek helyzete, ahogyan azt a civil szervezetek látják. Tényfeltáró látogatásról szóló jelentés – Magyarország*. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 2015. december 17–18. Online: www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/hungary_migration-mission-report_hu.pdf
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2021): *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A migráncscempészség elleni megújított uniós cselekvési terv (2021–2025)*. COM(2021) 591 final.
- FISCHL Vilmos (2015): Az iszlám állam valóban iszlám állam? *Hadtudományi Szemle*, 8(4), 131–141.
- FISCHL Vilmos (2019): The Opportunities of Hungary for Dialogue with North Africa and the Middle East, with Particular Regard to the Persecuted Christians. *Hadtudományi Szemle*, 12(2), 49–62. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.2.4>
- HÁMORI Antal (2020): Az üldözött keresztények mai magyar állami védelme, megsegítése, támogatása. *Magyar Sion*, 14(2), 267–290.
- HORVÁTH-SÁNTHA Hanga – SPEIDL Bianka – ABDESSAMAD, Belhaj (2017): A közel-keleti keresztények térvesztése. In ORBÁN Balázs (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Emberi Erőforrások Minisztériuma, 149–157.
- KÁKAI László (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. (h. n.): IDResearch Kft. – Publikon.
- KAPRINAY Zsófia (2015): A civil szervezet mint új fogalmi kategória, és annak lehetséges megközelítései. *Miskolci Jogi Szemle*, 10(1), 94–111.
- KUTI Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Nonprofit kutatások 7. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- MARKOVICS Milán Mór (2020): A (magyar) katonalelkészek szerepvállalásának lehetőségei a keresztények védelme érdekében. In UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Vác: Mondat, 347–357.
- PAPP Imre József (2018): Tábori lelkestség a Magyarországi Református Egyházban a 20. század első felében. *Kultúra és Közösség*, 9(3), 65–73.
- PÓCZIK Szilveszter – BOLYKY Orsolya – SÁRIK Eszter (2019): Migrációs válság, embercempészség, bünteteskiszabás. *Ügyészek Lapja*, 26(6), 35–58.
- UJHÁZI Lóránd (2016): A menekültek lelkipásztori és humanitárius segítése a Katolikus Egyházban. *Iustum Aequum Salutare*, 12(2), 317–341.
- UJHÁZI Lóránd (2017): A Magyar Katolikus Egyház szerepvállalása a migrációs válság kezelésében. *Honvédségi Szemle*, 145(1), 140–149.
- UJHÁZI Lóránd (2021): A Szentszék lehetősége az üldözött keresztény közösségek támogatására a nemzetközi szervezetekben. In UJHÁZI Lóránd – BOÉR Zoltán – KALÓ József – PETRUSKA Ferenc (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Vác: Mondat, 363–374.
- Ujházi Lóránd (2022): A Katolikus Karitás együttműködése az állami szervekkel a katasztrófák elleni védekezésben. *Műszaki Katonai Közlöny*, 32(1), 109–124.

UJHÁZI Lóránd – SZILVÁSY György Péter (2022): Vallási kérdésekben feladat- és hatáskörrel rendelkező állami szervek. *Iustum Aequum Salutare*, 18(2), 143–161.

Jogi források

- 2011. évi CLXXXI. törvény a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról
- 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról
- 2018. évi CXXXII. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról

Ádám Péter,¹ Ferenc Orosz², Éva Zsíros³

Hungarian Army Role 2 Capability

From Concept to Realisation

Abstract

The Fundamental Law of Hungary and the National Military Strategy both state that the Hungarian Defence Forces are responsible for the defence of the independence of the state, and its citizens and enforcement of the state's interests. Thus, the Hungarian Government decided to extend the capabilities of the Hungarian Defence Forces with a Role 2 field hospital. Being a NATO member country Hungary has decided to join NATO and other joint missions providing both with military force, and logistical and medical support. However, until now, Hungary was not able to support its troops or NATO allied forces with an independent Role 2 level medical facility, which would be able to provide life-saving, limb-saving and function saving surgeries, and short term intensive and postoperative care outside Hungary's borders as a deployed field hospital. According to the instruction of the Hungarian Government, the planning stage has begun and the first steps of the acquisition process was made. This article guides the reader through the doctrinal and legislative frameworks, the organisational structure, and the facilities and capabilities of the Role 2 field hospital unit.

Keywords: *field hospital, Role 2, damage control resuscitation, military environment, field care, Hungarian Defence Forces Medical Center*

The Fundamental Law of Hungary⁴ sits at the apex of the legislative hierarchy in Hungary. In Article 45 it states that "Hungary's armed forces shall be the Hungarian Defence Forces. The core duties of the Hungarian Defence Forces shall be the military defence of the independence, territorial integrity and borders of Hungary and the performance of collective defence and peacekeeping tasks arising from international

¹ Hungarian Army Medical Center, e-mail: peteradam21@yahoo.com

² Hungarian Army Medical Center, e-mail: orosz.ferenc@hm.gov.hu

³ Hungarian Army Medical Center, e-mail: zsiros.eva@hm.gov.hu

⁴ Ministry of Justice 2022.

treaties, as well as carrying out humanitarian activities in accordance with the rules of international law". The Government of Hungary has the responsibility to "decide on any troop movement of the Hungarian Defence Forces and foreign armed forces that involves crossing borders" and the National Assembly has to decide with two thirds of the votes "on the deployment of the Hungarian Defence Forces abroad or within Hungary and on stationing them abroad".

The National Military Strategy of Hungary,⁵ enacted in 2021, states that "the renewing Hungarian Defence Forces will develop and organize their capabilities in line with the Government's defence policy considerations, ensuring the defence of the country's sovereignty, territorial integrity and citizens, and the enforcement of its interests. As a result of the force development, Hungary's military self-reliance will increase significantly, which is crucial not only for its self-defence and deterrence capabilities, but also to remain an effective contributor to regional, European, and transatlantic security efforts".

To be able to fulfil its pivotal role, not only the combat, combat support and combat service support capabilities of Hungary's military had to be renewed, but the medical support capabilities also needed reformation and expansion. According to the National Military Strategy, the medical support capabilities are an essential prerequisite to any military operation, therefore a "partially deployable medical and logistics capability" needs to be created. The goal of the reform was that the Hungarian Army Medical Center shall be able to provide a state-of-the-art, effective and flexible medical support including deployable medical care capabilities that can function effectively even in environments with nuclear, biological, or chemical contamination. The resolution confirmed that the Hungarian Army needs technological improvement to be able to support the tactical and operational tasks of the Land Force units and Air Force assets.

Within the above political and legislative framework, the Hungarian Government issued Resolution 1674/2018 (XII.13.) that invited the Minister of Defence to start the process of acquiring the capability of a Role 2 medical support for the Hungarian Army, by allocating over 20 million USD for the first batch of items.⁶

Being a NATO member country, the medical support must cover operations within and outside the borders of Hungary, in Allied or other international operations. Regarding engagements abroad, the Hungarian Army stationed over 900 members in peacekeeping missions in 2020, with the majority of those serving in NATO missions. Currently, the largest peacekeeping mission of the Hungarian Army is in KFOR Kosovo, where a Hungarian general serves as the head of KFOR, the commander of the NATO's peace mission in Kosovo. Before the NATO forces were withdrawn from Afghanistan, Hungary had approximately a hundred troops stationed there. The NATO Training Mission Iraq is a non-combat advisory and capability-building mission with over 150 Hungarian soldiers providing mainly guarding and training capabilities.⁷ All these missions needed medical personnel for direct support of the Hungarian troops. Specifically, the Hungarian Army currently provides Role 1 medical capability

⁵ Government of Hungary 2021.

⁶ Government of Hungary 2019.

⁷ Office of the Parliament 2020.

in Kosovo and under the Baltic Air Policing mission, among others, but so far, it had no capability to be able to provide Role 2 medical support outside Hungary's borders. The Hungarian Army Medical Center, however, provided clinical leaders, anaesthesiologists, surgeons and nurses to many NATO missions and Role 3 facilities for example in Afghanistan, Masar e Sharif and Kabul, which provided an excellent opportunity to gather valuable experience in deploying, maintaining and operating a deployed medical facility be that a Role 2 or a Role 3 asset.

Doctrine

The NATO AJP-4.10 Publication, the Allied Joint Doctrine for Medical Support,⁸ describes the capabilities of the medical support facilities, offering classification from Role 1 to Role 4. The spectrum of the provided medical care, and the deployed medical support capability should correspond to the mission, the risks involved and the size, strength and function of the deployed military force. These facilities operate in a network-like structure, balancing the tactical situation and the clinical requirement providing fast and incremental, step-up clinical care to enhance the survivability of battlefield injuries and diseases. The functions and capabilities of each level of medical care is designed to provide the necessary medical care, and the goal is to transfer the patient to a higher level of care only when needed and when the tactical situation allows. Therefore, the medical facilities have to provide not only medical care but air or land evacuation capabilities as well. Since the renewal of this doctrine is issued, the classic Role 1 to Role 4 categorisation could be subject to change in the near future.

The Role 1 of military medical care capability includes triage, pre-hospital emergency care and essential diagnostics. Its capability of holding a patient and its medical supply is limited, therefore, it relies primarily on medical evacuation and medical logistics. However, its main advantage is its size; being a small and mobile unit, the Role 1 medical facility can move with military forces to provide medical care in as little timeframe as possible.

The Role 2 military treatment facility involves the healthcare capabilities of the Role 1 unit but is also capable of providing medical care to preserve life, limb and function, and to stabilise the patient for further transport and medical care. A highly mobile version (Role 2 forward) is designed to be deployable into remote, austere and tactically unsecure positions, to provide damage control resuscitation and damage control surgery for battlefield injuries. The Role 2 Basic version enables life, limb and function preserving resuscitative and surgical interventions, short term postoperative critical care after damage control resuscitation and surgery (Figure 1). The Role 2 Basic must be able to provide blood transfusion and handle blood products.

⁸ NATO Standardization Office 2019.

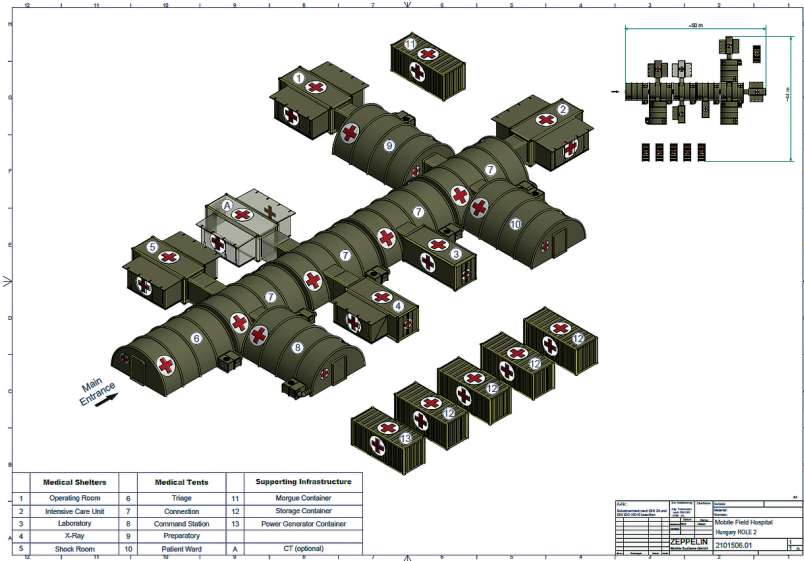

Figure 1: Layout of the Hungarian Army Medical Center Role 2 Basic unit
Source: compiled by the authors.

The Role 2 Enhanced version is capable of providing specialist care, and houses a blood bank, a pharmacy, and an extended laboratory capability and designed to prepare the patients for strategic evacuation (Figure 2).

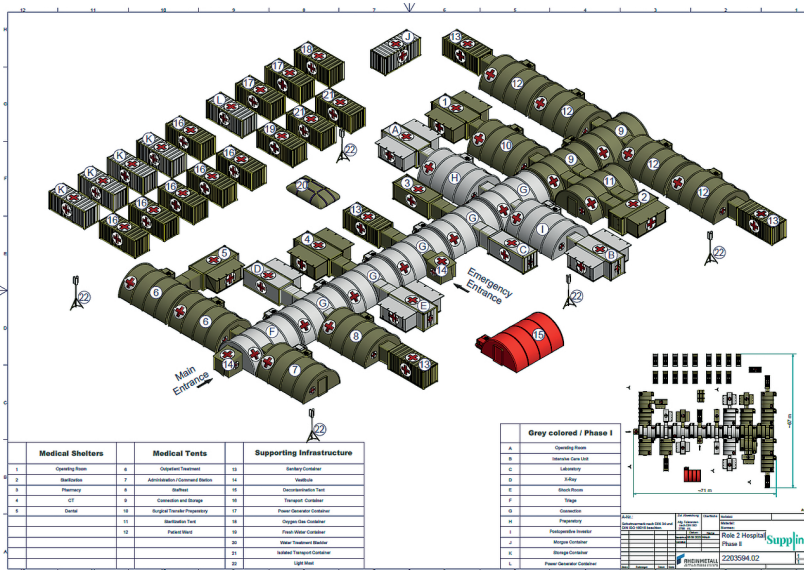

Figure 2: Layout of the Hungarian Army Medical Center Role 2 Enhanced unit
Source: compiled by the authors.

The Role 3 health care is the next level of medical care, with computed tomography, deployed specialist care available. This level of deployed medical care might reduce the need of strategic evacuation by providing high standard medical care.

The Role 4 involves the full spectrum of military healthcare: from outpatient and inpatient facilities to reconstructive surgery and rehabilitation. Importantly, this large medical facility is non-deployable, therefore, the Role 4 medical support is a national responsibility, and it is provided by military or civilian hospitals in the casualty's country of origin.

The Hungarian Government decided to develop a Role 2 Basic capability in a short timeline, while Role 2 Enhanced being the final goal in the next step, years after. Being a NATO member country and as the Role 2 facility shall be able to operate in a multinational environment in NATO or other missions, the Hungarian Army Medical Center had to adhere to the NATO Capability Targets while planning the Role 2 Basic facility. According to this regulator, the Role 2 Basic should be able to

- provide general and emergency medical and primary surgery care including Damage Control Surgery and surgical procedures for emergency surgical cases
- provide triage and advanced resuscitation procedures, appropriate medical intensive care, and post-operative care
- have the capacity to operate four critically wounded patients per day and up to 12 critically wounded patients in 24 hours during periods of surge
- incorporate or be augmented by additional medical modules in accordance with the Modular Approach to Medical Support (AJP-4.10)
- provide basic laboratory and imaging functions (X-ray, ultrasound)
- hold up to 12 patients until they can return to duty or can be evacuated

Besides medical tasks and functions, the Role 2, being a military asset, should be able to

- integrate into the planning process of the military operation
- integrate into the tactics of the military operation and the command structure
- track personnel using standard NATO information systems
- have effective medical communication and information system
- operate in austere conditions, in cold or extreme hot weather
- operate without resupply for a minimum of three consecutive days
- provide CBRN collective protection to critical elements, such as the operating theatre and intensive care unit
- plan its mission documents (SOP – standing operational procedures, TTP-tactics, techniques and procedures)
- provide medical advice to the military command structure
- communicate with the military command in a secure and efficient way

The acronym DOTMPLFi stands for Doctrine, Organization, Training, Materiel, Leadership, Facilities, and Interoperability. This is a well-known framework in the military for developing joint concepts, in order to achieve preplanned objectives for developing new capabilities and implementing plans into applicable processes. The DOTMPLFi concept structure was defined in the United States Joint Capabilities

Integration System⁹ initially, but it has been widely adopted by NATO for development and planning purposes. The doctrines in regard to the Hungarian Role 2 development procedure are the national legislative structure and the applicable NATO regulations, as written above. The organisational structure was developed so that the Role 2 should be able to fulfil its military and medical tasks in a fast and efficient way, to deliver state-of-the-art medical support and to sustain its capabilities during the whole mission.

Organisation

The Role 2 is a military asset with special medical capabilities, therefore, the commander of the unit is a military officer, who does not necessarily have medical background. As a unit commander, he is responsible for establishing effective medical and military command structure to ensure that the policies and procedures are well defined and well planned, their subordinates are well trained to fulfil their duties and are aware of their obligations, and that the Role 2 unit as a whole is ready to fulfil its primary function: saving the life of injured personnel. The decisions of the Role 2 commander are supported by a medical advisor and a medical planner unit, who are well trained to provide the necessary inputs regarding medical planning. According to the NATO AJMEDP-1 Allied Joint Medical Planning Doctrine¹⁰ the medical planners' contribution to operational planning is twofold: 1. provide medical knowledge and expertise which serve as a fundamental input for the commander's decision-making process; and 2. develop and implement a Medical Support Concept and Medical Support Plan for the planned operation.

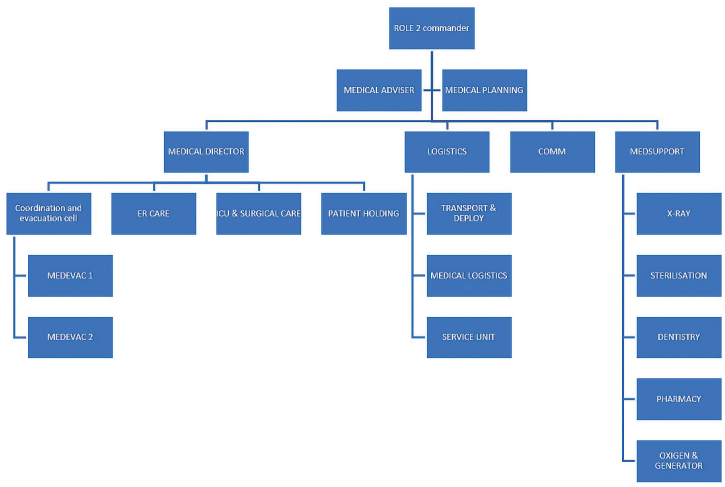

Figure 3: The basic command structure of the Role 2 unit
 Source: compiled by the authors.

⁹ Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction 2016.
¹⁰ NATO Standardization Office 2018.

Figure 4: Insignia of the Hungarian Army Medical Center Role 2 unit
Source: compiled by the authors.

Being key assets, the aim of the Medical Support Planning processes is to develop a plan, which includes the consideration of disease prevention, medical treatment and medical evacuation, to determine the organisation and structure required for appropriate, efficient, flexible and focused medical support for the specific mission. Furthermore, it must identify threats and possible shortfalls, and the requirements to be able to continuously support and sustain the military operations and to determine the requirements and possibilities of civil-military cooperation, such as host nation support, or in some cases, local contracting. The medical planner has the responsibility to provide an estimate in the foreseeable casualty rate and to develop a plan to ensure the proper medical care of patients arriving in surges. Moreover, the medical planners have to understand the strategic situation to be able to provide operational advice and determine how the main course of action can be medically supported.

The Medical Director is the head of the medical organisation, accordingly their duties include commanding and supervising the subordinate medical units, development and implementation of medical policies and treatment plans, to ensure satisfactory patient flow and patient management. They must also ensure that the medical staff is adequate in size, equipment, training and experience. The logistics is a crucial part of a deployed hospital. Not only the hospital itself has to be set up, containers levelled, tents connected, water and power supply granted, but since the Role 2 must be able to operate in harsh environments, the heating and cooling mechanism must work properly. The medical logistics of a field hospital involves significant advance planning. The Role 2 unit must be able to operate independently for three consecutive days, which means all the necessary equipment, medicines and disposable medical equipment has to be transported with the Role 2 unit.

*Figure 5: Inside a Role 2 Critical care unit with medical equipment
Source: compiled by the authors.*

Training

To ensure the success of a Role 2 unit's mission, to save limbs and life, every personnel appointed to a Role 2 position, be that military or medical in nature, has to have the necessary combined military and medical training. Most importantly, they have to learn and internalise how to operate a field hospital. Pivotal trainings and concepts to follow for Role 2 medical personnel are Triage, Damage Control Surgery,¹¹ and Damage Control Resuscitation. In short, the main goal¹² of this type of medical treatment is to prioritise care for those who are in the most severe need, to ensure lifesaving and limb saving and function saving surgery and resuscitation,¹³ but not aiming for complete resolution of injuries, or full surgical care. The detailed explanation of these concepts lie beyond the scope of this article, but has been

¹¹ BLACKBOURNE 2008.

¹² SHAPIRO et al. 2000: 969–978.

¹³ CAP et al. 2018: 36–43.

comprehensively reviewed elsewhere.¹⁴ The priority is to move those in need further up in the medical chain using ground based or rotary wing medical evacuation¹⁵ to a deployed Role 3 or directly to a home front Role 4. This means that the medical team is able to care for the next patient as soon as possible. There is excellent evidence that by adhering to guidelines of damage control resuscitation¹⁶ and damage control surgery,¹⁷ with including early management of bleeding,¹⁸ a field hospital is able to save lives of injured personnel and allow judicious patient management and economical, frugal operation. This needs preplanned policies, expertise, excellent teamwork and vigilance from the medical personnel. To be able to follow this medical concept, the Role 2 medical personnel has to go through training in advanced life support and has to successfully accomplish a European trauma course. While not deployed, all medical personnel have assignments in the Hungarian Defence Forces Medical Center, so that their training remains up-to-date, and by continuously treating severely injured civilians and military personnel in this top-level trauma center, they keep in practice. Besides the daily medical practice, the Hungarian Defence Forces Medical Center has the possibility to provide live tissue and human cadaver trainings, virtual reality, and teamwork trainings to provide advanced training for the Role 2 medical personnel.

Equipment

In the absence of state-of-the-art medical equipment and medicines no doctor or nurse can provide the necessary medical care a frontline patient needs. Thus, the Role 2 logistic support platoon's primary responsibility is to ensure that all necessary equipment and consumables are present. Currently, the Role 2 is equipped with modern patient monitoring devices, ventilators, infusion pumps and surgical equipment. The quality and quantity of medical supplies and consumables highly depend on the nature of the mission, the operational area, the possibilities of medical evacuation and the length of deployment among others. The logistical and resupply routes also influence the quantity of supplies brought along with the initial deployment. Therefore, in advance military and medical planning is crucial to ensure the operability of this asset. In specific circumstances, the Role 2 has to provide logistic background for the forward Role 1 units, which should be taken into account when developing the logistical plan.

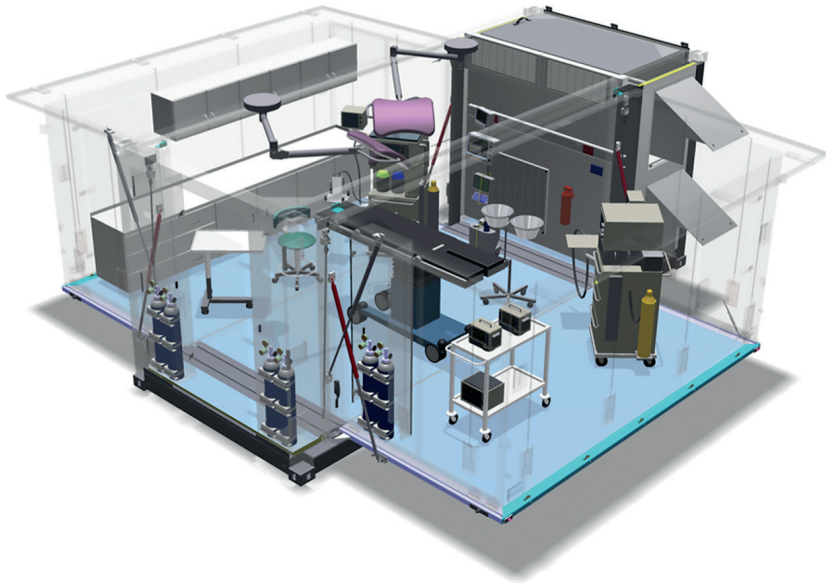
¹⁴ BALL 2015: 538–543.

¹⁵ PARKER 2006: 202–211.

¹⁶ NIELSEN–WATSON 2016: 165–172.

¹⁷ ROBERTS et al. 2021: 10–33.

¹⁸ ROSSAINT et al. 2010.

*Figure 6: Emergency room of the Role 2 unit
Source: compiled by the authors.*

Personnel

The Role 2 unit is a special military unit, its specialty is medical treatment, but it is still a military unit. Therefore, the command structure, the medical and logistical personnel are all selected professional or contracted soldiers, with some reservists. The current number of staff is 135 people, of that 6 military officers (Role 2 command) and 22 medical officers. The Role 2 has 65 non-commissioned with 49 having medical specialty. The number of other ranks is 42, from which 8 have medical specialty. Currently, 73% of the various medical and non-medical posts is assigned, further replenishment is planned.

Leadership

In peacetime, the Role 2 is commanded by the Hungarian Army Medical Center. It is especially important that the medical personnel can keep their expertise, improve their knowledge and skills by treating patients and injured person. Therefore, in peacetime, they take part in patient management in various units of our Role 4 medical center.

When deployed, the Role 2 is under the command of a specific military unit. The Hungarian Army Medical Center Role 2 Basic asset can be commanded by the brigade command, or when deployed as an independent unit under NATO or other

multinational missions, the command structure is established according to the specific mission. Currently, after bilateral negotiations with NATO, the Role 2 Basic asset has to reach initial operational capability by the 1st of January 2023. Certain caveats are present in order to take advantage of this new asset as soon as possible after acquisition: 1. ground transportation will be acquired in 2024; 2. some module elements (such as CT scan) in 2025; 3. telemedicine and C4I (command, control, communications, computers and Intelligence System) capability will be available from 2027. Consequently, full operational capability is planned to be reached towards the end of 2027.

Facilities

The Role 2 Planning Committee decided to choose a hybrid field hospital, consisting of containers and tents. The NATO green (RAL 6031) containers have a size of 6,508 mm of length, 2,438 mm of width, external height of 2,591 mm. The internal height is 2,240 mm which allows for a safe working environment and comfortable space. The weight of the empty containers is approximately 3,000 kg, but the extendable containers (type 1:2 and 1:3) and the inside structures and medical equipment increase the weight up to 5,000 kg. These containers can be lifted and transported by a military 8-wheel container transporter.

Figure 7: Opening of a type 3:1 container
Source: compiled by the authors.

The first batch of items arrived in 2022 including 11 standard 20-foot containers and 8 tents having a combined value over 2 billion HUF (approximately 53 million USD). These units were purchased from the German Zeppelin Mobil Systeme GmbH through the Hungarian Suppline Kft. The intensive care unit container, the operating room container and the emergency care container are type 3:1 containers, meaning that while transportation the container fits a standard 20-foot container transport vehicle. However, when deployed, both sides can be opened and then the 20 foot container unfolds into a triple size room, with enough space to provide the necessary space for medical care (Figure 7). The X-ray container was purchased as a type 2:1, which doubles its space after deploying and unfolding, which means it can hold the patient and the necessary X-ray and ultrasound machines to provide state-of-the-art diagnostic imaging examinations. The laboratory container, the storage container and the power aggregator container are type 1:1. All these containers are designed to be interconnected with tents such as the ones already purchased. The containers have to be levelled with the built-in levellers. The internal walls are covered with gap free

sandwich panels, the painting of which resists antiseptic and disinfectant solutions. The built in LED lighting system provides the operational brightness for medical interventions without the need of additional operating room light. The containers can be connected to oxygen generators and pressurised air generators, with that the patient ventilators can be connected to AGA wall fittings. The containers are equipped with medical equipment necessary to their role: the ICU container has, for example, 3 critical care beds with modern patient ventilator, volumetric pumps and perfusors, defibrillator, ultrasound machine and modern patient monitoring system which can be connected to a central monitoring station by WiFi or LAN connection. The laboratory container has the capability to provide results of 200 samples per hour. Furthermore, blood count, blood chemistry, coagulation studies, blood gas testing and immunochemistry are all available.

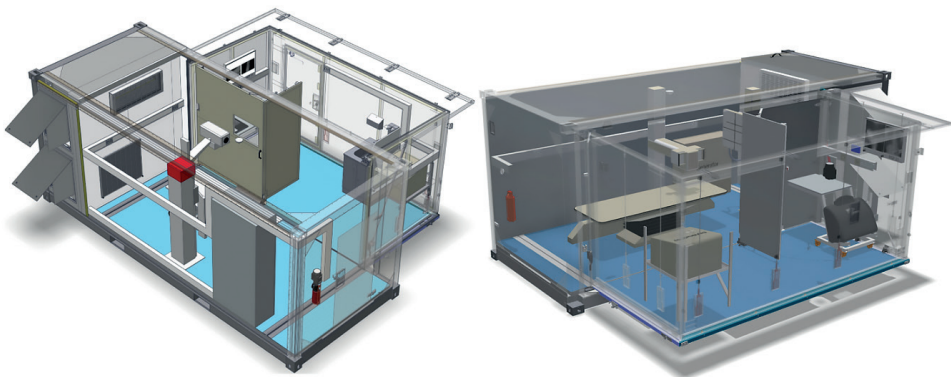

Figure 8: X-ray container (type 1:2)
Source: compiled by the authors.

After lifting the container from the 8-wheeler to the ground, it takes approximately 10 minutes to level them and to extend the type 1:2 and 1:3 containers to their full working area. This operation does not need a winch or mechanical power, it can be done by two people with human power. The floor of the containers is covered with an anti-slip flooring; the metallic fixing points makes it possible that all necessary equipment (including ICU beds and operating table, cupboards and shelves) remain inside the container during transport. With this solution full operability can be reached within hours.

The tents have an aluminium core covered with durable plastic coating. The tents have 4 entrances (one on each side), have the dimensions of 600 cm (width), 804 cm (length). Their weight is approximately 450 kg. The material of the plastic coating is fire resistant, UV resistant and water resistant, the tents can resist a wind force of 100 km/h or 50 kg/m² snow.

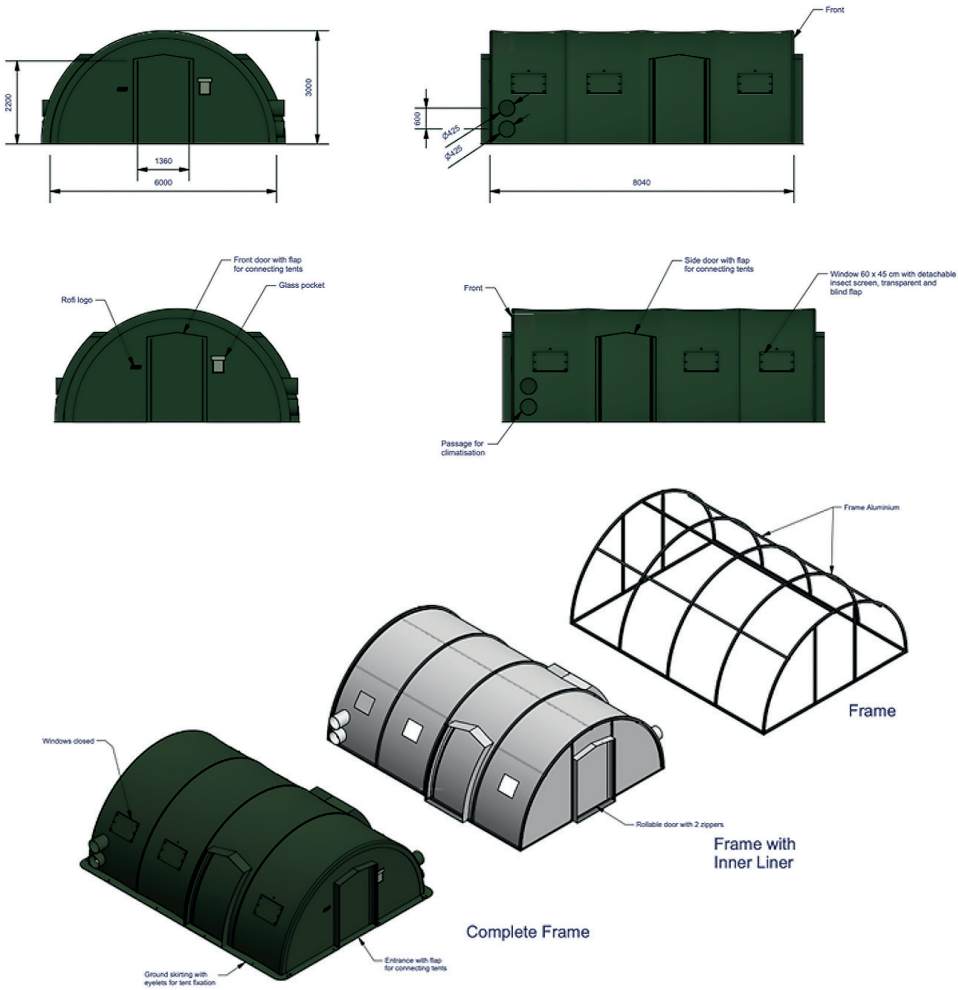

Figure 9: The layout and dimension of medical tents
 Source: compiled by the authors.

The facilities of the Role 2 basic unit fit international and military standards regarding steel products (DIN EN 10204), fire safety (DIN 4102), electric safety (BGV A3, DIN VDE 0100-600), electromagnetic interference (MIL STD 461) can operate and provide air conditioning in extreme climatic conditions, between -20 C° and $+50\text{ C}^{\circ}$ (NATO STANAG 2895, AECPT-200), the fittings and installation of medical devices fulfil the standards of road safety (MSZ EN 1789).

*Figure 10: Container and tent interface installed, with heater-cooler unit in the foreground
Source: compiled by the authors.*

Summary

The Hungarian Government made the decision to significantly strengthen the Hungarian Defence Forces by acquiring a mobile and deployable Role 2 unit. Accordingly, the Hungarian Army Medical Center has made the first acquisitions, and is in the process of putting into operation this new asset. The Role 2 Basic containers and tents have arrived in Hungary, the command structure has been set up, the personnel has been selected and the primary logistical challenges have been solved. Therefore, after the NATO combat readiness evaluation in November 2022, the Role 2 unit is set to reach its initial operating capacity in January 2023. With that, the Hungarian Army Medical Center will have the capability in the coming years to deploy a Role 2 unit to wherever it will be needed by the Hungarian Army or the NATO alliance, to preserve the lives of injured soldiers and personnel.

References

- BALL, Chad G. (2015): Damage Control Surgery. *Current Opinion in Critical Care*, 21(6), 538–543. Online: <https://doi.org/10.1097/MCC.0000000000000252>
- BLACKBOURNE, Lorne (2008): Combat Damage Control Surgery. *Critical Care Medicine*, 36(7), S304–S310. Online: <https://doi.org/10.1097/CCM.0b013e31817e2854>
- CAP, Andrew et al. (2018): Damage Control Resuscitation. *Military Medicine*, 183(2), 36–43. Online: <https://doi.org/10.1093/milmed/usy112>
- Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction (2016): *Guidance for Developing and Implementing Joint Concepts*. 16 August 2016. Online: www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/cjcsi_3010_02e.pdf?ver=2018-08-01-134826-593
- NATO Standardization Office (2018): *AJMedP-1 Allied Joint Medical Planning Doctrine*. September 2018. Online: www.coemed.org/files/stanags/02_AJMEDP/AJMedP-1_EDA_V1_E_2542.pdf
- NATO Standardization Office (2019): *AJP-4.10 Allied Joint Doctrine for Medical Support*. Edition C Version 1, September 2019. Online: www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-4.10_EDC_V1_E_2228.pdf
- NIELSEN, Jamison S. – WATSON, Justin (2016): Damage Control Resuscitation and Surgery in a Forward Combat Setting. *Current Trauma Reports*, (2), 165–172. Online: <https://doi.org/10.1007/s40719-016-0049-8>
- PARKER, Paul J. (2006): Damage Control Surgery and Casualty Evacuation: Techniques for Surgeons, Lessons for Military Medical Planners. *Journal of the Royal Army Medical Corps*, 152(4), 202–211. Online: <https://doi.org/10.1136/jramc-152-04-02>
- Roberts, Derek J. – Bobrovitz, Niklas – Zygun, David A. – Kirkpatrick, Andrew W. – Ball, Chad G. – Faris, Peter D. – Stelfox, Henry T. (2021): Evidence for Use of Damage Control Surgery and Damage Control Interventions in Civilian Trauma Patients: A Systematic Review. *World Journal of Emergency Surgery*, 16(1), 10–33. Online: <https://doi.org/10.1186/s13017-021-00352-5>
- ROSSAINT, Rolf et al. (2010): Management of Bleeding Following Major Trauma: An Updated European Guideline. *Critical Care*, 14(2), R52. Online: <https://doi.org/10.1186/cc8943>
- SHAPIRO, Michael B. – JENKINS, Donald H. – SCHWAB, Charles W. – ROTONDO, Michael F. (2000): Damage Control: Collective Review. *The Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 49(5), 969–978. Online: <https://doi.org/10.1097/00005373-200011000-00033>

Legal references

- Government of Hungary (2019): Resolution 1674/2019 (XII.13.). Online: <https://magyar-kozlony.hu/dokumentumok/7c51390b9f40ef5140c21cb50f1b0ea64e74e3da/megtekintes>
- Government of Hungary (2021): Resolution 1393/2021 (VI.24.) on the National Military Strategy of Hungary. Online: <https://defence.hu/news/national-military-strategy-of-hungary.html>

- Ministry of Justice (2022): The Fundamental Law of Hungary (as in force on 23 July 2022). Online: https://njt.hu/translation/TheFundamentalLawofHungary_20220723_FIN.PDF
- Office of the Parliament (2020): A honvédség aktuális külföldi katonai missziói [Current Missions of the Hungarian Army]. *Infojegyzet*, 02 October 2020. Online: www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_62_honvedsegi_missziok.pdf/9fe7c180-a8a9-8573-c1ed-754bca3e026a?t=1601625018866

Tartalom

JULIANA J. J. ALMASSRI: <i>Forced Migration: The 1948 Palestinian Refugees</i>	5
BOLEK ZOLTÁN: <i>Az Osztrák–Magyar Monarchia bosznia-hercegovinai katonái a nagy háború utolsó évében</i>	17
ÁDÁM MAJOROSI: <i>The Location of the Battle of Brunanburh</i>	33
MOKÁNSZKI ZOLTÁN: <i>A PTSD-szerű tünetek jelenléte az első világháborús Magyar Királyságban</i>	51
MOLNÁR ZOLTÁN: <i>A nők szerepe a kémkedésben a nagy háború idején, 1914–1918</i>	59
FÜLEKI RÉKA: <i>A hagyomány szerepe a társadalomban és a Magyar Honvédség rendszerében</i>	73
NAGYNÉ CSOBOLYÓ ESZTER: <i>A nem kormányzati szervezetek intézményi migrációs stratégiája</i>	83
ÁDÁM PÉTER, FERENC OROSZ, ÉVA ZSÍROS: <i>Hungarian Army Role 2 Capability</i>	99